

Betænkning vedrørende

CEMENTBRANCHENS
KONKURRENCEFORHOLD
F L. SMIDTH-KONCERNEN

AFGIVET AF DEN I HENHOLD TIL
LOV NR. 128 AF 31. MARTS 1949 NEDSATTE
TRUSTKOMMISSION

BETÆNKNING NR. 243

1959

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
--------------	---

FØRSTE DEL: CEMENTBRANCHENS KONKURRENCEFØRHOLD

I. <i>Cementproduktionen og cementhandelen.</i>	
1. Varen og forsyningsforholdene	9
2. Cementproduktionen	10
3. Cementhandelen	11
II. <i>Hovedtræk af cementindustriens udvikling i Danmark.</i>	
4. Oversigt over udviklingen og over betænkningens indhold	12
5. Konkurrence og sammenslutninger	14
6. Dansk Andels Cementfabrik	16
7. Forholdet mellem de danske cementfabrikker og cementindustrien i udlandet	18
III. <i>Cementfabrikkernes forhandlersystemer og cementforhandlernes organisationer.</i>	
8. Indledning	21
9. Udviklingen af Aalborg Portland-Cement-Fabriks (Dansk Cement Centrals) forhandlersystem	22
10. Dansk Cement Centrals nuværende forhandlersystem	27
11. Brancheorganisationerne blandt Dansk Cement Centrals forhandlere og deres virksomhed	29
12. Dansk Andels Cementfabriks tilrettelæggelse af afsætningen	31
13. Afsluttende oversigt over afsætningssystemerne	32
IV. <i>Mellemkrigsårenes prisudvikling og konkurrenceforhold.</i>	
14. Udviklingen i salg, produktionskapacitet, priser m. m.	34
15. Konkurrencen mellem cementfabrikkerne	40
16. Særrabatterne i 1930'erne	47
17. Cementproduktionens rentabilitet	50
V. <i>De nuværende konkurrenceforhold.</i>	
18. Salg, produktionskapacitet m. v.	63
19. Mulighederne for konkurrence fra udlandet, fra nye danske cementfabrikker m. m.	64
20. Konkurrenceforholdet mellem Dansk Cement Central og Dansk Andels Cementfabrik	67

ANDEN DEL: F. L. SMIDTH-KONCERNEN

VI. 21. Indledning	79
22. Koncernens udvikling	80
23. Oversigt over koncernens nuværende opbygning	82
24. Koncernens interesser i ingeniørvirksomhed, maskinindustri m. v.	84
25. Koncernens interesser i cementindustrien og dertil knyttede erhverv	86
26. Koncernens øvrige investeringer	87

Bilag:

1: Spørgeskema til A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik	89
2: Udviklingen i cementens kvalitet	91
3: Priser for cement i Danmark og i forskellige fremmede lande efter den anden verdenskrig	93
4: Priser og rabatter for almindelig portland-cement sommeren 1958	96

Illustrationer:

Skematisk oversigt over hovedtræk af cementfabrikkernes nuværende forhandler- og prissystemer	23
Skematisk oversigt over F. L. Smidth-koncernens større danske investeringer.	85
Trykstyrken af portland-cement 1905-1957	92

Tabeller:

1: Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement 1952-56	9
2: Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement i nogle udvalgte år siden 1890	12
3: Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement i mellemkrigsårene.	34
4: Udviklingen i cementfabrikkernes produktionskapacitet, salg og kapacitetsudnyttelse 1922-39	35
5: De samarbejdende cementfabrikkers (Dansk Cement Centrals) cif-priser til førstehåndsforhandlere på Sjælland m. v. 1922-39	35
6: Sammensætningen af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabriks omkostninger ved det indenlandske cif-salg af portland- og rapid-cement i 1938	36
7: Udviklingen i løn- og brændselomkostninger i cementindustrien 1922-38 ...	37
8: Udviklingen i cementpriserne på hjemmemarkedet, i visse omkostninger og i cementfabrikkernes kapacitetsudnyttelse 1922-39	38
9: Cementfabrikkernes indtjening 1925-39	39
10: Aalborg Portland-Cement-Fabriks og Dansk Andels Cementfabriks andele af cementsalget på hjemmemarkedet 1922-39	41
11: Cementfabrikkernes årsbonus m. v. 1922-39	46
12: Beregninger vedrørende cementproduktionens rentabilitet på fabrikkerne under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1938 og 1939	55
13: Dansk Andels Cementfabriks forrentningsprocenter 1922-39	62
14: Cementfabrikkernes salg, produktionskapacitet og kapacitetsudnyttelse efter den anden verdenskrig	63
15: Udviklingen af arbejdsproduktiviteten og forbruget af brændsel og kraft i cementindustrien 1949-1956	64
16: Dansk Cement Centrals og Dansk Andels Cementfabriks andele af cementsalget på hjemmemarkedet 1949-54	64

FORORD

DENNE BETÆNKNING er delt i to dele. I. del indeholder en redegørelse for cementbranchens konkurrenceforhold. I forbindelse hermed gives der en kort omtale af den finansielle forbindelse mellem F. L. Smidth & Co. A/S og virksomheder med tilknytning til cementproduktionen og cementhandelen. I II. del af betænkningen gøres der rede for den omkring F. L. Smidth & Co. A/S opbyggede concern som helhed.

De første oplysninger om *konkurrenceforholdene for cement* indhentede kommissionen i 1949/50, idet cementindustrien og cementhandelen hørte til de brancher, som i tiden efter kommissionens nedsættelse fik tilsendt spørgeskemaer. Som bilag 1 er optrykt det til A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik fremsendte spørgeskema. Et omtrent ligelydende skema er fremsendt til Dansk Andels Cementfabrik. Desuden blev der indhentet oplysninger hos forskellige virksomheder med tilknytning til cementindustrien og hos cementhandelens brancheorganisationer. Det materiale, der indkom som svar på spørgeskemaerne, er siden blevet suppleret ved brevveksling og forhandlinger med de pågældende virksomheder og organisationer, og der er yderligere fremskaffet oplysninger fra Det statistiske Departement og fra Monopoltilsynet.

Arbejdet med undersøgelsen af cementbranchens forhold måtte i 1952-53 stilles i bero under udarbejdelsen af kommissionens betænkning nr. 3, der drejede sig om lovgivningsproblemerne, og som blev udarbejdet til brug ved gennemførelsen af den nye monopollov af 1955. Da denne betænkning var blevet offentliggjort, blev det

spørgsmål rejst, om kommissionen skulle fortsætte sit arbejde, og den usikkerhed, som herved blev fremkaldt, medførte en yderligere forsinkelse af arbejdet. Efter at det i december 1955 var blevet besluttet, hvorledes kommissionen skulle færdiggøre sit arbejde, blev der imidlertid truffet nærmere aftale med fabrikkerne om arbejdet med redegørelsen, og efter modtagelsen i juli 1956 af forskelligt oplysningsmateriale kunne redegørelsen udarbejdes. Et udkast blev i december 1957 fremsendt til cementfabrikkerne og cementforhandlernes organisationer, og de har derefter fremsendt skriftlige bemærkninger til udkastet. Der har desuden været ført forhandlinger med fabrikkerne om forskellige hovedpunkter i betænkningens udkast, og fabrikkerne har i forbindelse hermed fremsendt forskelligt supplerende materiale.

Redegørelsen for konkurrenceforholdene for cement er i størst mulig udstrækning ført frem til sommeren 1958. De statistiske oplysninger har dog ikke kunnet føres længere frem end til 1956.

Redegørelsen for *F. L. Smidth-koneernen* er bl.a. baseret på besvarelser af de spørgeskemaer, som kommissionen i 1949-50 udsendte til virksomheder i en række brancher, og hvori der bl.a. anmodedes om oplysninger vedrørende virksomhedernes finansielle tilknytning til andre virksomheder. Dette materiale er senere blevet suppleret med en række oplysninger fra F. L. Smidth & Co. A/S og fra andre af de virksomheder, der er tilknyttet concernen.

II. del af betænkningen, der først forelå færdig, blev den 28. juli 1958 fremsendt til

handelsministeren, som ifl. § 8 i loven af 31. marts 1949 om trustkommissionen afgør, hvorvidt og i hvilket omfang kommissionens betænkninger skal offentliggøres. I skrivelse af 30. december 1958 tiltrådte ministeriet, at denne del af betænkningen offentliggøres i sin helhed.

I. del blev færdigbehandlet på kommissionens møde den 29. juni 1959 og fremsendt til ministeren den 4. juli s.å. I en skrivelse af 23. december 1959 har handelsministeriet meddelt, at denne del af betænkningen kan offentliggøres ». . . , idet tilføjes, at handelsministeriet dog vil finde det rigtigt, at de dele af afsnit 17, hvori eksportforholdene for cement er omtalt, i overensstemmelse med den af kommissionens mindretal afgivne indstilling ikke offentliggøres.« De pågældende dele af den til ministeriet afgivne betænkning er herefter udeladt ved offentliggørelsen.

Trustkommissionen blev nedsat i henhold til lov nr. 128 af 31. marts 1949. Ifølge loven skulle kommissionen undersøge og afgive betænkning om, i hvilken udstrækning dansk næringslivs enkelte grene

1. beherskes af danske eller udenlandske enkeltforetagender, sammenslutninger, interessefællesskaber eller finansielt sammenknyttede selskaber,
2. deltager i eller berøres af privatretlige aftaler, vedtagelser eller bestemmelser, som kan begrænse den frie konkurrence eller erhvervsfriheden,
3. præges af andre forhold end de under 2. nævnte, der kan medføre begrænsning i den frie konkurrence, såsom indgreb fra det offentlige side.

Kommissionen skulle herunder tage stilling til, hvorvidt den bestående lovgivning kan anses for tilstrækkelig til på betryggende måde at værne mod urimelige eller skadelige virkninger af de nævnte sammenslutninger m.v., aftaler m.v. eller andre forhold, og kunne, såfremt dette ikke skønnedes at være tilfældet, fremkomme med indstilling om sådan en ny lovgivning, som måtte anses påkrævet.

Kommissionen har tidligere offentliggjort følgende betænkninger: Nr. 1: Kalk-, kridt- og mørtelbranchen (1951); nr. 2: Kulbranchen (1953); nr. 3: Konkurrencebegrænsning og monopol (1953); nr. 4: Planglasbranchen (1954); nr. 5: Teglværksbranchen (1957).

Ved afgivelsen af nærværende betænkning havde kommissionen følgende sammensætning:

Professor H. Winding Pedersen (formand)
Professor, dr. oec. P. Nyboe Andersen.
Professor, dr. techn. A. H. M. Andreasen.
Fhv. departementschef Einar Cohn.
Professor, dr. jur. Stephan Hurwitz.
Statsautoriseret revisor, lic. merc. H. Hjernø Jeppesen.

Professor Kristen Skovgaard.

Direktør E. Seligmann og underdirektør Niels Banke, monopoltilsynet, har efter kommissionens anmodning deltaget i møderne.

Kommissionens sekretariat har været ledet af kontorchef i monopoltilsynet S. Gammelgård, og bestod ved betænkningens afgivelse i øvrigt af følgende medarbejdere i monopoltilsynet: ekspeditionssekretær Povl Nørgaard, ekspeditionssekretær A. Sonne, fuldmægtig Preben Lüchow og sekretær Arne Mikkelsen.

I. Del

Cementbranchens Konkurrenceforhold

Kapitel I.

CEMENTPRODUKTIONEN OG CEMENTHANDELEN

1. Varen og forsyningsforholdene.

Betegnelsen cement omfatter forskellige såkaldte hydrauliske bindemidler, der har den fælles egenskab, at de hærder med vand i modsætning til f. eks. kalkmørtel, der hærder under påvirkning af luftens kulsyre. Der findes flere former for cement, men langt den mest anvendte er portland-cement, som også er den vare, der fremstilles af de danske cementfabrikker.

Foruden almindelig portland-cement, der i de seneste år har udgjort ca. $\frac{2}{3}$ af fabrikkernes samlede produktion, fremstilles forskellige særlige arter af cement. Størst produktionsmæssig betydning blandt disse har hurtighærdnende portland-cement. Omkring

1/4 af fabrikkernes produktion består af denne vare, som bl. a. anvendes ved vinterbyggeri eller i øvrigt, hvor det har betydning, at cementen hærder hurtigere end almindelig portland-cement. Af de egentlige specialcementer, som udgør ca. 7 % af den samlede cementproduktion, kan nævnes en til vandbygningsarbejder fremstillet særlig cement, som er tilsat moler, og som er særlig modstandsdygtig over for kemiske påvirkninger fra havvandet. Af andre specialcementer kan nævnes hvid cement og forskellige farvede cementer.

Cementens kvalitet kan variere ret betydeligt efter råvarenes sammensætning og fremstillingsmetoden. Der er imidlertid her i lan-

Tabel 1. Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement 1952-56¹⁾.

		1952	1953	1954	1955	1956
Produktion	1000 tdr.	7.131	7.412	7.191	7.407	6.982
	mill. kr.	123,3	122,2	104,3	110,1	117,1
Indførsel	1000 tdr.	188	356	99	3	3
	mill. kr.	2,8	5,3	1,9	0,3	0,2
Udførsel	1000 tdr.	2.185	1.957	1.472	2.319	1.581
	mill. kr.	49,6	45,7	30,9	40,0	32,7
Forbrug ²⁾	1000 tdr.	5.134	5.811	5.818	5.091	5.404
	mill. kr.	76,5	81,8	75,3	70,4	84,6

Kilde: Produktions- og handelsstatistikken.

Noter: ¹⁾ Værdien af produktionen er opgjort inklusive emballage efter priserne ab fabrik til forhandler; for udførsels vedkommende er der regnet med fob-priser og for indførslen med cif-priser. - ²⁾ Forbruget er beregnet som produktionen plus indførslen minus udførslen.

det ligesom i de fleste andre lande fastsat bestemte kvalitetsnormer for de forskellige arter af portland-cement, og cement må som handelsvare betragtes som et standardprodukt. Kvalitetsnormerne, som er fastsat af Dansk Ingeniørforening, er ret indgående og omfatter bl. a. regler om produktets kemiske sammensætning, om størkningstid, formbestandighed m.m. og om minimumsgrænser for træk- og trykstyrke.

Danmarks forsyning med cement belyses i foranstående *tabel 1* ved tal for produktion, indførsel, udførsel og forbrug i 1952-56 efter produktions- og handelsstatistikken. Mængderne er omregnet til tønder à 170 kg, som er den inden for cementindustrien sædvanligt benyttede mængdeenhed.

Som tabellen viser, dækker den danske produktion praktisk taget hele landets forbrug samtidig med, at en ret betydelig del af produktionen afsættes til eksport. Cementeksporten har i efterkrigsårene varieret mellem 20 og 30 % af produktionen. Ifølge oplysninger fra Aalborg Portland-Cement-Fabrik var afsætningsforholdene til udlandet i slutningen af 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne så gode, at fabrikkerne måtte holde igen på eksporten under hensyn til, at hjemmemarkedet først måtte forsynes. I de seneste år har afsætningsmulighederne i udlandet været væsentlig ringere. Indførslen har fortrinsvis bestået af mellemproduktet cementklinker, som er formålet af de danske fabrikker. Endvidere er der indført små mængder af specielle cementsorter.

2. Cementproduktionen.

Portland-cement fremstilles efter forskellige metoder, som navnlig afhænger af råvarens art. Fremstillingsprocessen efter den her i landet benyttede teknik former sig i hovedtrækkene således: Råmaterialerne, kridt og ler, der opgraves med gravemaskiner i fabrikkernes kridt- og lergrave, blandes i et bestemt mængdeforhold samtidig med, at de opslømmes med vand. Råslammen finmales i rørmøller og føres derefter til brænding i cementovnen. Denne, den såkaldte roterovn, består af en med ildfast foring forsynet jerncylinder, der er anbragt med en

svag hældning, således at råmaterialerne, der tilføres i ovnens øverste ende, ved ovnens roterende bevægelse glider ned gennem denne og udtømmes i færdigbrændt tilstand i den nederste ende. Indfyringen foregår ved, at der fra ovnens nederste ende indblæses en kraftig flamme, der danner en brændezone, hvor temperaturen ligger på indtil 1500° C. Som brændsel bruges kul eller olie. Kullene anvendes i form af fint kulstøv, der formales i særlige kulmøller. Ved passagen gennem ovnens brændezone sker der en sammenslutning af råmaterialerne til cementklinker. Disse føres efter først at være afkølet til cementmøllerne, hvor de tilsættes små mængder gips og eventuelt andre stoffer og formales til den færdige cement. Cementen pakkes på automatiske pakkemaskiner i papirsække indeholdende 1/4 tønne eller 42½ kg netto. Cementen sælges også i et vist omfang uden at være pakket, jfr. næste afsnit.

Anvendelsen af den omtalte teknik kræver forholdsvis store produktionsanlæg. Her i landet findes 5 cementfabrikker, heri ikke medregnet en tidligere cementfabrik, som nu anvendes til fremstilling af råjern. En af fabrikkerne tilhører Dansk Andels Cementfabrik A.m.b.A., Nørresundby; de øvrige ejes af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik, Ålborg.

Af de 5 cementfabrikker ligger de 4 i Nordjylland, nemlig 3 ved Ålborg-Nørresundby og 1 ved Mariager fjord. Denne beliggenhed er valgt bl. a. af hensyn til, at der på de pågældende steder findes let tilgængelige forekomster af råmaterialerne, kridt og ler, samt at fabrikkerne i kraft af deres beliggenhed ved vandet har mulighed for direkte tilførsel ad søvejen af kul og olie, ligesom de har bekvem adgang til udskibning af cementen. Det sidstnævnte forhold har med den billiggørelse af landtransporten, der er sket ved anvendelsen af store lastbiler, muligvis ikke helt så stor betydning for hjemmemarkedssalget som tidligere. I hvert fald er den fabrik, som Aalborg Portland-Cement-Fabrik for nylig har opført på Sjælland, placeret uden at have adgang til havn. På den anden side har fabrikken, som ligger ved Karlstrup nord for Køge, den fordel at have et stort marked i sin umiddelbare nærhed, medens fabrikkerne i Nordjylland tidligere

leverede over hele landet med forholdsvis større transportomkostninger.

3. Cementhandelen.

Den måde, hvorpå handelen med cement er organiseret, står i nogen grad i forbindelse med *transportforholdene*. Tidligere fandt transporten fra fabrikkerne hovedsagelig sted med småskibe. Nu leveres cementen i Jylland og på Fyn hovedsagelig pr. bil, medens der til den øvrige del af landet leveres pr. skib. Efter at den nye fabrik på Sjælland har påbegyndt produktionen, er skibstransportens betydning indskrænket yderligere.

I det omfang der anvendes skibstransport, således som det tidligere var det almindelige, har kun et mere begrænset antal større forhandlere i havnebyerne mulighed for at købe direkte hos fabrikkerne. Forhandlere, der ikke selv er i stand *til* at hjemtage cementen i skib direkte fra fabrik, må da købe hos disse større forhandlere. Det drejer sig dels om forhandlere, der ikke bor i nærheden af havn, og dels om forhandlere, hvis omsætning ikke er tilstrækkelig stor til, at det lønner sig for dem at købe en skibsladning ad gangen.

Den stigende anvendelse af automobiler til transport af cementen betyder, at et større antal forhandlere bliver i stand til at købe direkte fra fabrik, dels fordi beliggenheden ved havn ikke længere er en betingelse her-

for, dels fordi der kan købes mindre partier ad gangen, idet et lastbillæs er væsentlig mindre end den ladning, småskibene rummer, og endelig fordi lastbiler kan køre direkte fra fabrik til byggeplads uden omlosning eller oplagring af cementen.

For hovedstadens vedkommende gælder det særlige, at Aalborg Portland-Cement-Fabrik har organiseret transport af cementen løst i skib med udlosning i siloer i Københavns havn, hvorfra cementen udleveres til forhandlerne, enten pakket i papirsække eller udkørt løst i særlige tankvogne.

Organisationen af forhandlingen afhænger imidlertid også af andet end transportforholdene. Bl.a. kan ønsket om at lade virksomheder, der på forhånd har kontakt med kunderne, overtage salgsarbejdet samt kreditgivningen og -risikoen, medføre, at antallet af købere hos fabrikkerne bliver mindre og antallet af mellemlid større, end transportforholdene alene betinger.

Desuden har også andre sider af fabrikernes salgspolitik samt endvidere forhandlerens ønsker haft væsentlig betydning for den måde, på hvilken handelen med cement er blevet organiseret. Der henvises herom nærmere til kapitel III.

Cementforhandlerne er som regel virksomheder, der tillige handler med trælast og andre byggematerialer. På landet optræder købmænd og brugsforeninger i stort omfang som cementforhandlere.

Kapitel II.

HOVEDTRÆK AF CEMENTINDUSTRIENS UDVIKLING I DANMARK

4. Oversigt over udviklingen og over betænkningens indhold.

De første danske cementfabrikker af væsentlig betydning blev anlagt i slutningen af forrige århundrede. Produktionen udvidedes hurtigt, og allerede før den første verdenskrig dækkede de danske fabrikker ikke blot langt den overvejende del af landets stærkt voksende forbrug, der tidligere i væsentlig omfang blev dækket ved import særlig fra Tyskland og Sverige, men havde også efterhånden oparbejdet en betydelig eksport. Udviklingen belyses for nogle udvalgte år siden 1890 i hosstående tabel 2.

Nogle af de begivenheder, der på afgøren-

de måde har medvirket til at forme cementindustriens nuværende struktur, ligger helt tilbage i tiden før den første verdenskrig. I denne periode, hvor industrien voksede frem, blev der anlagt en række cementfabrikker, således at der før den første verdenskrig fandtes i alt 8 fabrikker. Fabrikkerne førte i perioder en hård konkurrence, som navnlig blev fremkaldt af nye virksomheders indtræden på markedet. Konkurrencekampen endte i de fleste tilfælde med, at virksomhederne fandt sammen i et samarbejde samtidig med, at en række af fabrikkerne blev finansielt afhængige af den førende virksomhed, A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Den koncern, der dannedes omkring Aalborg Portland-Cement-Fabrik, kom efterhånden til at omfatte samtlige fabrikker med undtagelse af Dansk Andels Cementfabrik, og i 1934-37 fandt der en fuldstændig fusionering sted af de pågældende virksomheder. Denne udvikling omtales nærmere i næste afsnit, og i afsnit 6 omtales oprettelsen af Dansk Andels Cementfabrik og denne virksomheds nuværende forhold.

En anden vigtig side af cementindustriens udvikling er begrænsningen eller elimineringen af den udenlandske konkurrence på det danske marked. Udviklingen af forholdet mellem de danske cementfabrikker og fabrikkerne i udlandet omtales i afsnit 7.

Da importen siden den første verdenskrig praktisk taget har været betydningsløs, er det danske marked blevet forsynet af virksomhederne omkring A/S Aalborg Portland-Ce-

Tabel 2. Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement i nogle udvalgte år siden 1890.

	Pro- duktion 1000 tdr.	Ind- førsel 1000 tdr.	Ud- førsel 1000 tdr.	For- brug ¹⁾ 1000 tdr.
1890	120	135	—	255
1900	522	141	61	602
1905	1.094	170	211	953
1913	2.730	126	1.409	1.447
1925	3.475	65	1.563	1.977
1935	4.452	2	1.788	2.666
1956	6.982	3	1.581	5.404

Kilde: Produktions- og handelsstatistikken; for årene omkring århundredskiftet dog Dansk Industriberegning.

Noter: ¹⁾ Forbruget er beregnet som produktionen plus indførslen minus udførslen.

ment-Fabrik og af Dansk Andels Cementfabrik. Bortset fra prisreguleringens indflydelse i årene siden 1940 har markedsforholdene derfor navnlig været bestemt af konkurrencen mellem en række samarbejdende og senere sammensluttede cementfabrikker på den ene side og en andelsvirksomhed på den anden. Dette har på mange måder givet markedsforholdene et særligt præg, og det er i de følgende kapitler først og fremmest den nævnte konkurrences form, karakter og betydning, som skildres.

Betænkningen behandler navnlig forholdene på hjemmemarkedet i mellemkrigsårene og de nuværende konkurrenceforhold, medens udviklingen indtil 1920 ligesom også forholdet til cementindustrien i udlandet kun er omtalt mere kortfattet i nærværende kapitel. Fremstillingen i afsnit 5 og 7 bygger i væsentligt omfang på jubilæumsskrifter fra A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik og F. L. Smidth & Co. A/S.

Virksomhederne omkring A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik på den ene side og Dansk Andels Cementfabrik på den anden har betjent sig af særskilte forhandlersystemer, og når konkurrencen mellem fabrikkerne skal behandles, er ikke blot fabrikernes salgspriser m.m., men også afsætningssystemernes indretning og øvrige forhold af betydning. Forinden konkurrencen mellem Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Andels Cementfabrik tages op til nærmere behandling, gøres der derfor i kapitel III rede for forhandlersystemerne og for cementforhandlerens organisationer. Derefter følger i kapitel IV en redegørelse for mellemkrigsårenes prisudvikling, konkurrenceforhold m. m., medens de nuværende konkurrenceforhold omtales i det afsluttende kapitel V.

Fremstillingen har ikke kunnet tage begebenheder i betragtning, som er indtrådt efter sommeren 1958. Ved denne tid begyndte driften på A/S Aalborg Portland-Cement-Fabriks nye cementfabrik i Karlstrup ved Køge, og herved er der fremkommet visse ændringer i tilførsels- og transportforholdene i den nye fabriks opland. I øvrigt er der ikke ved betænkningens afgivelse indtrådt væsentlige ændringer i de beskrevne forhold.

Efter at have fået et udkast til betænk-

ningen til gennemsyn har A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik bl.a. udtalt, at fremstillingen burde udbygges med en redegørelse for forskellige forhold, der ikke var omtalt i udkastet. Selskabet har i denne forbindelse bl.a. nævnt følgende punkter: Cementindustriens vilkår under den gældende offentlige prisregulering, konkurrencen fra andre bygge- og vejmaterialer, en vurdering af priser, kvaliteter og forsyningsforhold sammenlignet med nabolandene, en bedømmelse af, om arbejderne, funktionærerne, forhandlerne og aktionærene har fået et rimeligt vederlag, en omtale af finansieringsmulighederne gennem henlæggelser m.m. i relation til forsyningsbehovet og den tekniske udvikling, en behandling af beskatningens indvirkning på konkurrenceforholdene og en omtale af cementindustriens betydning for samfundet gennem valutaindtjeningen og skatteyderne.

Selskabet fremsendte i denne forbindelse forskellige oplysninger vedrørende priserne her i landet og i andre lande samt endvidere beregninger til belysning af den uensartede beskatning af aktieselskaber og andelsselskaber. Disse spørgsmål berøres i den følgende fremstilling, jfr. kapitel V og bilag 3. I øvrigt indeholdt selskabets bemærkninger til betækningsudkastet ingen nærmere udtalelser om eller materiale til belysning af de problemer, der som ovenfor nævnt ønskedes behandlet. Disse spørgsmål falder for størstedelen uden for kommissionens opgave, som ikke har været at give en almindelig beskrivelse og vurdering af samtlige forhold i de brancher, der er behandlet i forskellige betænkninger, men derimod at gøre rede for konkurrenceforholdene og de dermed forbundne spørgsmål. Inden for denne afgrænsning har man i nærværende betænkning som ovenfor nævnt først og fremmest søgt at belyse de særlige ejendommeligheder ved markedsforholdene under konkurrencen mellem de samarbejdende cementfabrikker og andelscementfabrikken. I øvrigt har man under hensyn til, at arbejdet med betænkningen skulle afsluttes inden for en bestemt frist, været afskåret fra at iværksætte yderligere undersøgelser end sket er på de punkter, der er nævnt af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik.

5. Konkurrence og sammenslutninger.

Af de før den første verdenskrig eksisterende 8 cementfabrikker var den ældste cementfabrikken »Cimbria«, som blev anlagt ved Mariager fjord i 1873. I 1887 opførtes cementfabrikken »Dania« ligeledes ved Mariager fjord i umiddelbar nærhed af fabrikken »Cimbria«. I 1889 stiftedes A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik, som i 1891 påbegyndte produktionen af cement på den af F. L. Smidth & Co. opførte fabrik »Rørdal« ved Ålborg.

Initiativet til stiftelsen af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik udgik fra Aalborgkøbmanden, konsul Hans Holm, der vakte ingeniør F. L. Smidths interesse for projektet. En del af kapitalen blev indskudt af konsul Holm, ingeniør Smidth og dennes kompagnoner, ingeniørerne Poul Larsen og Alexander Foss, og yderligere kapital fremskaffedes ved henvendelse til de pågældendes slægt og venner. Endelig blev ca. 1/3 af kapitalen fremskaffet ved henvendelse fra konsul Holm til forretningsforbindelser i Hamburg. Den tyske deltagelse i selskabet reduceredes efterhånden og bortfaldt helt i 1910.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik (Rørdal) var i modsætning til de to ældre fabrikker anlagt væsentligst med eksport for øje, men den fik vanskeligheder med eksporten og måtte derfor søge sin produktion afsat på hjemmemarkedet. Fabrikken kom derved ud for en hård konkurrence dels fra de øvrige danske fabrikker, dels fra svenske og nordtyske cementfabrikker, der hidtil havde leveret en væsentlig del af landets cementforbrug. Konkurrencen vedvarede til 1895, da der, som det nærmere omtales i afsnit 7, blev indgået en aftale mellem de danske, svenske og nordtyske cementfabrikker om regulering af markedsforholdene.

Under den hårde konkurrence, der herskede i begyndelsen af 1890'erne, måtte et dansk-engelsk selskab, der i årene 1892-93 havde opført en cementfabrik ved Ålborg, likvidere kort efter igangsættelsen. Efter at markedsforholdene var blevet stabiliseret, blev virksomheden rekonstrueret under navnet A/S Cementfabrikken »Danmark«, og produktionen blev genoptaget i 1898. Sam-

tidig tilsluttede fabrikken sig det ovenfor nævnte samarbejde i).

I 1898 stiftedes Aktieselskabet Cementfabrikken »Norden«, som anlagde en fabrik vest for Ålborg. Fabrikken påbegyndte produktionen i 1901 og kom straks ud i en pris-kamp med de øvrige fabrikker. Der blev dog hurtigt oprettet en pris- og kvoteordning, som senere blev udbygget ved oprettelse af et fælles salgskontor. Samarbejdet brød imidlertid efter kort tids forløb sammen, og konkurrencen blev genoptaget. Konkurrencen medførte efterhånden økonomiske vanskeligheder for selskabet, som i 1904 accepterede et tilbud fra Aalborg Portland-Cement-Fabrik om overdragelse til dette selskab af majoriteten af aktierne til parikurs mod betaling i 5 % partialobligationer i Aalborg Portland-Cement-Fabrik.

En lignende ordning blev i 1905 truffet mellem Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Cementfabrikken »Danmark«, hvis finansielle stilling ligeledes var blevet svækket²⁾.

Den koncern, fabrikkerne ved Ålborg herefter udgjorde, omfattede 75-80 % af den danske cementproduktion. Gruppen opretholdt et snævert samarbejde med fabrikkerne ved Mariager fjord.

I 1907 anlagde Det Østasiatiske Kompagni en cementfabrik ved Nørresundby. Kompagniet havde i en årrække aftaget cement til eksport hos Aalborg Portland-Cement-Fabrik, men eksporten havde efterhånden nået et sådant omfang, at den kunne danne basis for en selvstændig fabrik. Den nye fabrik, Nørresundby Portland-Cementfabrik, blev anlagt i forståelse med de eksisterende fabrikker. Opførelsen blev forestået af F. L. Smidth & Co., og den tekniske ledelse blev organiseret i samarbejde med Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Endvidere blev der oprettet en overenskomst, hvorved Det Østasiatiske Kompagni forpligtede sig over for Aalborg Portland-Cement-Fabrik til alene at sælge cement til oversøiske markeder, og der aftaltes et samarbejde, hvorefter Aalborg Portland skulle træde til, hvis Nørresundbyfabrikken ikke kunne præstere den fornødne produktion til eksport, ligesom sidstnævnte

*) A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1889-1914, København 1915, side 133.

2) Samme, side 135.

fabrik skulle levere supplerende mængder, hvis Aalborg Portland ikke var leveringsdygtig på hjemmemarkedet, *)

Den stabilitet, der var opnået ved de nævnte arrangementer, blev brudt, da der i 1907-09 blev opført en ny cementfabrik »Kongsdal« ved Mariager fjord. Fabrikken blev navnlig støttet af en kreds af københavnske murermestre, som overtog en del af aktiekapitalen mod, at fabrikken skulle forpligte sig til at levere 100.000 tdr. cement årlig til en pris, der var 40 øre pr. td. lavere end den almindelige markedspris. Efter at fabrikken havde påbegyndt produktionen, sænkede de øvrige fabrikker deres pris med ca. 25 %. Dette gjorde det umuligt for fabrikken at udbetale den aftalte rabat til den før nævnte aktionærgruppe, og selskabet indgik herefter en lignende ordning med Aalborg Portland-Cement-Fabrik som den, der var truffet med »Norden« og »Danmark«.?)

Der blev i disse år arbejdet med forskellige andre planer om oprettelse af nye cementfabrikker. Planerne blev støttet af kredse blandt cementvarefabrikanterne, som var utilfredse med cementpriserne, der gjorde det vanskeligt for cementmuren til hævde sig i konkurrencen med teglstenene.³⁾ Bestræbelserne for at fremskaffe billigere cement gav sig også udslag på anden måde. I 1910 oprettede Foreningen af Cementmurstensfabrikanter således en indkøbsforening, der påbegyndte import af cement fra Norge.⁴⁾

For at forhindre gennemførelsen af de omtalte planer om oprettelse af konkurrerende cementfabriker foretog Aalborg Portland-Cement-Fabrik opkøb af betydelige kridt- og lerarealer ved Ålborg-Nørresundby. I 1910 havde selskabet erhvervet en betydelig del af kridtarealerne ved Ålborg 5), og selskabet havde desuden opkøbt forskellige arealer ved Mariager fjord.⁶⁾ Derimod havde selskabet ikke i noget særlig stort omfang erhvervet arealer nord for Limfjorden, og den i 1911 stiftede Dansk Andels Cementfabrik var

derfor i stand til at sikre sig arealer vest for Nørresundby, hvorpå der i 1911-13 opførtes en cementfabrik. De nærmere omstændigheder i forbindelse med oprettelsen af Dansk Andels Cementfabrik omtales i næste afsnit.

Under den første verdenskrig blev udbygningen af de finansielle forbindelser inden for cementindustrien videreført ved, at cementfabrikken »Dania« ved Mariager fjord blev knyttet til den koncern, der var dannet omkring Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Cementfabrikken »Cimbria« ved Mariager fjord, der var en gammel fabrik og uøkonomisk i drift, blev nedlagt i 1920, og koncernen omkring Aalborg Portland-Cement-Fabrik omfattede herefter med undtagelse af Dansk Andels Cementfabrik samtlige de fabrikker, der solgte på hjemmemarkedet.

De finansielt forbundne virksomheder opretholdt i begyndelsen hver sin salgsorganisation, men i 1928 blev salget centraliseret ved oprettelsen af *Dansk Cement Central* som fælles salgsselskab for fabrikkerne.

I 1931 overtog F. L. Smidth & Co. Nørresundby Portland-Cementfabrik fra Det Østasiatiske Kompagni, og i løbet af 1930'erne blev der gennemført en fuldstændig *fusionering* af de finansielt forbundne fabrikker. I 1934 overtog Aalborg Portland-Cement-Fabrik cementfabrikken »Norden«s aktiver og passiver, og i 1937 overtog selskabet de øvrige fabrikker.

Sideløbende med den finansielle sammenlutning blev produktionen samlet på færre fabrikker. Nørresundbyfabrikken blev på grund af mangel på råstoffer sat ud af drift i 1932, og »Kongsdal« et års tid senere på grund af uøkonomisk drift. Begge fabrikker var dog i gang i korte perioder i 1934-36, men er siden blevet nedlagt. På cementfabrikken »Norden« blev der i 1939 påbegyndt en produktion af råjern, og i 1940 blev fabrikken helt taget i anvendelse til dette formål. Med henblik herpå blev fabrikken bortforpagtet til Cement-Jern-Konsortiet, et interessentskab med F. L. Smidth & Co. og Aalborg Portland-Cement-Fabrik (De samvirkende Cementfabrikkers Finans- og Ejendomsselskab) som deltager.

Den nævnte udvikling er resulteret i, at cementproduktionen, således som det tidlige -

*) A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1889-1914, side 145.

²⁾ Samme, side 144.

³⁾ Dansk Industriberetning 1910, side 163.

⁴⁾ Samme, side 164.

⁵⁾ Samme, side 141.

⁶⁾ A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1889-1914, side 146.

re er omtalt, nu er samlet i 5 fabrikker, af hvilke den ene ejes af Dansk Andels Cementfabrik og de øvrige af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik.

Af de 4 fabrikker, der ejes af Aalborg Portland-Cement-Fabrik, er den største cementfabrikken »Rørdal« ved Ålborg, som har en kapacitet svarende til omkring halvdelen af landets cementforbrug. De tre øvrige fabrikker er cementfabrikken »Danmark« ved Ålborg, cementfabrikken »Dania« ved Mariager fjord og den nyopførte cementfabrik ved Karlstrup nord for Køge. Ved produktionen af råjern på den tidligere cementfabrik »Norden« ved Ålborg anvendes ler og kridt som hjælpestoffer, og der fremkommer herved som biprodukt cementklinker, der formales til cement på Rørdal-fabrikken.

A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik har en aktiekapital på 30.875.000 kr. Heraf ejes en del af *F. L. Smidth & Co. A/S* og til dette knyttede selskaber. Endvidere har aktionærerne i *F. L. Smidth & Co. A/S* betydelige aktieinteresser, som sammen med de lige nævnte aktieposter udgør majoriteten. I II. del af betænkningen er der givet en nærmere redegørelse for *F. L. Smidth-koncernens* opbygning. Her skal nævnes, at koncernen her i landet foruden *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik* omfatter forskellige andre selskaber med tilknytning til cementproduktionen og cementhandelen. Af disse skal nævnes *A/S Nordisk Standard Sække Selskab*, København, som fremstiller cementsække. Afsætningen af cement fra de under Aalborg Portland-Cement-Fabrik hørende fabrikker foregår som tidligere omtalt gennem salgsselskabet *A/S Dansk Cement Central*¹⁾, København, og den søværts transport til aftagerne udføres i et vist, begrænset omfang af *A/S Central Cement Transport*, København, som ejer et antal mindre skibe. Til koncernen hører også *A/S William Boas*, København, der er forhandler af cement og andre byggematerialer. Endelig omfatter koncernen forskellige virksomheder, der fremstiller ce-

mentvarer. *A/S Dansk Eternit-Fabrik*, Ålborg, fremstiller asbest-cementprodukter (eternitplader og -rør) og dækker hele landets forbrug af disse varer. Selskabet fremstiller tillige letbetonvarer, som afsættes gennem salgsselskabet *A/S Siporex*, Ålborg. *De danske Betonfabrikker*, *A/S Færdigblandet Beton*, København, og *A/S Aarhus Betonfabrik*, Århus, fremstiller færdigblandet beton, som leveres på byggepladserne i betonblandemaskiner monteret på lastbiler. De to virksomheder har endvidere ligesom *Betonvarefabrikken Sjælland A/S*, Roskilde, en betydelig produktion af betonvarer.

6. Dansk Andels Cementfabrik.

Som omtalt i forrige afsnit, blev der i årene op mod den første verdenskrig bl.a. inden for kredse blandt cementvarefabrikanterne arbejdet med forskellige planer om oprettelse af cementfabrikker, og i 1910 havde en gruppe af cementvarefabrikanter sikret sig et areal vest for Ålborg, på hvilket der tænkes opført en cementfabrik under navnet »Jylland«. Samtidig opstod der i brugsforeningskredse en bevægelse for, at brugsforeningerne selv skulle starte en cementfabrik.

Fra 1907 havde der bestået en overenskomst mellem Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger om levering af cement til brugsforeningerne i Jylland og på Fyn. Efter denne overenskomst, som løb for et år ad gangen, skulle Fællesforeningen aftage hele sit forbrug af cement hos de samarbejdende fabrikker, som til gengæld ydede foreningen samme rabat, som de største af fabrikkernes forhandlere modtog. Ved forlængelsen i 1911 blev overenskomsten udvidet til at gælde hele landet, og den blev denne gang indgået for en 5-års periode indtil udgangen af 1915. Baggrunden herfor var de omtalte planer om start af cementfabrikken »Jylland« og navnlig den omstændighed, at det måtte forudses, at de kredse, der stod bag dette projekt, kunne etablere et samarbejde med brugsforeningerne om projektets gennemførelse. Ved den indgåede overenskomst forpligtede Fællesforeningen sig til, så længe overenskomsten løb, ikke at oprette eller støtte oprettelsen af cementfabrikker.

¹⁾ Med virkning fra 1. januar 1959 er *A/S Dansk Cement Central* sammensluttet med *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik*, og *Dansk Cement Central* er herefter kun bifirma til sidstnævnte selskab.

Straks efter overenskomstens forlængelse forhøjede cementfabrikkerne priserne med 0,50 kr. pr. td. Samtidig meddelte fabrikkerne i en skrivelse til forhandlerne, herunder også Fællesforeningen, at de ønskede at opsamle en fond, der kunne anvendes til prisnedsættelse i tilfælde af, at nye producenter forsøgte at trænge ind på markedet. A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik har over for kommissionen anført, at prisforhøjelsen stemte med prisforholdene i udlandet og skyldtes højere kulpriser. Endvidere har selskabet anført, at der kunne forudses en pris-kamp med den nye cementfabrik »Jylland«, såfremt planerne om dennes opførelse blev iværksat — med eller uden tilknytning til brugsforeningerne. Med henblik herpå vedtog fabrikkerne, at en del af prisforhøjelsen, nemlig den ved prisforhøjelsen indvundne avance, i de første to år ikke måtte fordeles som aktieudbytte, men skulle reserveres af hver enkelt fabrik til imødegåelse af de tab, der måtte opstå under en kommende konkurrencekamp.

I brugsforeningskredse blev fabrikernes dispositioner imidlertid opfattet således, at fabrikkerne i de 5 år, kontrakten løb, havde til hensigt at ruste sig således, at de planer, der havde været fremme om oprettelse af en andelsfabrik, heller ikke efter kontraktens udløb skulle kunne bringes til udførelse. De enkelte brugsforeninger betragtede sig ikke som bundet af Fællesforeningens kontrakt med cementfabrikkerne, og i november 1911 blev *Dansk Andels Cementfabrik* stiftet af en kreds af brugsforeninger og andre andelsforeninger samt den kreds af cementvarefabrikanter, der stod bag projektet om cementfabrikken »Jylland«. Fabrikken påbegyndte driften i juli 1913. *)

De samarbejdende cementfabrikker havde i 1913 yderligere forhøjet cementprisen. Andelscementfabrikken ansatte sin minimumspris til 3,80 kr. pr. td., og de øvrige fabrikker nedsatte derefter deres pris til samme niveau, hvilket betød en reel prisnedsættelse på 1,70 kr. pr. td.

Samtidig med prisnedsættelsen anlagde de samarbejdende cementfabrikker sag mod

Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger for brud på den indgåede overenskomst. Sagen blev endelig afgjort ved højesteret i februar 1915. Dommen gav de samarbejdende cementfabrikker medhold og pålagde Fællesforeningen at betale en erstatning på 1,40 kr. for hver tønne cement, som andelscementfabrikken i overenskomstperioden solgte til Fællesforeningens medlemmer, og 1,70 kr. pr. td. cement leveret til andre kunder. 2)

Der blev herefter mellem Fællesforeningen og Dansk Andels Cementfabrik indgået en overenskomst om, at fabrikken mod en godtgørelse på 600.000 kr. fra Fællesforeningen skulle ligge stille indtil kontraktperiodens udløb. Stilstandsperioden blev benyttet til at fordoble fabrikkens kapacitet. Driften blev genoptaget i februar 1917.

Konkurrencen mellem andelscementfabrikken og de øvrige fabrikker behandles i de følgende kapitler. Her skal blot yderligere oplyses følgende om andelscementfabrikkens nuværende forhold.

Dansk Andels Cementfabrik har som andelshavere brugsforeninger, andelsfoderstofforretninger og andre andelsselskaber samt en del almindelige byggematerialeforhandlere, betonvarefabrikker, murermestre m.v. Andelskapitalen, ca. 700.000 kr. 3), er fordelt med andele på 500 kr. for hver af de tilsluttede ca. 1250 andelsselskaber, medens de øvrige ca. 300 medlemmer har andele på fra 50 kr. op til 10.000 kr. efter størrelsen af deres årsforbrug. Nye medlemmer, som ikke er andelsforeninger, tegner dog nu alle andele på 200 kr. uanset størrelsen af årsforbruget.

Fabrikken sælger såvel til medlemmer som til ikke-medlemmer. Salget af cement til ikke-medlemmer har i de senere år udgjort knap 1/3 af fabrikkens samlede salg på hjemmemarkedet.

2) »Den store cementproces«, Kbhvn. 1915, side 38-39. (Det pågældende skrift indeholder bl. a. en gengivelse af forskellige dokumenter, som har været forelagt sø- og handelsretten og højesteret i sagen mellem cementfabrikkerne og Fællesforeningen).

3) Andelskapitalen er i 1959 udvidet med 2 mill. kr., som er tegnet af Andelsbanken, Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger og andelsfoderstofforeningerne.

*) Dansk Andels Cementfabrik 1911-1931, København 1932, side 22 ff.

Foruden cementfabrikationen på fabrikken i Nørresundby fremstiller andelsselskabet papirsække dels til eget brug og dels til salg. Endvidere leveres der elektricitet til et stort område i Vendsyssel.

Dansk Andels Cementfabrik ejer halvdelen af aktiekapitalen i *A/S Cementkompagniet af 13. august 1936*, København, som forestår salget af cement for fabrikken i hovedstadsområdet. Den anden halvdel af Cementkompagniets aktiekapital ejes af en direktør og hovedaktionær i *S. Bojsen-Møller A/S*, København. Dansk Andels Cementfabrik har forkøbsret til disse aktier, og fabrikken besætter to af Cementkompagniets tre bestyrelsesposter, heraf formandsposten. *S. Bojsen-Møller A/S* importerer gips til Aalborg Portland-Cement-Fabrik og er til tider ligeledes leverandør af gips til Dansk Andels Cementfabrik, som dog også køber hos andre leverandører. Både Cementkompagniet og *S. Bojsen-Møller A/S* har kontorfællesskab med et tredje selskab, *A/S Bojsen-Møller Paper & Trading Co.*, i hvilket selskab aktiemajoriteten tilhører et finansieringsselskab under *F. L. Smidth-koncernen*. I alle de tre selskaber er ovennævnte direktør og hovedaktionær i *S. Bojsen-Møller A/S* medlem af bestyrelsen.

7. Forholdet mellem de danske cementfabrikker og cementindustrien i udlandet.

Som det ses af tabel 2 ovenfor, blev en betydelig del af landets cementforbrug før århundredskiftet dækket ved import. Det var navnlig svenske og nordtyske cementfabrikker, der var interesserede i det danske marked, og da Aalborg Portland-Cement-Fabrik i 1891 påbegyndte produktionen, kom selskabet straks ud i en konkurrencekamp med disse fabrikker. For at imødegå denne konkurrence traf Aalborg Portland-Cement-Fabrik modforholdsregler såvel i Sverige som i Tyskland. Omkostningerne ved konkurrencen på det svenske marked blev delt mellem de daværende tre danske cementfabrikker, medens konkurrencen på det tyske marked alene blev ført af Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Det kom efterhånden til en forståelse mellem de danske og de udenlandske fabrikker. I 1895 oprettedes den i afsnit 5

nævnte *aftale mellem cementfabrikker i Danmark, Norge, Sverige og Nordtyskland*, hvorefter der for hver af parterne blev fastsat bestemte maksimumkontingenter for salg på de øvrige deltageres hjemmemarkeder, ligesom der ved sådant salg skulle overholdes bestemte mindstepriser. Det aftaleforhold, der hermed blev indledet, fortsatte i de følgende år, idet aftalen fra 1895 med visse ændringer blev forlænget år for år indtil den første verdenskrig.

Den aftale, som blev indgået i 1895, blev af de danske fabrikker anset for utilfredsstillende, bl.a. fordi de svenske og nordtyske fabrikker betingede sig adgang til at afsætte et større kvantum cement i Danmark, end de danske fabrikker måtte eksportere til Sverige og Tyskland. Ved fornyelserne af aftalen lykkedes det imidlertid de danske fabrikker at opnå forhøjelser af deres eksportkontingenter, medens de udenlandske fabrikkers kontingenter for eksport til Danmark blev fastholdt omtrent uforandret. Den betydelige stigning, der i denne periode fandt sted i landets cementforbrug, tilfaldt således de danske fabrikker, der samtidig oparbejdede en betydelig eksport, jfr. tabel 2.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har om aftalerne med de udenlandske fabrikker anført, at *F. L. Smidth & Co.* allerede i forrige århundrede havde optaget fremstilling af roterovne, som betød en billigelse og kvalitetsforbedring af cementen. Gennem leverancer af roterovne til den danske cementindustri sikredes der denne et forspring, der tillod den at forbedre sine aftaler med de udenlandske cementfabrikker. Endvidere har selskabet henvist til, at den hjemlige i tilknytning til råstofferne placerede industri normalt vil være importøren overlegen med hensyn til transportomkostningerne.

Med udbruddet af den første verdenskrig tabte aftalerne deres betydning, og de blev ikke genoprettet efter krigen. Cementindustriene i de pågældende lande synes imidlertid rent faktisk at have afholdt sig fra indbyrdes konkurrence på deres respektive hjemmemarkeder. !)

I 1927-28 anlagde *F. L. Smidth & Co.*

¹⁾ *F. L. Smidth & Co.* 1922-1932, København 1932, side 52.

A/S cementfabrikken »Kursachsen« ved Leipzig. Formålet med opførelsen af fabrikken var bl.a., at man ønskede at have et demonstrationsanlæg til fremme af salgsmulighederne for cementmaskiner m.v. i Tyskland og Mellemeuropa, men det spillede samtidig en rolle, at man fra de danske cementfabrikkers side i årene efter den første verdenskrig nærrede en vis ængstelse for konkurrence fra den tyske cementindustri. *) I disse år blev karteldannelsen inden for den tyske cementindustri udbygget, samtidig med at det tyske hjemmemarked blev beskyttet gennem en kraftig toldforhøjelse. Fra dansk side frygtede man, at de muligheder, disse forhold skabte for en mere aktiv tysk eksportpolitik, skulle blive udnyttet til skade for de danske cementfabrikker, som på grund af de høje tyske todsatser vanskeligt kunne imødegå en eventuel tysk konkurrence i Danmark ved dansk eksport til Tyskland. Ved opførelsen af en cementfabrik i Tyskland havde man mulighed for virkningsfulde modforanstaltninger over for en eventuel tysk konkurrence på det danske hjemmemarked.

Oprettelsen af cementfabrikken »Kursachsen« blev af den tyske cementindustri betragtet som et forsøg på konkurrence på det tyske hjemmemarked, og som modtræk stiftede tyske cementinteresser i 1927 et dansk aktieselskab, Portlandcementfabrikken »Planet«, som erhvervede arealer ved Ålborg med henblik på opførelsen af en cementfabrik. Inden planen herom blev realiseret, var de opståede interesse modsætninger mellem den danske og tyske cementindustri imidlertid blevet bilagt. I 1927 blev der indgået en *aftale mellem cementfabrikker i Tyskland, Polen, Sverige, Norge og Danmark*, hvorefter parterne anerkendte, at hjemmemarkedene i princippet skulle være forbeholdt de nationale industrier. Endvidere indtrådte cementfabrikken »Kursachsen« i et samarbejde med de nordtyske cementfabrikker. Aktiekapitalen i Portlandcementfabrikken »Planet« blev i 1941 erhvervet af Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Fabrikken er aldrig blevet opført.

Den lige nævnte aftale af 1927 om gensidig hjemmemarkedsbeskyttelse blev fornyet i 1928 og antages stiltiende at have været i

kraft indtil oprettelsen i 1937 af den nedenfor omtalte mere omfattende aftale. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har udtalt, at den pågældende aftale ingen betydning har haft for selskabets stilling over for cementindustrierne i udlandet.

Endelig skal det nævnes, at der i en kort periode var tale om konkurrence fra den belgiske cementindustri. Baggrunden herfor var oprettelsen i 1927 af Dansk Eternit-Fabrik i nær tilknytning til Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Denne fabriks oprettelse truede den belgiske cementindustri leverancer af eternitprodukter til Danmark, og de belgiske fabrikker stillede krav om, at fabrikken skulle indstille sin virksomhed. Da dette krav ikke blev imødekommet, satte de belgiske fabrikker ind med en øget eksport til Danmark af såvel eternitprodukter som cement.²⁾ Cementimporten nåede dog ikke i noget år op over 5 % af det samlede danske forbrug, og efter importreguleringens indførelse i 1932 faldt importen efterhånden helt bort.

Om den danske cementindustri udvikling og dens forhold til cementindustrien i udlandet i perioden indtil 1930 har Aalborg Portland-Cement-Fabrik bl.a. anført, at det

». . . er lykkedes de ledende folk inden for cementindustrien og cementmaskinindustrien i slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede at manøvrere mellem stærke udenlandske kapitalinteresser på en sådan måde, at der har kunnet skabes en national industri, hvis tekniske og merkantile muligheder senere er fulgt op med det resultat, at den udfylder en samfundsmæssig funktion og selv i sin offentligt kontrollerede skikkelse endnu kan kendetegnes som ikke for overfølsom under en mulig kommende friere markedsudvikling, omend den fremover bør værnes med omhu. At noget sådant er lykkedes, lader sig kun henføre til de ledende mænds tekniske snilde og merkantile kløgt, parret med frygtløshed for økonomisk risiko og med national selvbevidsthed. Der bestod i årene op til første verdenskrig nærliggende muligheder for, at udenlandske kapitalinteresser både kunne og ville løbe den økonomisk sparsomt funderede danske cementindustri over ende, og de til modvirkning heraf indgæede aftaler, som kommissionen har interesseret sig så stærkt for og betragtet med en vis forhåndsskepsis, har netop bestået deres prøve, indtil de i 1920-erne afløb på et tidspunkt, da det var lykkedes at vinde et sådant teknisk og økonomisk

O F. L. Smidth & Co. 1922-1932, side 51 ff.

²⁾ F. L. Smidth & Co. 1922-1932, side 56.

forspring, at mulighederne for ødelæggelse var begrænsede og i bedste fald kostbare for liebhavere.«

Ud over de foran nævnte aftaler med cementindustrierne i nabolandene om gensidig hjemmemarkedsbeskyttelse har de samarbejdende cementfabrikker deltaget i forskellige *internationale aftaler om salget til bestemte eksportmarkeder*. I 1937 blev dannet et mere omfattende internationalt kartel, *International Cement Export Conference (Intercement)*, som ud over at fastsætte eksportkvoter og minimumspriser samt udligne prisforskelle mellem de forskellige markeder ved et puljesystem gav deltagerne beskyttelse mod forøget konkurrence fra andre deltagere på deres hjemmemarkeder. I aftalen deltog producenter i Belgien, Holland, Frankrig, Tyskland, Storbritannien, Jugoslavien, Nor-

ge, Sverige og Danmark. Udenfor stod af vigtige eksportlande kun Japan og Polen, men sidstnævnte land var bundet ved forskellige overenskomster med nogle af kartellets medlemmer.

Ved den anden verdenskrigs udbrud blev Intercementkartellet opløst. Industrierne i de lande, der forblev neutrale, oprettede derefter et informationskontor, »Cemexo«, med hjemsted i København, men efter Danmarks og Norges besættelse i april 1940 bortfaldt også dette samarbejde. Efter krigen blev det internationale samarbejde genoptaget ved oprettelsen i 1946 af *Cembureau, The Cement Statistical and Technical Association*, hvis virksomhed omtales nærmere nedenfor i afsnit 19-

Kapitel III.

CEMENTFABRIKKERNES FORHANDLER-SYSTEMER OG CEMENTFORHANDLERNES ORGANISATIONER

8. Indledning.

I det foregående kapitel blev det omtalt, at der i årene 1904-1920 efterhånden blev etableret finansielle forbindelser mellem de fleste af de cementfabrikker, der solgte på hjemmemarkedet, og at der i 1934 og 1937 blev tilvejebragt en fuldstændig fusionering under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik omfattende alle landets cementfabrikker med undtagelse af Dansk Andels Cementfabrik. Selv om de finansielt forbundne fabrikker først fra 1928 organiserede salget i fællesskab ved oprettelsen af Dansk Cement Central, optrådte de også i årene forud som en samlet gruppe. Priserne blev fastsat i fællesskab, og de enkelte fabrikkers salg skete i henhold til en aftalt kvotefordeling.

De finansielt forbundne og senere fusionerede cementfabrikker på den ene side og Dansk Andels Cementfabrik på den anden har opbygget hvert sit forhandlersystem, og den måde, på hvilken de to parter har tilrettelagt afsætningen, har spillet en vigtig rolle for deres indbyrdes konkurrence. Inden der gøres nærmere rede for konkurrencen mellem fabrikkerne, skal der derfor i dette kapitel gives en fremstilling af, hvorledes de har organiseret afsætningen.

I det følgende omtales først Aalborg Portland-Cement-Fabriks (Dansk Cement Centrals) forhandlersystem, idet der i afsnit 9 gøres rede for udviklingen af dette forhandlersystem og i afsnit 10 for det nuværende forhandlersystem. Forholdene inden

for cementhandelen afhænger ikke blot af Cementcentralens salgspolitik, men bl.a. også af den virksomhed, som udfoldes af de organisationer, Cementcentralens forhandlere har oprettet. Organisationerne har et intimt samarbejde med Cementcentralen, og det er derfor naturligt at omtale dem i forbindelse med redegørelsen for Cementcentralens forhandlersystem. Organisationerne og deres virksomhed omtales i afsnit 11. I afsnit 12 gøres der rede for Dansk Andels Cementfabriks tilrettelæggelse af afsætningen, og endelig indeholder afsnit 13 en afsluttende oversigt over begge virksomheders afsætningssystem.

Som støtte for læsningen af den følgende fremstilling har man udarbejdet *den skematisk oversigt* side 23 over hovedtræk af cementfabrikkernes nuværende forhandler- og prissystemer, *) Nederst i skemaet er anført de to fabrikker. Ovenover er de forskellige forhandlerled, herunder andelscementfabrikkens konsignationslagre, angivet ved figurer (søjler). Nederst i disse søjler er det angivet, hvilken forhandlergruppe der er tale om. Under- og overgrænsen for den skraverede del af søjlerne viser sammenholdt med pris-skalaerne yderst til højre og til venstre forhandlerens købs- og salgspriser. Varens gang er angivet ved pile mellem figurerne, men

¹⁾ De anførte priser er dem, der var gældende i sommeren 1958, hvortil fremstillingen i almindelighed er ført frem, jfr. afsnit 4.

skemaet viser ikke, hvor store varemængder der passerer de forskellige forhandlergrupper.

Medens der med hensyn til de nærmere enkeltheder henvises til den følgende fremstilling, skal her blot nævnes, at Dansk Cement Central har en kreds af såkaldte førstehåndsforhandlere o.lign., som sælger dels til forbrugere og dels til såkaldte andenhåndsforhandlere. Dansk Andels Cementfabrik sælger for en stor del sine varer gennem brugsforeningerne, der får cementen leveret enten fra fabrikkens konsignationslagre rundt om i landet eller direkte fra fabrikken. Fabrikken har yderligere enkelte forhandlere, som ikke er medlemmer. Af hensyn til overskueligheden er salget gennem disse forhandlere ikke angivet i skemaet.

Hvad priserne angår, viser den skraverede del af figurerne for de forskellige forhandlerkategorier forhandlernes bruttoavancer, og de er placeret således i skemaet, at de samtidig viser forhandlernes indkøbs- og salgspriser ved de forskellige leveringsmåder (f. eks. ab fabrik, cif, frit på vogn fra skib etc). I de tilfælde, hvor der leveres direkte fra fabrik til forhandler, viser undergrænsen for søjlens skraverede del altså samtidig fabrikkernes salgspriser. Fast optrukne overgrænser viser salgspriser, der er fastsat af forhandlernes organisationer for salg til forbrugere, hhv. til andenhåndsforhandlere. I de øvrige tilfælde har der ikke kunnet angives nogen bestemt pris, og den skraverede del af søjlerne står her åben op- eller nedadtil. Det må erindres, at bruttoavancerne bl.a. skal dække fragttudgifterne i de tilfælde, hvor der købes til priserne ab fabrik.

Skemaet tilsigter ikke at give et i alle enkeltheder fuldstændigt og korrekt billede af prissystemet, men kun at belyse hovedtrækene. Skemaet viser ikke priserne ved alle leveringsmåder el. lign. Til illustration af forbrugerpriser er således angivet priserne ved forhandlernes lager eller ved Cementcentralens siloanlæg i København, men til disse priser kommer forskellige tillæg for udkørsel m.v. Endvidere angiver skemaet kun prislisterpriserne, på hvilke der imidlertid ydes såvel forhandlerne som forbrugerne forskellige rabatter, bonus og andre godtgørelser. Skemaet viser således ikke de nøj-

agtige købs- og salgspriser, men alene prissystemet.

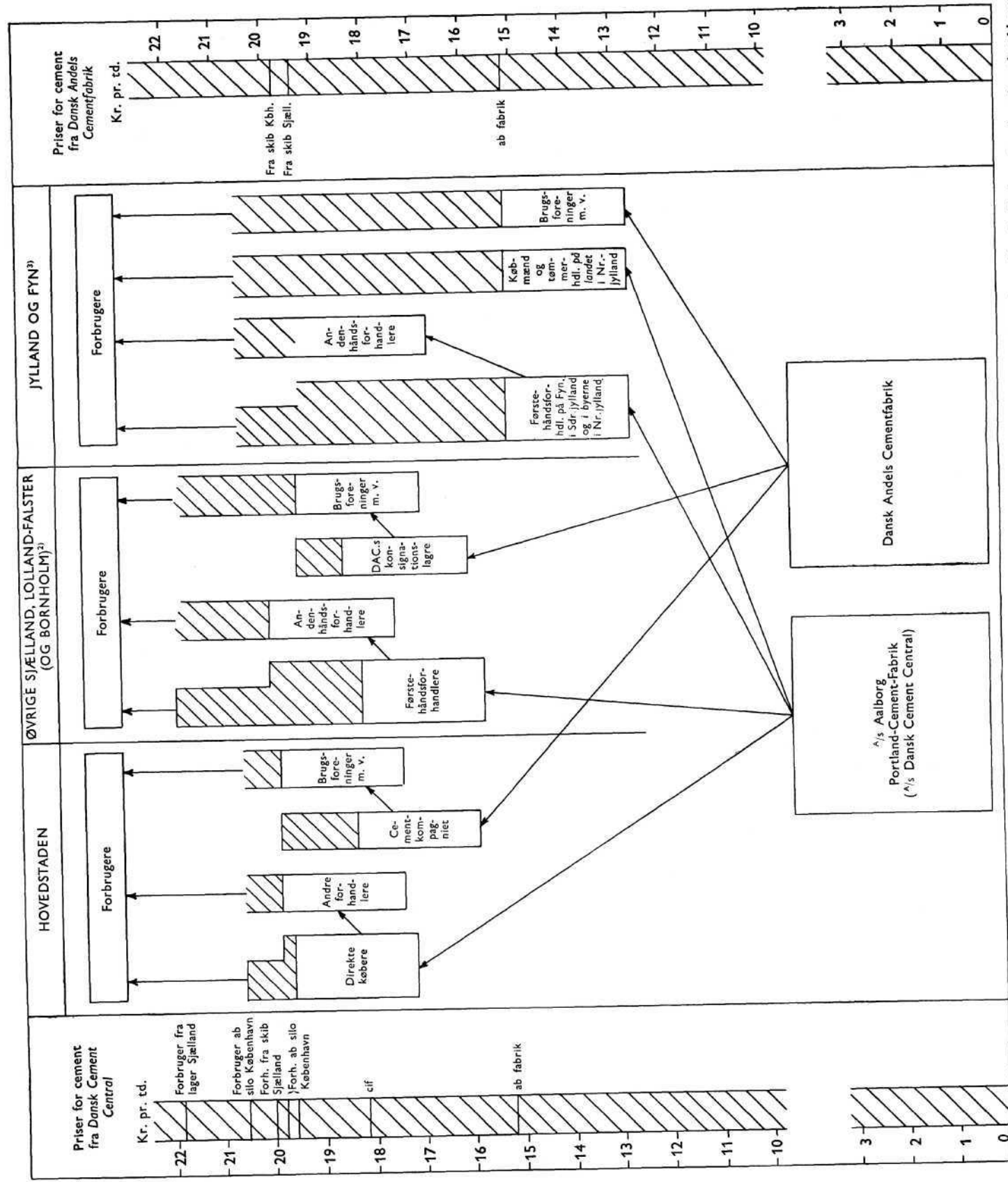
9. Udviklingen af Aalborg Portland-Cement-Fabriks (Dansk Cement Centrals) forhandlersystem.

Forud for oprettelsen i 1928 af Dansk Cement Central tog de samarbejdende fabriker sig kun i begrænset omfang af salgsarbejdet. Hver af de 6 fabrikker, der solgte på hjemmemarkedet, havde forbindelse med et større københavnsk byggematerialefirma, der virkede som agent for fabrikken og solgte cementen på provisionsbasis såvel i hovedstaden som i store dele af det øvrige land. Ud over salget gennem *fabriksrepræsentanterne*, som agenterne kaldtes, havde fabrikerne i provinsen et vist salg direkte til større forhandlere.

Fabrikkerne og fabriksrepræsentanterne solgte kun til en begrænset kreds af forhandlere, de såkaldte *førstehåndsforhandlere*, der videresolgte cementen dels til forbrugere og dels til mindre forhandlere, *andenhåndsforhandlerne*. I hovedstaden solgte fabriksrepræsentanterne dog i betydeligt omfang cement for egen regning og virkede således for så vidt angår dette salg som førstehåndsforhandlere. Herudover solgte de i hovedstaden cement på provisionsbasis til et begrænset antal større forhandlere, kaldet specialfirmaer, som altså ligeledes havde en stilling som førstehåndsforhandlere.

Systemet med en begrænset kreds af førstehåndsforhandlere har vistnok sin oprindelse helt tilbage i tiden før århundredskiftet, hvor der i perioder førtes en stærk konkurrence såvel mellem de danske cementfabrikker indbyrdes som mellem disse og fabrikker i udlandet, men hvor der samtidig blev udfoldet bestræbelser for et samarbejde mellem fabrikkerne. Det vides ikke med bestemthed, hvorledes førstehåndsforhandlersystemet oprindeligt har været motiveret. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har anført, at systemet med en begrænset kreds af førstehåndsforhandlere efter selskabets opfattelse i første række må have sin begrundelse i, at fabrikerne var interesserede i at samarbejde med formidlere af cementhandelen, der på én gang var lagerførende og kunne modtage

Skematisk oversigt over hovedtræk af cementfabrikernes nuværende forhandler- og prissystemer¹⁾

Noter: 1) Betænkningen er som anført i afsnit 4 ført op til sommeren 1958, og de i skemaet angivne priser er de på dette tidspunkt gældende. I skemaet er kun hovedtrækkene af pris- og forhandlersystemerne angivet. Bl.a. er udeladt Dansk Andels Cementfabriks salg gennem forhandlere, der ikke er medlemmer, samt A/S Cementkompagniets salg for egen regning til virksomheder, der ikke er medlemmer hos Dansk Andels Cementfabrik. Overkanten af søjlerne for de forskellige forhandlergrupper angiver forbrugerpriser og underkanten af den skraverede del forhandlerens indkøbspriser. Forbrugerpriserne gælder frit på vogn fra lager (silo), men hertil kommer forskellige tillæg for udørsel m. v. Priserne er overalt prislisterpriser, på hvilke der imidlertid ydes forskellige rabatter, bonus og andre godtgørelser. Søjlerne viser derfor ikke de nøjagtige købs- og salgspriser - 2) På Bornholm gælder der ikke faste forbrugerpriser. - 3) På Fyn gælder samme forbrugerpriser som på Sjælland m. v. for cement, der hjemtages med skib. For cement, der hjemtages på anden måde, gælder der ikke faste salgspriser.

cement i større partier, og som samtidig kunne påtage sig den risiko, der var forbundet med nødvendig kreditgivning ved videre salg.

Det er imidlertid sandsynligt, at fabrikkene tillige har ment, at denne organisation af forhandlingen derudover ville kunne afdæmpe konkurrencen mellem forhandlerne og dermed også afsvække konkurrencen mellem fabrikkerne¹⁾, og det må desuden antages, at systemet har gjort det lettere at etablere og opretholde aftaler mellem fabrikkerne.

Fabrikkernes samarbejde førte hurtigt til et samarbejde også mellem førstehåndsforhandlerne. I 1907-09 blev der dannet 3 *landsdelsforeninger af førstehåndsforhandlerne uden for København*. I 1922 dannede de 6 fabriksrepræsentanter en *forening for København*.

Vilkårene for forhandling af cement blev reguleret dels af fabrikkene, dels af forhandlerforeningerne i samarbejde med fabrikkerne. Fabrikkene afsluttede hvert år kontrakter, såkaldte *slutsedler* med førstehåndsforhandlerne, som herved bl.a. forpligtede sig til at aftage deres fulde forbrug hos den pågældende fabrik og til at pålægge deres videreforhandlere en tilsvarende forpligtelse. Selv om det ikke direkte var fastsat i slutsedlerne, må det antages, at fabrikkene til gengæld har garanteret førstehåndsforhandlerne, at der ikke skete indgreb i deres interesser ved vilkårlig antagelse af andre forhandlere.

Fabrikkene fastsatte kun priser for deres eget salg til førstehåndsforhandlerne. Priserne i de senere omsætningstrin blev fastsat ved vedtagelse i forhandlerforeningerne, men fabrikkerne har utvivlsomt haft indflydelse på deres højde. Ved fabrikkernes salg til førstehåndsforhandlerne gjaldt der for skibsleverancernes vedkommende cif-priser, der var zonomæssigt graduerede, indtil der i 1927 indførtes en ensartet cif-pris for hele landet. I Jylland leveredes der endvidere pr. jernbane til frankopriser, der var gradueret i en række zoner i overensstemmelse med de forskellige banefragters stør-

reise. I 1930 indførtes der - antagelig under indtryk af lastbilernes stigende betydning - en pris af fabrik, hvortil førstehåndsforhandlerne kunne få varerne leveret ved afhentning på fabrikkerne. De forskellige forhandlerforeninger fastsatte priser for medlemmernes (førstehåndsforhandlernes) salg såvel til videreforhandlere som til forbrugere. Forhandlerforeningens medlemmer var pligtige til at pålægge deres videreforhandlere at overholde de fastsatte forbrugerpriser.

I det netop omtalte salgssystem skete der forskellige ændringer, efter at *Dansk Cement Central* var blevet oprettet i 1928 som fælles salgsselskab for de samarbejdende cementfabrikker. Oprettelsen af Cementcentralen betød ikke blot en videre udvikling af fabrikkernes samarbejde ved, at deres afsætning blev centraliseret. Hensigten med oprettelsen var yderligere, at fabrikkerne gennem Cementcentralen i væsentlig større omfang end hidtil selv skulle have indseende med afsætningsforholdene for derved mere effektivt at kunne imødegå konkurrencen fra Dansk Andels Cementfabrik. I første omgang overtog Cementcentralen fabriksrepræsentanternes agentfunktion uden for hovedstadsområdet mod en over 3 år løbende erstatning til disse. For hovedstadens vedkommende bevarede fabriksrepræsentanterne derimod deres eneret, men således at de skulle overtage alle leverancerne i fast regning, herunder også leverancerne til de såkaldte specialfirmaer, til hvilke de tidligere havde solgt på provisionsbasis.

Uden for hovedstadsområdet søgtes gennemført en ændring af salgssystemet, således at Cementcentralen her skulle kunne sælge direkte til alle forhandlere og forbrugere, der var villige til at aftage større mængder. Som følge af kraftig modstand fra forhandlerforeningernes centralorganisation mod det indgreb, dette ville betyde i førstehåndsforhandleres hidtidige fortrinsstilling, blev de nævnte planer imidlertid ikke realiseret. Det lykkedes dog Cementcentralen at opnå forhandlerens godkendelse af, at der med centralorganisationens indforståelse kunne antages nye førstehåndsforhandlere i landsbyer med mindst 1500 indbyggere. Denne foranstaltning tilsigtede antagelig at styrke Ce-

*) A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1889-1914, side 141-142.

mentcentralens stilling i konkurrencen med Dansk Andels Cementfabrik på landet, hvor andelscementfabrikken var stærkt repræsenteret igennem brugsforeningerne. Der skulle endvidere - ligeledes med centralorganisations indforståelse - i tilfælde af ledighed blandt førstehåndsforhandlerne i byerne kunne antages andenhåndsforhandlere som førstehåndsforhandlere. Kredsen af førstehåndsforhandlere blev herefter udvidet noget, navnlig i Jylland, hvor konkurrencen fra andelscementfabrikken var særlig mærkbar.

Som det nærmere omtales i næste kapitel, medførte den nedadgående afsætning og den forringede kapacitetsudnyttelse i årene under den store økonomiske krise, at konkurrencen mellem andelscementfabrikken og de øvrige cementfabrikker skærpedes i 1930'erne. Under denne udvikling blev der af Cementcentralen gjort nye forsøg på at få forhandlersystemet ændret. I Sønderjylland søgte centralen således at træffe en ordning med forhandlerne, hvorved cementen skulle nå billigere ud til købmændene på landet, som herved bedre ville blive i stand til at tage konkurrencen op med andelscementfabrikken forhandlere. Forsøget herpå strandede imidlertid på modstand hos førstehåndsforhandlerne. Disse modsatte sig endvidere, at Cementcentralen oprettede et lager i Esbjerg, hvorfra cementen kunne udleveres. I oprettelsen af et sådant lager så førstehåndsforhandlerne en fare for, at Cementcentralen ville påbegynde et salg direkte til andenhåndsforhandlerne.

For at kunne stå frit i konkurrencen over for andelscementfabrikken besluttede Cementcentralen, at den fra 1. januar 1934 ville ophøre med at anvende de ovenfor omtalte årlige slutsedler over for førstehåndsforhandlerne. Umiddelbart betød dette skridt ingen faktisk ændring af forhandlersystemet. I oktober 1934 blev der imidlertid gennemført en mere omfattende *ændring af salgssystemet i Nørrejylland*, hvor Cementcentralen særlig følte sig udsat for andelscementfabrikken konkurrence. Andelscementfabrikken leverede her direkte til brugsforeninger og andre forhandlere samt til større forbrugere, en udvikling, der blev fremmet af den stigende anvendelse af biltransport.

Cementcentralens system med førstehåndsforhandlere gjorde det vanskeligt at sælge cementen til konkurrencedygtige priser til andenhåndsforhandlerne, idet der ved alle leverancer påløb en avance på 30 øre pr. td. til førstehåndsforhandlerne. For på effektiv måde at sætte landkøbmændene i stand til at møde andelscementfabrikken konkurrence besluttede Cementcentralen i oktober 1934 at give samtlige købmænd, tømmerhandlere og cementstøbere *på landet* i Jylland nord for den gamle grænse - i det følgende kaldet Nørrejylland - adgang til at afhente cement ved fabrikkerne til samme priser som førstehåndsforhandlerne. Dette skridt medførte et brud med de jyske førstehåndsforhandleres forening, og samarbejdet med foreningen blev først genoptaget i 1942. Cementcentralen afsluttede imidlertid aftaler med de enkelte førstehåndsforhandlere, hvorved førstehåndsforhandlersystemet blev opretholdt for *købstædernes* vedkommende, ligesom der blev ydet en del af førstehåndsforhandlerne en provision på en del af det salg uden for købstæderne, som efter den nye ordning gik uden om førstehåndsforhandlerne ved direkte salg fra Cementcentralen.

Også i *andre egne af landet* synes Cementcentralens salgssystem at have medført forskellige vanskeligheder i konkurrencen med andelscementfabrikken. Det var her ligesom i Nørrejylland navnlig andenhåndsforhandlerne på landet, der mærkede andelscementfabrikken konkurrence, og de rettede derfor gentagne gange henvendelse til Cementcentralen om støtte i konkurrencen. Det lykkedes Cementcentralen at formå førstehåndsforhandlerne på Sjælland og Lolland-Falster til at nedsætte deres bruttoavance ved salg fra skib til andenhåndsforhandlere mod, at Cementcentralen tog del i nedsættelsen.

En mindre ændring i forhandlerens retigheder blev indført fra 1. januar 1934 efter krav fra statsbanerne, der hidtil — bortset fra leverancerne til de store bygningsarbejder - havde købt al cement gennem førstehåndsforhandlerne. Det blev nu gennemført, at banerne, når det drejede sig om leveringer til arbejder, hvortil der medgik 2000 tdr. cement eller derover, skulle have ret til at købe direkte hos centralen mod at betale en mindre, af banerne fastsat provision til første-

håndsforhandlerne. Provisionen deltes mellem forhandlerne i det distrikt, hvor leverancen fandt sted.

Efter den anden verdenskrig er der gennemført forskellige ændringer i Cementcentralens forhandlersystem i hovedstaden. Disse ændringer omtales i næste afsnit i forbindelse med redegørelsen for Cementcentralens nuværende forhandlersystem.

10. Dansk Cement Centralens nuværende forhandlersystem.

Dansk Cement Central har stadig afsætningen tilrettelagt på noget forskellig måde i de forskellige dele af landet. Nogle hovedtræk af forhandlersystemet fremgår af skemaet side 23, og yderligere enkeltheder findes i den følgende fremstilling, hvor det nuværende afsætningssystem gennemgås for hver landsdel for sig.

I *hovedstadsområdet* havde tidligere kun de 6 såkaldte forhandlerrepræsentanter adgang til at købe direkte hos Cementcentralen. Cementen blev da leveret i sække med småskibe fra fabrikkerne ved Ålborg og Mariager fjord. Efter den anden verdenskrig har Cementcentralen imidlertid påbegyndt transport til København af løs cement i et særlig dertil indrettet skib. Cementen udledes i Aalborg Portland-Cement-Fabriks siloer i Københavns havn og leveres derfra enten opsækket eller i løs tilstand udkørt i særlige tankbiler.

Den nævnte ændring af leveringsforholdene gav anledning til, at priskontrolrådet optog drøftelser med den københavnske forhandlerforening af direkte købere (forhandlerrepræsentanterne) og Cementcentralen om ændring af salgssystemet i hovedstadsområdet, således at enhver handlende skulle være berettiget til direkte køb. Forhandlerforeningen ønskede sine 6 medlemmers hidtidige ene adgang til direkte køb opretholdt, og fra Cementcentralens side blev det gjort gældende, at centralen, der var tilfreds med det gældende salgssystem i hovedstaden, ikke ønskede at overtage salget til samtlige forhandlere inden for det storkøbenhavnske område, idet dette efter centralens opfattelse ville rejse et betydeligt finansierings spørgsmål og føre

den ud i en stor debitorrisiko, ligesom det ville medføre forøgede omkostninger til personale og kontor og dog ikke sætte centralen i stand til på en så effektiv måde at følge byggevirksomheden, som branchevirksomhederne var i stand til. Efter en række forhandlinger blev der i 1954 indført følgende ordning, der også giver andre end de 6 forhandlerrepræsentanter adgang til at købe direkte hos Cementcentralen.

Som betingelse for direkte køb hos Cementcentralen kræves, at den pågældende med fornøden handels- og branchemæssig sagkundskab driver handel med byggematerialer samt godtgør at have aftaget mindst 5.000 tdr. cement i det forudgående kalenderår. Køberen skal forpligte sig til at overholde Cementcentralens gangse forretnings- og betalingsvilkår, og Cementcentralen kan efter skøn over den pågældendes soliditet bestemme, at snævrere kreditgivning end sædvanligt skal bringes i anvendelse, eventuelt at der skal forlanges forudbetaling. Endvidere skal der indbetales et depositum på 1.000 kr., og betalingsforpligtelser over for tidligere leverandører skal være afviklet.

Adgangen til direkte køb bortfalder, hvis den pågældende køber i løbet af et kalenderår ikke har aftaget mindst 5.000 tdr. cement, eller hvis køberen ikke overholder Cementcentralens betalingsbetingelser m.v. I førstnævnte tilfælde kan Cementcentralen af det stillede depositum inddrage et beløb svarende til 20 øre pr. td. aftaget cement.

Cementcentralens priser til forhandlerne i hovedstadsområdet gælder for pakket cement ab silo og for løs cement tilkøbt byggeplads. På skemaet side 23 er kun anført priserne for pakket cement. På de fastsatte priser ydes der rabatter, der er graderet efter årskøbet. Rabatterne ydes under den forudsætning, at der ved salg til videreforhandlere ikke ydes disse større årsrabatter, end Cementcentralen ville have ydet på et tilsvarende kvantum, og at der ved salg til videreforhandlere ikke beregnes priser, der ligger mere end et nærmere fastsat beløb over Cementcentralens priser til direkte købere.

Foruden de 6 tidligere forhandlerrepræsentanter skulle omkring en halv snes københavnske forhandlere opfylde de nye betingelser for at få adgang til direkte køb hos

Cementcentralen. Hidtil har kun 4 virksomheder benyttet sig af denne adgang.

På *Sjælland uden for hovedstaden samt Lolland-Falster og Bornholm* er systemet med førstehåndsforhandlere opretholdt uforandret. Cementcentralen sælger kun til disse forhandlere, som på deres side kun fører cement fra Cementcentralen. Dette sidste følger ikke af nogen kontraktlig forpligtelse, men er en faktisk forudsætning for leverancerne. Forhandlerne skal være medlemmer af den organisation, førstehåndsforhandlerne har oprettet. Ifølge oplysninger fra Cementcentralen gælder der ingen direkte begrænsninger for forhandlerens salgsområder, men det forudsættes, at cementen kun videresælges inden for forhandlerens »naturlige opland«.

For forhandlerens køb hos Cementcentralen er der noteret cif-priser, som bortset fra hovedstadens omegn og visse limfjordshavne er ens for levering overalt i landet.

På *Fyn* er førstehåndsforhandlersystemet opretholdt ligesom på Sjælland m.v. Men medens de sjællandske forhandlere hidtil har fået cementen leveret pr. skib, finder transporterne til Fyn overvejende sted med bil. De fynske forhandlere køber derfor som regel til Cementcentralens pris for afhentning ved fabrikkerne og kun mere undtagelsesvis til cif-prisen.

I *Sønderjylland* er førstehåndsforhandlersystemet opretholdt ligesom på øerne. De sønderjyske forhandlere køber ligesom forhandlerne på Fyn i overvejende grad til prisen ved afhentning fra fabrik.

I *Jylland nord for den gamle grænse* (Nørrejylland) er systemet med førstehåndsforhandlere kun opretholdt, for så vidt angår salget i købstæderne. På landet har alle købmænd, tømmerhandlere og cementvarefabrikanter som nævnt i afsnit 9 siden oktober 1934 kunnet afhente cement ved fabrikkerne til samme priser som førstehåndsforhandlerne, jfr. skemaet side 23.

Om principperne for antagelsen af førstehåndsforhandlere uden for hovedstadsområdet har Cementcentralen anført følgende:

»Som førstehåndsforhandlere antages kun firmaer, der handler med byggematerialer, og hvis leder har fornøden handels- og branchemæssig uddannelse, og som igennem en årrække som videreforhandler af cement har vist en sådan interesse for salget af cement, at firmaets omsætning af cement andrager fra 3-5.000 tdr. cement pr. år, alt under hensyntagen til cementcentralens samlede salg i det pågældende område.

Antagelsen af en førstehåndsforhandler foregår i praksis efter forudgående drøftelse med de pågældende cementforhandlerorganisationer og med førstehåndsforhandler-firmaer i de pågældende byer.«

Cementcentralen havde i 1954 følgende antal førstehåndsforhandlere i de forskellige landsdele uden for hovedstadsområdet:

Sjælland (uden for hovedstaden), Lolland-Falster, Møn og Bornholm	84
Fyn	27
Sønderjylland	12
Nørrejylland	178

Som omtalt ovenfor har Cementcentralen nu en halv snes direkte købere i *hovedstadsområdet*, hvor antagelsen sker efter andre principper end de lige nævnte, jfr. foran.

Antallet af førstehåndsforhandlere på øerne (uden for hovedstadsområdet) og i Sønderjylland har siden 1929 været praktisk taget uforandret. Derimod er antallet steget en del i Nørrejylland, hvor der i 1929 kun var 113 førstehåndsforhandlere. Dette skyldes utvivlsomt, at det efter 1934, da købmænd, tømmerhandlere og cementvarefabrikanter i de nørrejyske landdistrikter fik adgang til direkte køb, ikke i dette område har været muligt at udvise samme tilbageholdenhed med hensyn til antagelse af førstehåndsforhandlere i byerne, som det åbenbart har været tilfældet i den øvrige del af landet. Det kan oplyses, at Cementcentralen i Nørrejylland foruden med de 178 førstehåndsforhandlere har forbindelse med henved 1200 andre kunder.

Bortset fra Nørrejylland, hvor der findes et forholdsvis større antal forhandlere end i den øvrige del af landet, medfører systemet med førstehåndsforhandlere, at der i de enkelte lokale områder kun findes nogle få forhandlere, der har adgang til at købe direkte hos Cementcentralen. De begrænsninger, dette faktisk betyder for erhvervsudøvelsen, er sandsynligvis stærkest i de lands-

dele, hvortil transporten sker pr. bil, idet et langt større antal forhandlere her må antages at være i stand til at købe direkte. Som tidligere omtalt har skibstransport efterhånden fået stærkt aftagende betydning. I hele Jylland og på Fyn leveres der nu overvejende pr. bil, og efter at den nye sjællandske fabrik har påbegyndt produktionen, er der nu også på Sjælland og Lolland-Falster tale om biltransport.

Systemet med førstehåndsforhandlere virker desuden til at understøtte den konkurrencebegrænsende virksomhed, som forhandlerforeningerne udfolder, og som omtales i næste afsnit.

11. Brancheorganisationerne blandt Dansk Cement Centrals forhandlere og deres virksomhed.

Dansk Cement Centrals førstehåndsforhandlere er organiseret i landsdelsforeninger, og i visse dele af landet har foreningerne - til dels i samarbejde med Cementcentralen - fastsat salgspriser for cement. De således fastsatte videresalgspriser er ligesom Cementcentralens priser underkastet kontrol fra monopoltilsynet bl.a. således, at priserne ikke må forhøjes uden monopoltilsynets forudgående godkendelse.

I visse områder støtter Cementcentralen sine forhandlere i konkurrencen med andels-cementfabrikkenes forhandlere ved at give dem hjælp til at yde visse rabatter på forbrugerpriserne.

Foreningen af københavnske Forhandlerrepræsentanter for Cementfabrikkerne, der er registreret under nr. 660 i monopoltilsynets register, er stiftet i 1922. Dens medlemmer er de 6 såkaldte forhandlerrepræsentanter, der indtil 1954 var de eneste, der i København og opland havde adgang til at købe direkte hos Cementcentralen. Selv om nu også andre forhandlere i hovedstadsområdet har fået adgang til direkte køb, optager foreningen ikke nye medlemmer. Foreningens 6 medlemmer formidler stadig langt den største del af Cementcentralens salg i hovedstadsområdet, og foreningen har derfor vedblivende mulighed for at udøve afgørende

indflydelse på konkurrenceforholdene. Foreningens formål er efter dens vedtægter »at skabe og opretholde loyalt samarbejde mellem medlemmerne, at forhindre eller ved passende midler bekæmpe illoyal konkurrence og at opnå bedst mulig ordning for køb og salg af fabrikernes fabrikat«.

Foreningen fastsætter mindstepriser for salg af cement til forbrugere og videreforhandlere i hovedstadsområdet. Priserne er bindende for foreningens medlemmer. Disse havde tidligere oprettet slutsedler med deres videreforhandlere, som herved bl. a. forpligtedes til ved videresalg at overholde de fastsatte forbrugerpriser og til kun at forhandle cement fra Cementcentralen. Slutsedlerne er bortfaldet i 1954, og de af foreningen fastsatte forbrugerpriser er nu kun vejledende for videreforhandlerens salg.

Foreningens virksomhed omfatter ikke kvotering af salget. Medlemmerne er frit stillet for så vidt angår salget til forbrugere, men søger ikke nye videreforhandlerkunder, der allerede køber hos et andet medlem.

På de af foreningen fastsatte priser ydes der forbrugerne en rabat på 30-50 øre pr. td. efter størrelsen af årskøbet. Rabatten, der kun udbetales mod en erklæring om, at den pågældende forbruger kun har købt Cementcentralens cement, afholdes af Cementcentralen. Forbrugere, der får kvantumsrabat, modtager ikke samtidig almindelig årsbonus (jfr. om denne nedenfor i afsnit 15).

Uden for hovedstadsområdet er førstehåndsforhandlerne organiseret i 3 landsdelsforeninger. Foreningerne omfatter dog ikke *Bornholm*, hvor der ikke findes nogen organisation af førstehåndsforhandlerne. De 3 landsdelsforeninger har dannet en fællesorganisation, *Centralorganisationen af førstehåndskøbere under A/S Dansk Cement Central udenfor København* (monopoltilsynets reg.nr. 2142). Centralorganisationen, som er stiftet i 1909, har efter vedtægterne til formål ved »indbyrdes samarbejde og ved forhandling med cementfabrikkerne at opnå de bedst mulige betingelser for handel med cement«. Organisationen kan træffe beslutninger med bindende virkning for de tilsluttede foreninger, men har hidtil kun virket

som et samlende forhandlingsorgan dels over for Cementcentralen og dels over for myndighederne. De konkurrenceregulerende regler, der gælder for cementforhandlerne, er truffet af landsdelsforeningerne.

Foreningen af Førstehåndskøbere under A/S Dansk Cement Central på Sjælland, Lolland-Falster, Møen og Samsø uden for København (monopoltilsynets reg.nr. 661) er stiftet i 1909. Foreningens formål er efter vedtægterne »at samle førstehåndskøberne af cement for at drøfte forholdene inden for branchen, at bidrage til et loyalt samarbejde mellem førstehåndskøbere og at søge at opnå de bedst mulige betingelser og vilkår for køb og salg af cement fra A/S Dansk Cement Central«. Om optagelse af nye medlemmer siges det i vedtægterne, at optagelsen skal anbefales af bestyrelsen og vedtages af generalforsamlingen, ligesom optagelsen skal godkendes af A/S Dansk Cement Central. Forholdet er i praksis det, at antagelsen af førstehåndsforsandler sker efter forhandling mellem Cementcentralen og foreningen. Godkendes en forhandler herved som førstehåndsforsandler, skal den pågældende optages i foreningen.

Foreningen fastsætter mindstepriser for medlemmernes salg til forbrugere. Priserne kan dog fraviges i tilfælde af konkurrence med cement fra andre end Cementcentralen. Foreningen fastsætter endvidere kørselstillæg for levering tilkøbt. Kørselstillæggene, som tidligere har været bindende, er fra april 1957 kun vejledende for medlemmerne. På de fastsatte forbrugerpriser ydes en aftalt rabat ved salg til andenhåndsforsandlerne. Der gælder altså faste priser for medlemmernes salg såvel til forbrugere som til andre forhandlere, jfr. i øvrigt skemaet side 23.

Foreningens medlemmer havde tidligere oprettet slutsedler med viderforhandlerne, hvorved disse bl.a. forpligtede sig til ved videresalg at overholde de af foreningen fastsatte forbrugerpriser og til ikke at forhandle cement fra andre end Dansk Cement Central. Slutsedlerne er ophævet fra 1. januar 1956, og priserne er herefter kun vejledende for viderforhandlerne. Bortfaldet af forpligtelsen i henhold til slutsedlen til kun at forhandle cement fra Cementcentralen bety-

der ikke nogen faktisk ændring af de hidtidige handelsforhold.

Foreningen af Cementimportører i Fyns Stift (monopoltilsynets reg.nr. 662) er ligesom den sjællandske forening stiftet i 1909. Foreningens formål er »at samle førstehåndsforsandlerne af cement for at drøfte forholdene inden for branchen, at bistå til et loyalt samarbejde mellem førstehåndsforsandlerne og at søge at opnå de bedst mulige betingelser og vilkår for køb og salg af cement fra A/S Dansk Cement Central«.

Foreningen fastsætter bindende mindstepriser for medlemmernes salg til forbrugere og højeste rabatter til viderforhandlere for cement, der hjemtages pr. skib. Som tidligere omtalt finder leveringen af cement til Fyn imidlertid nu overvejende sted pr. bil, og for cement, der hjemtages på denne måde, er der ikke fastsat salgspriser.

Foreningen af Cementimportører i Jylland er stiftet i 1907. Foreningens formål er »at samle førstehåndsforsandlerne af dansk cement for derved gennem en repræsentation at opnå, dels de bedst mulige vilkår for køb og salg, dels ved samarbejde med fabrikkerne at holde antallet af forhandlere inden for passende grænser, d.v.s. sådanne grænser, at man har sikkerhed for, at cementen når ud til viderforhandlere og forbrugere på en under hensyntagen til konkurrenceforholdene betryggende måde, dels at bidrage til et samarbejde mellem forhandlerne i de forskellige byer og bl. a. at bekæmpe illoyal konkurrence ved passende midler«.

Foreningen har i juni 1950 i besvarelse af en forespørgsel fra kommissionen anført, at den intet har med medlemmernes prisansættelser at gøre. Foreningen har dog senere ved maksimalprisordningens ophævelse i 1955 henstillet til medlemmerne at opretholde de under ordningen gældende avancer, og denne henstilling er af Cementcentralen meddelt de af Cementcentralens forhandlere i Jylland, der ikke er medlemmer af foreningen. Foreningen er ikke anmeldt til monopoltilsynets register. Derimod findes der i registeret en aftale, som er indgået mellem Cementcentralens forhandlere i Aalborg-Nørresundby. Ved aftalen (reg.nr. 451) er der fastsat mindstepriser og kvoter.

12. Dansk Andels Cementfabriks tilrettelæggelse af afsætningen.

Dansk Andels Cementfabrik leverer, som det tidligere er omtalt, såvel til medlemmer som til ikke-medlemmer. Fordelingen af fabrikkens (og dens konsignationslagres) salg mellem medlemmer og ikke-medlemmer har varieret en del i tidens løb, men i de seneste år har leveringerne til medlemmerne ligget på godt $\frac{2}{3}$ og salget til ikke-medlemmer på knap $\frac{1}{3}$ af fabrikkens samlede salg på hjemmemarkedet.

Andelscementfabrikkens medlemmer er dels brugsforeninger og andre andelsforeninger og dels cementvarefabrikanter og murermestre samt en del almindelige byggematerialeforretninger. Af leveringerne til medlemmerne går omkring $\frac{2}{3}$ til andelsforeningerne og størstedelen af resten går til cementvarefabrikker.

Leveringerne til medlemmerne er siden fabrikkens oprettelse foregået dels direkte fra fabrikken og dels over en række konsignationslagre. Af disse findes nu 50, som hovedsagelig er oprettet hos andels foderstofforeningernes engrosoplæg. Konsignationslagrenes funktion er først og fremmest at tage sig af ekspeditionen i havnebyer, hvortil cementen transporteres pr. skib. Faktureringen foregår derimod direkte fra fabrikken. Efterhånden som transporten af cement fra fabrikken i stadig større omfang foregår med bil, har konsignationslagrene fået aftagende betydning. Transporten til Jylland og Fyn sker nu alt overvejende med bil, og konsignationslagrene har derfor størst betydning på Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, hvortil transporten stadig foregår med skib.

En del af andelscementfabrikkens *salg til ikke-medlemmer* består i leverancer til Københavns kommune. Endvidere har fabrikken fra tidligere tid et salg til forhandlere, som ikke er medlemmer. Andelscementfabrikken har nu 5 sådanne forhandlere. Den største af disse aftagere er fabrikkens forhandler i Sønderjylland. Efter genforeningen i 1920 fandtes der ingen andelshavere i Sønderjylland, hvor der i øvrigt ikke fandtes synderligt mange brugsforeninger. Salget måtte derfor her tilrettelægges på anden måde end i den øvrige del af landet. Dette var baggrunden for, at salget blev overdraget

den nævnte forhandler. Andelscementfabrikken har imidlertid senere fået en række medlemmer i Sønderjylland.

I hovedstaden formidledes salget af en forhandler, som imidlertid i midten af 1930'erne kom i økonomiske vanskeligheder og måtte ophøre. Herefter overgik forhandlingen til et nyt selskab, A/S Cementkompagniet af 13. august 1936, som overtog aktierne i det fallerede selskab. Som omtalt i afsnit 6 ejer andelscementfabrikken halvdele af aktiekapitalen i Cementkompagniet. Selskabet forestår udleveringen til medlemmerne i hovedstaden og ekspeditionen af leverancerne til Københavns kommune og sælger i øvrigt cement for egen regning til ikke-medlemmer.

Af andelscementfabrikkens samlede salg på hjemmemarkedet blev i 1956 omkring $\frac{3}{4}$ afsat i Jylland og på Fyn. Resten af salget fordelte sig ligeligt mellem hovedstaden og det øvrige Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Andelscementfabrikkens medlemmer - forhandlere såvel som forbrugersmedlemmer - køber til samme pris, enten prisen af fabrik (Jylland og Fyn) eller, ved køb gennem konsignationslager, prisen frit på vogn fra skib eller lager (øvrige landsdele). Flere af de forhandlere, der ikke er medlemmer, får fra tidligere tid en særlig rabat, hvilket formentlig bidrager til at forklare, at de ikke har ønsket at indtræde som medlemmer.

Dansk Andels Cementfabrik har over for kommissionen oplyst, at den ingen indflydelse har på sine forhandlers videresalgspriser, og forhandlerne deltager ikke i aftaler om videresalgspriserne.

Om adgangen til at købe cement hos Dansk Andels Cementfabrik (eventuelt via fabrikkens konsignationslagre) har fabrikken oplyst, at der leveres til alle forhandlere og forbrugere, der indmelder sig som medlemmer. Ved indmeldelsen tegner andelsforeninger o.lign. sig for en andel på 500 kr., som indbetales over 5 år. Andre medlemmer, f. eks. købmænd, tømmerhandlere, cementvarefabrikanter og murermestre tegner sig for andele på 200 kr., hvoraf 80 kr. betales straks og resten over de efterfølgende fire år.

For adgangen til medlemskab gælder der ingen begrænsninger i form af krav om

mindstekvanta for køb el.lign. Derimod tages der i arbejdet for tilgang af nye medlemmer et vist hensyn til allerede indmeldte medlemmers eller andre forhandlers forretningsinteresser. I områder, hvor fabrikken har en forhandler uden for medlemskredsen, arbejder man således ikke for tilgang af nye medlemmer, men alle, som på eget initiativ fremsætter ønske om at blive medlem, optages. På samme måde søger man ikke at erhverve en muremester eller anden forbruger som medlem, hvis den pågældende i forvejen køber hos en brugsforening eller anden forhandler, som er medlem hos fabrikken. Men hvis den pågældende forbruger selv henvender sig, bliver han optaget.

Som foran omtalt har andelscementfabrikken fra tidligere tid nogle forhandlere uden for medlemskredsen, men der antages ikke nye forhandlere, som ikke indmelder sig som medlemmer.

13. Afsluttende oversigt over afsætningssystemerne.

Idet der i øvrigt henvises til den skematiske oversigt side 23 over nogle hovedtræk af Aalborg Portland-Cement-Fabriks og Dansk Andels Cementfabriks forhandlersystemer samt til den nærmere fremstilling i de tre foregående afsnit, skal der nu gives en sammenfattende oversigt over afsætningssystemerne. Om betingelserne for at blive førstehåndsforhandler for Cementcentralen, respektive medlem hos andelscementfabrikken, og om aftaler vedrørende videresalgspriserne henvises dog til afsnit 10-12.

Ved sammenligning af de to virksomheders forhandlersystemer må det erindres, at andelscementfabrikkens salg hovedsagelig sker til landdistrikterne, medens byernes forsyning med cement i alt overvejende grad leveres af Cementcentralen.

Det er *Aalborg Portland-Cement-Fabriks* (Cementcentralens) almindelige forretningsprincip, at der kun sælges til forhandlere og ikke direkte til forbrugere. En undtagelse herfra danner større leverancer til staten og til Frederiksberg kommune, og endvidere har cementvarefabrikanter i landdistrikterne i Jylland nord for den gamle grænse adgang

til at foretage direkte køb til prisen af fabrik. Med undtagelse af det netop nævnte område i Jylland sælger Cementcentralen kun til en kreds af førstehåndsforhandlere o.lign., medens andre forhandlere må købe gennem førstehåndsforhandlerne. Størstedelen af førstehåndsforhandlerne salg finder sted til forbrugerpriser til cementforbrugere i de byer, hvor førstehåndsforhandlerne har deres virksomhed, samt i oplandet. Desuden har de et vist, mere begrænset salg til forhandlerpriser til andre forhandlere (andenhåndsforhandlere) dels i byerne, dels - og navnlig - på landet.

Dansk Andels Cementfabrik leverer såvel til medlemmer som til ikke-medlemmer. En del af salget til ikke-andelshavere går til Københavns kommune, og herudover har andelscementfabrikken fra tidligere tid visse forhandlere uden for medlemskredsen. Nogle af disse får en særlig rabat, og et par af dem sælger såvel til andre forhandlere som til forbrugere. Som medlemmer optager andelscementfabrikken både forhandlere og forbrugere, f.eks. cementvarefabrikanter og muremestre, og de to kategorier af medlemmer køber til samme pris. Her er der en forskel i forhold til afsætningssystemet hos Cementcentralen, der som nævnt kun sælger til forhandlere, dog med undtagelse af landdistrikterne i Nørrejylland, hvor cementvarefabrikanter, men ikke muremestre, har adgang til direkte køb.

Sammenligner man Cementcentralens og andelscementfabrikkens salg til forhandlere, må der sondres mellem de forskellige dele af landet. Til forhandlerne i *Jylland og på Fyn* transporteres cementen fra begge virksomheder overvejende med lastbil, og forhandlerne køber da hos begge virksomheder til en pris af fabrik. Alle brugsforeninger eller andre forhandlere, der bliver medlemmer hos andelscementfabrikken, kan købe direkte hos fabrikken. Hos Cementcentralen kan alle købmænd og tømmerhandlere i de nørrejske landdistrikter foretage direkte køb, medens der i de nørrejske købstæder, i Sønderjylland og på Fyn kun sælges til førstehåndsforhandlere.

Til *Sjælland (uden for hovedstaden), Lolland-Falster og Bornholm* leverer andelsce-

maltfabrikken hovedsagelig cementen pr. skib, og det samme har hidtil også været tilfældet for Cementcentralens vedkommende¹⁾). Cementcentralens notering er en cifpris, og direkte salg finder kun sted til førstehåndsforhandlere. Andelscementfabrikkens medlemmer har adgang til at købe til en pris frit på vogn fra skib eller lager. Denne pris inkluderer et ekspeditionsgebyr til andelscementfabrikkens konsignationslagre, der modtager og videreekspereder skibsladninger. Andelscementfabrikkens salg via konsignationslager til brugsforeninger og andre forhandler-medlemmer kan derfor til en vis grad sidestilles med den del af Cementcentralens afsætning, der af førstehåndsforhandlere videresælges til forhandlerpris til landkøbmænd og andre andenhåndsforhandlere.

¹⁾ Efter at den nye cementfabrik ved Karlstrup har påbegyndt produktionen, dækkes en væsentlig del af Cementcentralens salg på Sjælland m. v. (uden for hovedstaden) ved billeverancer fra denne fabrik. Som andetsteds omtalt, er betænkningen kun ført frem til sommeren 1958, og fremstillingen vedører altså forholdene før igangsættelsen af Karlstrup-fabrikken.

I *hovedstaden* udleveres cement fra Cementcentralen fra siloanlæg i Københavns havn til en kreds af direkte købere, som videresælger dels til forbrugere, dels til andre forhandlere. Andelscementfabrikken leverer derimod cementen i sække med skib, og modtagelsen og fordelingen forestås på andelscementfabrikkens vegne af Cementkompagniet, som også i et vist omfang sælger cement for egen regning til ikke-medlemmer. Som følge af de nævnte forskelligheder i leveringsforholdene er det vanskeligere at foretage en direkte sammenligning af de to virksomheders forhandlersystemer i hovedstaden end i den øvrige del af landet, men prisen til andelscementfabrikkens medlemmer inkluderer også i hovedstaden et ekspeditionsgebyr.

De foran omtalte paralleller mellem og forskelle i de to virksomheders tilrettelæggelse af afsætningen har bl.a. betydning, når man vil sammenligne virksomhedernes priser, jfr. nærmere herom i afsnit 15 og 20.

Kapitel IV.

MELLEMKRIGSÅRENE'S PRISUDVIKLING OG KONKURRENCEFORHOLD

14. Udviklingen i salg, produktionskapacitet, priser m. m.

Bortset fra Dansk Andels Cementfabrik har de danske cementfabrikker, der har levet siden 1920 tilhørt en samlet gruppe under Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Da importen i tiden efter den første verdenskrig har været uden væsentlig betydning, kan man derfor sige, at der siden den tid i realiteten kun har været to leverandører af cement til det danske marked.

I dette kapitel skal mellemkrigsårenes forhold i cementindustrien omtales noget nærmere. Først behandles i dette afsnit den almindelige udvikling i efterspørgsel, produktion, priser m.v. I afsnittene 15 og 16 omtales konkurrencen mellem Dansk Andels Cementfabrik og fabrikkerne under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik og endelig drøftes cementproduktionens rentabilitet i afsnit 17.

Som tabel 3 viser, foregik der i løbet af 1920'erne en betydelig udvidelse af cementfabrikkernes produktion, dels som følge af en stigning i hjemmeforbruget og dels på grund af en forøgelse af eksporten. Verdenskrisen ændrede imidlertid disse forhold, og fra 1931 kom cementfabrikkerne ud for en nedgang i afsætningen, som ganske vist var forbigående på hjemmemarkedet, men som for eksportens vedkommende havde en mere varig karakter. Som det ses af tabellen, havde

hjemmemarkedssalget allerede i 1933 nået nogenlunde samme omfang som før krisen. Eksporten nåede derimod ikke op på samme niveau som i slutningen af 1920'erne.

Tabel 3. Produktion, indførsel, udførsel og forbrug af cement i mellemkrigsårene.

	Pro- duktion 1000 tdr.	Ind- førsel 1000 tdr.	Ud- førsel 1000 tdr.	For- brug ¹⁾ 1000 tdr.
1920	1479	6	221	1264
1921	1835	19	740	1114
1922	2767	22	1499	1290
1923	3855	4	1951	1908
1924	4011	5	2089	1927
1925	3475	65	1563	1977
1926	3347	31	1948	1430
1927	3780	11	1914	1877
1928	4584	38	2945	1677
1929	4703	53	2737	2019
1930 ²⁾	4581	70	1853	2798
1931	2994	101	894	2201
1932	2439	25	985	1479
1933	3256	8	1379	1885
1934	4527	2	1909	2620
1935	4452	2	1788	2660
1936	4661	1	1974	2688
1937	3977	2	1498	2481
1938	3765	1	1316	2450
1939	4096	1	1414	2583

Kilde: Produktions- og handelsstatistikken.

Noter: ¹⁾ Forbruget er beregnet som produktion plus indførsel minus udførsel. - ²⁾ Efter det for kommissionen oplyste er der grund til at antage, at tallet for produktionen og forbruget af cement i 1930 som følge af en fejl i det statistiske materiale er ca. 500.000 tdr. for højt.

Den situation, der opstod ved afsættningens svigten, skærpedes yderligere derved, at der var blevet gennemført en betydelig udvidelse af cementfabrikernes produktionskapacitet. Denne forøgelse var antagelig til dels sket under indtrykket af det stærkt stigende salg i slutningen af 1920'erne, men en del af forklaringen kan også ligge i, at fabrikkerne i forbindelse med indførelsen af ny teknik gennemførte fornyelser i en hurtigere takt end svarende til udskiftningen af de eksisterende anlæg. Udviklingen vises i nedenstående tabel 4, hvori også salget og kapacitetsudnyttelsen er anført.

Beregninger af *produktionskapacitet og kapacitetsudnyttelse* vil altid være behæftet med en vis usikkerhed. Det må imidlertid antages, at de i tabellen anførte tal er tilstrækkeligt sikre til at belyse forholdene i

Tabel 4. Udviklingen i cementfabrikernes produktionskapacitet, salg og kapacitetsudnyttelse 1922-59.

	Fabrikker- nes totale kapacitet ¹⁾ mill. tdr.	Fabrikker- nes samlede salg ²⁾ mill. tdr.	Kapacitets- udnyttelse %
1922	4,0	2,9	73
1923	4,1	3,7	90
1924	4,1	4,1	100
1925	4,4	3,4	77
1926	4,4	3,7	84
1927	4,4	3,5	80
1928	5,4	4,8	89
1929	5,5	4,8	87
1930	6,0	4,2	70
1931	6,3	2,9	46
1932	6,3	2,6	41
1933	6,3	3,3	52
1934	6,3	4,4	70
1935	6,3	4,6	73
1936	6,2	4,7	76
1937	6,1	3,9	64
1938	5,9	3,8	64
1939	5,2	4,5	87

Noter: ¹⁾ For de under Aalborg Portland-Cement-Fabrik hørende fabrikker er produktionskapaciteten angivet at være beregnet som den teoretisk maksimale ovenkapacitet, og det er oplyst, at kapaciteten på fabrikernes øvrige produktionstrin har været større end ovenkapaciteten. Dansk Andels Cementfabrik har ligeledes oplyst, at kapaciteten er beregnet på grundlag af ovennes produktionsevne. - ²⁾ Salgstallene er opgivet af fabrikkerne.

hovedtræk og i hvert fald til at belyse udviklingstendenserne i den betragtede periode.

I perioden 1922-30 udnyttede fabrikkerne i gennemsnit godt 80 % af produktionskapaciteten, men i årene 1931-39 var udnyttelsesgraden som følge af de stedfunde kapacitetsudvidelser og det svigtende salg faldet til gennemsnitlig godt 60 %. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har anført, at dette svarer til, hvad der anses for normalt inden for den vesteuropæiske og amerikanske cementindustri.

Mellemkrigsårenes udvikling i cementfabrikernes *prislistepriser for hjemmemarkedet* belyses i tabel 3 ved de samarbejdende cementfabrikkers - fra 1929 Dansk Cement Centrals - cifpriser ved salg til det første handelsled i omsætningen, de såkaldte førstehåndsforhandlere, jfr. afsnittene 9 og 10.

Prisudviklingen må ses som et udtryk dels for bevægelserne i cementfabrikernes omkostninger, herunder fragtudgifter ved ciflevering, dels for de skiftende afsætnings- og konkurrencevilkår. Som det omtales nedenfor i afsnit 17, har der ikke fra fabrikkerne kunnet fremskaffes et regnskabsmateriale,

Tabel 5. De samarbejdende cementfabrikkers (Dansk Cement Centrals) cif-priser til førstehåndsforhandlere på Sjælland m. v. 1922-39.

	I jutesække kr. pr. td.	I papirsække kr. pr. td.	
1. januar 1922	14,65		
25. februar -	12,65		
1. marts 1923	10,65		
1. maj -	11,65		
	1924	11,65	
	1925	11,65	
1. januar 1926	10,65		
5. novbr. -	12,65		
1. marts 1927	10,00		
1. juni -	9,50		
	1928	9,50	
1. januar 1929	8,00	7,70	
	1930	8,00	7,70
1. juli 1931	7,00	6,70	
1. januar 1932	6,50	5,90	
	1933	5,90	
	1934	5,90	
	1935	5,90	
1. juli 1936		6,00	
1. januar 1937		6,50	
1. januar 1938 (gældende til ^{25/2} 39)		7,30	

som kvme give oplysning om mellemkrigs-årenes udvikling i omkostningerne. Man har derfor måttet søge bevægelserne i omkostningerne belyst på anden måde.

Tabel 6 viser sammensætningen af omkostningerne ved det indenlandske cif-salg af portland-cement og hurtighærdnende cement i de under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik hørende fabrikker i 1938. Beregningen er foretaget på grundlag af en til brug for prisdirektoratet udarbejdet revisionsberetning. Denne indeholder ingen specifikation af de direkte produktionsomkostninger, men selskabet har på grundlag af andet materiale opgjort løn- og brændselsomkostningerne til henholdsvis ca. 18 og ca. 24 % og tilsammen ca. 42 % af omkostningerne. Herunder er medregnet visse lønudgifter, der ikke indgår under de direkte produktionsomkostninger i tabel 6, men under de øvrige omkostningsposter.

I tabel 7 har man søgt i hovedtræk at belyse bevægelserne i løn- og brændselsomkostningerne ved hjælp af indekstal, som er beregnet på grundlag af oplysninger i den officielle statistik. Bevægelserne i disse omkostninger beror dels på udviklingen i arbejdskraft- og brændselsforbruget og dels på bevægelserne i arbejdslønnen og brændselspriserne. I tabellen er indflydelsen af begge faktorer søgt belyst. I stedet for arbejdsforbruget har man dog valgt at anføre den såkaldte arbejdsproduktivitet (produktionen

pr. arbejder), som er et andet udtryk for samme sag.

Tabellens tal er behæftet med forskellige usikkerhedsmomenter og kan ikke gøre krav på at vise den nøjagtige udvikling i cementfabrikkernes løn- og brændselsudgifter. Det kan således nævnes, at cementens kvalitet er forbedret betydeligt i løbet af perioden, jfr. nedenfor, og at cementproduktionens sammensætning er ændret, således at en større del af produktionen udgøres af hurtighærdnende cement og specialcementer, hvis fremstilling er mere omkostningskrævende end almindelig cement. Indekstallene for brændselspriserne er beregnet på basis af de gennemsnitlige priser for Danmarks kulimport ifølge handelsstatistikken, og priserne for cementfabrikkernes brændselsforbrug har ikke nødvendigvis bevæget sig helt på samme måde. I hovedtrækkene turde dog bevægelserne i tabellens tal svare til den faktiske udvikling hos fabrikkene.

At dømme efter kolonne 2 i tabel 7 har arbejdsproduktiviteten for cementindustriens vedkommende i mellemkrigsperiodens sidste år været betydeligt højere end den, der forefandt ved periodens begyndelse, og næstsidste kolonne viser desuden en vis nedgang i brændselsforbruget pr. td. cement. Da time-lønnen i store træk har været ret stabil, viser indekset for lønudgiften pr. td. stort set en bevægelse, der er den omvendte af udviklingen i produktionen pr. arbejder. Indekset for brændselsudgifterne pr. td., der i noget højere grad har været bestemt af prisudviklingen, viser ligeledes en nedadgående hovedtendens.

Der foreligger ikke sådanne oplysninger, at der med tilstrækkelig sikkerhed kan drages en sammenligning med arbejdsproduktivitets og brændselsforbrugets udvikling i andre industrier. Selv uden dette er tallene imidlertid oplysende, og selv om tabellen som nævnt er behæftet med en del usikkerhed, har tallenes bevægelser - ikke mindst for arbejdsproduktivitets vedkommende - en størrelsesorden, der tyder på en udvikling af væsentlig betydning for cementindustriens forhold i de pågældende år.

A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik har ønsket at fremhæve, at tabel 7 på grund af kvalitetsudviklingen i virkeligheden under-

Tabel 6. Sammensætningen af A/S Aalborg Portland-Cement-Fabriks omkostninger ved det indenlandske cif-salg af portland- og rapidcement i 1938.

Direkte produktionsomkostninger.	47 %
Ejendomsskatter, forsikringer etc.	3 %
Andre omkostninger.	1 %
Afskrivninger.	7 %
Renteudgifter.	3 %
Pakning og udskibning.	2 %
Administration.	2 %
	65 %
Emballage.	12 %
Fragt.	18 %
Salgsomkostninger (Dansk Cement Central).	5 %
	100 %

Tabel 7. Udviklingen i løn- og brændselomkostningerne i cementindustrien 1922-38 *).

	Indeks for gennemsnitlig timeløn ²⁾	Indeks for produktion pr. arbejder ³⁾	Indeks for lønudgifter pr. produceret enhed ⁴⁾	Indeks for brændselspriser ⁵⁾	Indeks for kulforbrug pr. td. cement ⁶⁾	Indeks for brændselsudgifter pr. produceret enhed ⁷⁾
1922	100	100	100	100	100	100
1923	97	117	83	122	101	123
1924	106	113	94	118	97	114
1925	113	117	97	82	92	75
1926	96	115	83	82	95	78
1927	96	138	70	63	89	56
1928	97	157	62	52	89	46
1929	99	159	62	58	87	50
1930	99	162	61	55	oplysninger mangler	
1931	97	152	64	49	83	41
1932	99	166	60	50	83	42
1933	99	235	42	58	83	48
1934	108	250	43	59	80	47
1935	108	203	53	60	85	51
1936	113	230	49	65	85	55
1937	113	203	53	81	84	68
1938	117	223	53	78	80	62

Noter: ¹⁾ Om udviklingen i arbejdsproduktiviteten og brændselsforbruget i årene efter den anden verdenskrig, se tabel 15 nedenfor. - ²⁾ Beregnet på grundlag af oplysninger i Statistisk Årbog om den gennemsnitlige timeløn for ufaglærte arbejdere i cementindustrien. - ³⁾ Beregnet på grundlag af oplysninger i produktionsstatistikken. - ⁴⁾ Beregnet på grundlag af tallene i kolonne 1 og 2. - ⁵⁾ Beregnet ud fra oplysninger i handelsstatistikken om mængde og værdi af kulimporten. - ⁶⁾ Beregnet ud fra oplysninger i produktionsstatistikken, idet forbruget af brændselolie m. v. og indkøbt kraft i 1930'erne er omregnet til stenkul. - ⁷⁾ Beregnet på grundlag af tallene i kolonne 4 og 5.

vurderer nedgangen i forbruget af arbejdskraft og brændsel pr. produceret enhed, og selskabet har i denne forbindelse henvist til forskellige oplysninger, der bringes i bilag 2. Bilaget indeholder bl.a. resultatet af trykstyrkemålinger i forskellige dele af perioden 1905—1957 og bringer altså også oplysninger fra andre perioder end dem, der er behandlet i tabel 7. Idet der i øvrigt henvises til bilaget, skal der her blot tilføjes, at den almindelige portland-cements trykstyrke i slutningen af 1930'erne ifølge de i bilaget omtalte målinger lå betydeligt højere end i begyndelsen af 1920'erne, og at der samtidig var blevet introduceret en hurtighærdnende cement, der har vundet stigende udbredelse.

Når man i tabel 7 har søgt at belyse udviklingen i cementindustriens omkostninger ved bevægelserne i løn- og brændselsomkostningerne, må det tages i betragtning, at de øvrige omkostninger kan udvise en anden

bevægelse end omkostningerne til arbejds løn og brændsel. Arbejdsproduktiviteten, målt ved produktion pr. arbejder (ofte kort betegnet produktiviteten) er altså ikke et fuldstændigt udtryk for en virksomheds eller en branches effektivitet, der - ved uforandret kvalitet - giver sig udtryk i de samlede omkostninger pr. produceret enhed. Stigende produktion pr. mand kan være udtryk for, at produktionen er blevet mere mekaniseret eller på anden måde lagt om i mere kapitalintensiv retning, og de faldende lønudgifter pr. enhed vil da ofte ledsages af en vis stigning i omkostningerne til forretning og afskrivning eller af en modgående bevægelse i visse andre omkostninger. De nævnte omkostningsposter kan dog også meget vel alle samtidig gå ned. Hvorledes udviklingen på dette punkt har været hos cementfabrikkerne, foreligger der ingen oplysninger om.

Cementfabrikkernes omkostninger ud over arbejds løn og brændselsudgifter omfatter bl.

a. udgifterne til rå-, reparations- og tilslagsmaterialer, funktionærlønninger, renter og afskrivning, emballage samt - ud over produktionsprisen - fragt og handelsudgifter. Først skal nævnes, at der kan forekomme prisbevægelser, der frembringer et andet resultat med hensyn til disse omkostningsposter en de samtidige bevægelser i løn- og brændselomkostningerne. Dernæst skal der peges på, at en del af cementfabrikkernes omkostninger, f. eks. renteudgifter og afskrivninger, på kort sigt må betragtes som faste omkostninger, og at visse andre omkostninger ved kortvarige svingninger i afsætningen i hvert fald må antages at variere mindre end proportionalt med produktionen. Omkostningerne pr. td. cement kommer derfor til at variere med kapacitetsudnyttelsen, som i øvrigt naturligvis har væsentlig betydning for fabrikkernes nettooverskud selv under forudsætning af uforandrede salgspriser og enhedsomkostninger.

Med de nævnte forbehold skal der herefter fremsættes nogle bemærkninger om prisudviklingen sammenholdt med de be-

regnede bevægelser i løn- og brændselomkostningerne samt i kapacitetsudnyttelsen. I tabel 8 er indekstal for prislistepriserne for cement på hjemmemarkedet henholdsvis uden og med fradrag af bonus sammenstillet med de i tidligere tabeller meddelte beregninger over løn- og brændseludgifterne samt kapacitetsudnyttelsen.

Det almindelige prisniveau her i landet var stigende i årene 1922-24. Derefter indtrådte et prisfald i årene 1924-27, hvorefter prisniveauet holdt sig stabilt til 1929. I forhold hertil viser cementpriserne en afvigende udvikling. Efter en nedgang 1922-23 var de udpræget stabile i årene 1923-25, skønt svingningerne i lønningerne og brændselpriserne øvede en vis indflydelse på omkostningerne. Derefter faldt de temmelig stærkt i årene 1926-30. Samtidig viser også de beregnede indekstal for lønnings- og brændseludgifterne en fortsat kraftig nedgang - takket være en betydelig stigning i produktionen pr. arbejder og et fald i kulpriserne — og kapacitetsudnyttelsen var god.

Frem til 1932 kom der nu et nyt, kraftigt

Tabel 8. Udviklingen i cementpriserne på hjemmemarkedet, i visse omkostninger og i cementfabrikkernes kapacitetsudnyttelse 1922—39-

	Indeks for prisliste- priserne ¹⁾	Indeks for prisliste- priserne - bonus ²⁾	Indeks for lønudgif- terne pr. produceret enhed ³⁾	Indeks for brændsels- udgifterne pr. produc- eret enhed ³⁾	Cementfabrik- kernes kapa- citetudnyttelse ⁴⁾ %
1922	100	100	100	100	73
1923	92	94	83	123	90
1924	92	94	94	114	100
1925	92	94	97	75	77
1926	84	89	83	78	84
1927	75	74	70	56	80
1928	75	76	62	46	89
1929	63	66	62	50	87
1930	63	65	61	opl. mgl.	70
1931	55	57	64	41	46
1932	49	51	60	42	41
1933	49	51	42	48	52
1934	49	51	43	47	70
1935	49	51	53	50	73
1936	49	53	49	53	76
1937	53	57	53	66	64
1938	60	65	53	62	64
1939	60	65			87

Noter: ¹⁾ Dansk Cement Centrals cif-priser pr. 1. juli, jfr. tabel 5. - ²⁾ Priserne i kol. 1 minus de af Cementcentralen udbetalte bonusbeløb. - ³⁾ Som kol. 3 og 6 i tabel 7. - ⁴⁾ Som kol. 3 i tabel 4.

prisfald. Det var stærkere end den samtidige nedgang i de beregnede indekstal for løn- nings- og brændselsudgifterne, og samtidig må den stærkt faldende kapacitetsudnyttelse have påvirket enhedsomkostningerne på ufordelagtig måde. Dette tyder på, at pris- faldet her ikke i samme grad som i slutning- en af 1920'rne var omkostningsmæssigt be- tinget, men i hvert fald for en del var frem- kaldt af forringede afsætningsvilkår og skær- pet konkurrence.

Tabellens indekstal for prisudviklingen holder sig nu i flere år på praktisk taget samme højde som i 1932, indtil de stiger i 1937 og 1938 samtidig med en kraftig op- gang i brændselspriserne. Indekstallene af- spejler imidlertid ikke her fuldt ud bevæ- gelserne i de faktisk opnåede priser, fordi der i 1930'rne mellem Aalborg Portland-Ce- ment-Fabrik og Dansk Andels Cementfabrik udviklede sig en konkurrence, der gav sig udslag i forskellige rabatter og prisafslag ud over de bonusbeløb, der er regnet med i ta- bellen. Det er ikke på grundlag af de fore- liggende oplysninger muligt nøjagtigt at an- give hvor store disse prisafslag var, beregnet pr. td. af hele produktionen eller hjemme- markedssalget.

Sammenligner man indekstallene for ce- mentpriserne i tabel 8 med Statistisk Depar- tements indeks over engrospriserne for byg- gematerialer (hvis bevægelser bl.a. afhænger af cementpriserne), viser de nogenlunde samme nedgang i perioden 1925-30. Fra 1930-32 faldt cementpriserne derimod væ- sentligt stærkere end det almindelige indeks for byggematerialer, og selv om cement- priserne til gengæld havde den stærkeste stigning i slutningen af 1930'rne, synes de dog ved slutningen af den her behandlede periode at have ligget noget lavere i forhold til byggematerialeprisernes almindelige ni- veau, end tilfældet var i midten af 1920'rne.

I tabel 9 findes en oversigt over cement- fabrikkernes indtjening i årene 1925-39. Den er opstillet på grundlag af de officielle regnskaber og må tages med visse forbehold. Overskudstallene vedrører således ikke ce- mentproduktionen alene, men omfatter for Aalborg Portland-Cement-Fabriks vedkom- mende bl.a. dividende af aktiebesiddelser og

Tabel 9. Cementfabrikkernes indtjening 1925-39.

	Aalborg Portland-Cement-Fabrik og tilknyttede fabrikker ¹⁾	Dansk Andels Cementfabrik
	Nettooverskud ifølge regnskaberne 1000 kr.	Nettooverskud plus afskrivninger ²⁾ 1000 kr.
1925	1.969	5
1926	1.415	196
1927	2.088	343
1928	2.458	447
1929	2.264	318
1930	2.313	500
1931	1.275	351
1932	21	224
1933	838	215
1934	1.407	260
1935	1.520	240
1936	1.976	293
1937	1.755	335
1938	1.952	437
1939	2.050	-

Noter: ¹⁾ Nørresundby Portland-Cementfabrik er ikke medregnet. Fabrikken blev i 1937 overtaget af Aalborg Portland-Cement-Fabrik og samme år nedlagt. - ²⁾ Nettooverskudet er beregnet som summen af de ud- betalte renter af andelskapitalen, rentetil- skrivning og henlæggelser til reservefonden. Nettooverskudet er altså beregnet eksclu- sive den udbetalte forbrugerbonus.

for Dansk Andels Cementfabrik indtægter ved salg af papirsække og elektricitet. End- videre kan der være tale om usynlige reser- ver, hvis størrelse svinger fra år til år, uden at det kan ses af regnskaberne. Endelig kan bevægelserne i nettooverskudet fra det ene år til det andet i nogen grad være præget af, hvor store afskrivninger der er foretaget. Da andelscementfabrikkens afskrivninger i ret udpræget grad har varieret i takt med bruttoindtjeningen, har man for denne virk- somheds vedkommende i tabellen opført et bruttooverskud (nettooverskud plus afskriv- ninger) i stedet for nettofortjenesten for derved at komme frem til tal, som i højere grad afspejler bevægelserne i indtjeningen.

Selv om tabellens tal altså må tages med forskellige forbehold, viser de imidlertid, at cementfabrikkernes indtjening faldt meget stærkt fra 1930 til 1932, og at den som hel-

hed i 1930'rne lå på et lavere niveau end i 1920'rne.

Bevægelserne må ses som det samlede resultat af udviklingen i kapacitetsudnyttelsen, omkostningerne og priserne. Prisfaldet fra 1920'rne til 1930'rne har antagelig i høj grad været omkostningsmæssigt betinget, men har utvivlsomt også i væsentlig grad været præget af den skærpede konkurrence, der viste sig i begyndelsen af 1930'rne. Dette gælder ikke mindst eksportsalget, hvor priserne faldt noget stærkere end på hjemmemarkedet. Som allerede nævnt udviklede der sig imidlertid også på det danske marked en mere intensiv konkurrence end i 1920'rne mellem andelscementfabrikken og Cementcentralen.

Inden denne konkurrence tages op til nærmere behandling i næste afsnit, skal der her i forbindelse med de foranstående oplysninger vedrørende omkostningsforholdene fremsættes et par bemærkninger om et specielt spørgsmål vedrørende omkostningerne.

Et af de forhold, der kan spille en rolle for omkostningernes almindelige niveau i en branche, er antallet af fabrikker og produktionsfordeling mellem dem, og forandringer heri kan påvirke omkostningernes udvikling. Som omtalt i afsnit 5 er der i løbet af den betragtede periode sideløbende med virksomhedernes sammenslutning under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik sket en *koncentration af cementproduktionen* på færre fabrikker. Kommissionen har søgt at fremskaffe et materiale til belysning af de omkostningsmæssige virkninger heraf. Detaillerede talmæssige oplysninger har imidlertid ikke ladet sig tilvejebringe, men fabrikken »Kongsdal«, der blev taget ud af drift i 1932 og definitivt nedlagt i 1935, synes at have været en temmelig dyrt arbejdende virksomhed. Om »Nørresundby«, der sidste gang (midlertidigt) var i drift i 1936, er det oplyst, at det afgørende for nedlæggelsen var, at fabrikken havde oprugt de umiddelbart tilgængelige kridtforekomster.

Selv om nedlæggelsen af de to virksomheder antagelig har medført visse omkostningsbesparelser, er det dog nok først og fremmest det almindelige tekniske fremskridt inden for cementproduktionen og andre lignende forhold, der har haft afgørende

betydning for udviklingen af cementindustriens omkostninger på længere sigt.

15. Konkurrencen mellem cementfabrikkerne.

Det var, så vidt vides, oprindeligt hensigten, at Dansk Andels Cementfabrik kun skulle levere til sine medlemmer, men på et tidligt tidspunkt gik fabrikken over til i et vist omfang også at sælge til ikke-medlemmer, ligesom der blev oparbejdet et vist salg til eksport. I hosstående *tabel 10*, hvor der efter oplysninger fra fabrikkerne er givet en oversigt over udviklingen i mellemkrigsårene i fabrikernes andele af salget af cement på hjemmemarkedet, er for andelscementfabrikkens vedkommende anført dels fabrikkens samlede andel og dels den andel, som salget til ikke-medlemmer har udgjort.

Som omtalt i afsnit 14, var forholdene i cementindustrien i 1920'rne præget af stigende forbrug og god udnyttelse af produktionskapaciteten. I denne periode havde Dansk Andels Cementfabrik, som *tabel 10* viser, omkring Vs af det samlede salg af cement på hjemmemarkedet, og salget til ikke-medlemmer udgjorde omkring 5 % af hjemmemarkedets totale forbrug. Salget til ikke-medlemmer gik så vidt vides i det væsentlige dels til Københavns kommune og dels til en større forhandler i Sønderjylland, hvor de samarbejdende fabrikker traf modforanstaltninger bl.a. ved indførelse af en særlig sønderjysk bonus, jfr. nærmere nedenfor. Når bortses fra Sønderjylland, var 1920'rne imidlertid præget af relativt rolige konkurrenceforhold.

Mod slutningen af 1920'rne skete der en skærpelse af konkurrencen, som yderligere tilspidsedes efter 1931 som følge af den svigtende afsætning og forringelsen af fabrikernes kapacitetsudnyttelse. Dansk Andels Cementfabrik søgte i disse år at forøge sin andel af markedet ved at udvide salget til ikke-medlemmer, herunder også salget til kommuner. Af *tabel 10* ses det, at andelscementfabrikken i 1930-33 dækkede godt V4 af hjemmemarkedets forbrug, og at forøgelsen af markedsandelen i forhold til 1920'rne skyldtes et forholdsvis større salg til ikke-medlemmer. Fra 1934 gik salget til

Tabel 10. Aalborg Portland-Cement-Fabriks og Dansk Andels Cementfabriks andele af cementsalget på hjemmemarkedet 1922-39.

	Samlet salg 1000 tdr.	Aalborg Portland-Cement-Fabriks andel ¹⁾		Dansk Andels Cementfabriks andel	
		%	I alt %	Til ikke-medlemmer %	%
1922	1336	77	23	5	
1923	1750	84	16	4	
1924	1775	82	18	5	
1925	1610	75	25	5	
1926	1766	80	20	5	
1927	1631	79	21	6	
1928	1761	79	21	6	
1929	1928	78	22	6	
1930	2270	75	25	8	
1931	2020	74	26	11	
1932	1584	73	27	13	
1933	1954	73	27	11	
1934	2468	76	24	8	
1935	2631	77	23	8	
1936	2709	78	22	8	
1937	2406	78	22	10	
1938	2559	76	24	12	
1939	3209	76	24	12	

Noter: ¹⁾ Omfatter for tiden før 1937 også de til Aalborg Portland-Cement-Fabrik knyttede cementfabrikker, der senere blev fusioneret under dette selskab.

ikke-medlemmer noget tilbage, men som tabellen viser, lykkedes det mod slutningen af perioden atter andelscementfabrikken at forøge sin salgsandel.

I det følgende skal det omtales, hvorledes konkurrencen og særlig fabrikkernes prispolitik formede sig under de skiftende faser.

Først skal nævnes nogle hovedtræk af *markedsstrukturen*. Som nærmere omtalt i forrige kapitel sælger Dansk Cement Central bortset fra landdistrikterne i Nørrejylland sine varer gennem en kreds af førstehåndsforhandlere o.l., som videresælger varerne dels direkte til forbrugere, dels til anden-håndsforhandlere. Dansk Andels Cementfabriks leverancer til medlemmerne — brugsforeninger, cementstøbere m.m. - foregår dels direkte, dels gennem en række konsignationslagre, hvoraf de fleste findes hos andelsfoderstofforretninger. Salg til Køben-

havns kommune finder sted direkte fra fabrikkens, og den øvrige afsætning til ikke-medlemmer foregår gennem nogle forhandlere, der ikke er andelshavere.

Cement er en vare, for hvilken transportomkostningerne er ret følelige. Da alle cementfabrikkerne hidtil har ligget i samme egn af landet, har hverken andelscementfabrikken eller de øvrige fabrikker haft noget særligt marked, hvor der har været nogen transportmæssig fordel af betydning. Derimod må det ses som en følge af transportforholdene, at de til A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik knyttede fabrikker som omtalt i afsnit 9 både har noteret cif-priser for fragtfri levering (til førstehåndsforhandlere) og ab fabrik-priser, hvilke sidstnævnte især har fået betydning i Jylland og senere også på Fyn. På lignende måde har andelscementfabrikken dels haft ab fabrik-priser, dels priser for cement frit på vogn fra skib eller (konsignations-) lager. Under hensyn til transportomkostningerne kan priserne på cement hos forhandlerne naturligvis variere fra sted til sted. Den omstændighed, at cement er en vare af stærkt standardiseret karakter, skulle derimod bidrage til, at priserne blev ens på samme sted eller på steder, der ligger i hinandens umiddelbare nærhed. Der synes dog at kunne eksistere visse differencer mellem priserne på henholdsvis andels-cement og cement fra de øvrige fabrikker. Dette må antagelig bl.a. ses på baggrund af, at de to parter har hver deres forhandlere, og at de også blandt de endelige købere for en stor del har hver sin kundekreds. Andels-cementfabrikken har navnlig haft sit salg på landet, medens den har haft vanskeligere ved at vinde fodfæste i byerne. Antallet af dens forhandlere uden for andelsvirksomhedernes kreds har været ret begrænset.

Dansk Andels Cementfabrik har om **sin prispolitik** anført, at selskabet lige siden sin oprettelse har fulgt den linje at ansætte sine priser efter Aalborg Portland-Cement-Fabriks, og dette princip er også ved flere lejligheder blevet omtalt ved selskabets generalforsamlinger. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har over for kommissionen gjort gældende, at der har været så mange afvigelser fra den omtalte retningslinje, at princippet

må anses for at være helt gennemhullet. Dansk Andels Cementfabrik indrømmer, at der har været forskellige undtagelser, men mener ikke, de har haft nogen større betydning for helhedsbilledet.

Spørgsmålet, om andelscementfabrikken har fulgt Aalborg Portland-Cement-Fabriks priser, kan rejses dels med hensyn til de almindelige noteringer af fabrik, cif. etc., dels med henblik på rabatter eller andre prisafslag til bestemte købergrupper eller distrikter. Først omtales *de almindelige prisnoteringer og de generelle bonusbetalinger til køberne*.

Da andelscementfabrikken påbegyndte sin virksomhed i 1913, satte den sin cementpris 1,70 kr. lavere pr. td. end de øvrige fabriker, og i begyndelsen af 1920'rne var det i et par tilfælde andelscementfabrikken, der kom først med prisændringerne. I øvrigt har hovedreglen været den, at *prislisteprisernes niveau* er blevet bestemt af Aalborg-Portland-Cement-Fabrik (Dansk Cement Central), medens andelscementfabrikken ikke har påført de øvrige cementfabrikker nogen konkurrence på prislistepriserne, men efter det sædvanlige andelsprincip har fulgt den gældende dagspris. Derimod har fabrikken i lighed med andre andelsforetagender udelt en del af årets overskud som *bonus* til medlemmerne, og efter at fabrikken havde påbegyndt salg til ikke-medlemmer, har disse fået udbetalt en tilsvarende bonus.

Efter andelscementfabrikkenes vedtægter gælder der følgende *regler for udbetaling af bonus*:

»Af det i året for meget indbetalte beløb pr. td. aftaget cement anvendes forlods et efter bestyrelsens skøn passende beløb til afskrivninger på bygninger, maskiner, inventar m. m. Derefter forrentes andelskapitalen med indtil 6 % og reservefonden med 4 å 6 % efter bestyrelsens skøn. Af resten henlægges en tredjedel til reservefonden, medens de to sidste tredjedele godskrives medlemmerne i forhold til deres indkøb af cement«.

Om reservefonden indeholder selskabets vedtægter følgende regler:

»Reservefonden, der er selskabets ejendom, godskrives medlemmer og andelshavere i forhold til deres køb, men den anvendes som driftskapital.

Når reservefondens størrelse overstiger 1/2 mill. kr., kan bestyrelsen og repræsentantskabet bestemme, at det overskydende beløb udbetales til de ældste årgange af andelshavere af disses godskrevne henlæggelser til reservefonden«.

Som det vil fremgå af disse bestemmelser, foretages fordelingen af andelscementfabrikkenes overskud efter en bestemt regel, hvor efter hovedparten af det beløb, der bliver til rest efter forrentningen af andelskapitalen og reservefonden, udbetales som bonus. Først beregnes der dog afskrivninger efter bestyrelsens skøn, og hvis der i en periode er forholdsvis store indtægter, kan der eventuelt blive foretaget særlig rigelige afskrivninger. Afskrivningsbeløbene har faktisk været temmelig stærkt svingende.

I 1920'rne blev andelskapitalen og reservefonden forrentet med 5 %, i et enkelt år dog med 6 %. Fra 1933 er andelskapitalen blevet forrentet med 5 % og reservefonden med 4 %. Medens renterne af andelskapitalen udbetales, godskrives renterne af reservefonden de enkelte medlemmers reservefondskonti. Til ikke-medlemmer udbetales en bonus, der svarer til medlemmernes kontante bonus.

Bestemmelsen om udlodning af reservefonden blev indføjjet i vedtægterne i 1932. Udlodninger påbegyndtes i 1934.

Som modtræk mod andelscementfabrikkenes konkurrence enedes *de øvrige fabriker* i 1915 om at udbetale deres kunder en årsbonus på tilsvarende måde som andelscementfabrikken. Som hovedregel har fabrikerne under Aalborg Portland-Cement-Fabrik fulgt den linje, at ansætte deres årsbonus under hensyn til andelscementfabrikkenes bonusbetalinger, men det er dog forekommet, at de har deklareret bonus før andelscementfabrikken, ligesom de i nogle år straks fra årets begyndelse har garanteret en vis mindstebonus. Endvidere har de i et par tilfælde i 1920'rne udbetalt en højere bonus end andelscementfabrikken, jfr. tabel 11 nedenfor.

Indtil 1934 udbetalte fabrikerne under Aalborg Portland-Cement-Fabrik som hovedregel samme bonus som andelscementfabrikken. Da andelscementfabrikken dette år begyndte at udlatte visse beløb af de reservefondsandele, der i den forløbne tid var godskrevet medlemmerne, gik Dansk Cement Central over til som forbrugerbonus at udbetale et beløb, der svarede til andelscementfabrikkenes kontante bonus med tillæg af det beløb pr. tønne aftaget cement, der blev

godskrevet medlemmerne på reservefondskontoen. Fra 1934 modtog Cementcentralens kunder således større kontante udbetalinger end andelscementfabrikkens medlemmer. I perioden 1940-46 var de udbetalte bonusbeløb ens for begge virksomhederne, men fra 1947 har Dansk Cement Central på ny udbetalt en bonus svarende til andelscementfabrikkens kontante bonus plus henlæggelsen til reservefondsen.

Når det foran er sagt, at andelscementfabrikken som hovedregel har fulgt de øvrige cementfabrikkers prisnoteringer, skal dette nærmere forstås således, at ab fabriksprisen har været den samme som de øvrige fabrikkers, og at priserne på andelscement frit på vogn fra skib eller lager har svaret til Aalborg Portland-Cement-Fabriks cif-priser med tillæg af det ekspeditionsgebyr, som andelscementfabrikken har ydet til sine konsignationslagre. Også ved de sidstnævnte leverancer får andelscementfabrikken herefter den samme pris som sin konkurrent¹⁾. Om desuden brugsforeningerne ved køb frit på vogn fra skib eller lager kommer til at betale samme pris, som Aalborg Portland-Cement-Fabriks andenhåndsforhandlere betaler til førstehåndsforhandlerne, afhænger derimod af, om det omtalte ekspeditionsgebyr svarer til førstehåndsforhandlernes avance. Som det fremgår af afsnit 20 og bilag 4, er priserne på andelscement til medlemmer på Sjælland m.v. for tiden noget lavere end førstehåndsforhandlernes aftalepriser ved salg til andenhåndsforhandlere. Det foreligger ikke oplyst i enkeltheder, hvorledes forholdet tidligere har været, men priserne på andelscement frit på vogn fra skib synes i hvert fald i begyndelsen af 1930'erne at have været 10 øre lavere pr. td. end den pris, Cementcentralens førstehåndsforhandlere noterede for salg til andenhåndsforhandlere ved samme leveringsmåde.

¹⁾ Prisen frit på vogn fra skib eller lager med fradrag af konsignationslagrenes gebyr har givet andelscementfabrikken en lidt højere nettopris end svarende til Cementcentralens cif-pris, men andelscementfabrikken har formodentlig ved sit konsignationssalg til et stort antal købere visse ekstraomkostninger i forhold til Cementcentralens afsætning i fast regning til en begrænset kreds af forhandlere.

Der foreligger ingen oplysninger om højden af de priser og avancer, brugsforeningerne har beregnet sig, sammenlignet med andenhåndsforhandlerne og førstehåndsforhandlerne priser ved salg til forbrugere. Det lader sig ikke fastslå, om den af andelscementfabrikken og de øvrige fabrikker udbetalte bonus fuldt ud er kommet de endelige købere af cement til gode, eller om den eventuelt delvis har afsat sig som større nettofortjeneste hos forhandlerne eller har givet sig udslag i lavere priser på andre varer, der forhandles sammen med cementen. Det kan dog tilføjes, at Cementcentralen praktiserer et system med bonusmærker, som kendes af de fleste muremestre og andre større forbrugere, og hos brugsforeningerne må bonusbeløbene formentlig enten gå videre til cementkøberne eller give sig udslag i en mere generel grovvarerdividende el.lign.

Som foran berørt afhænger den pris, den endelige køber kommer til at betale, ikke blot af fabrikernes salgspriser, men også af de forskellige forhandleravancer o.l. Prisen ved salg til de endelige købere kan imidlertid også komme til at bero på, hvor mange omsætningsled varerne skal passere. Som omtalt i afsnit 9 opretholdt Dansk Cement Central indtil midt i 1930'erne det system, at kun førstehåndsforhandlere o.l. kunne købe direkte hos fabrikkerne (Cementcentralen).

Hos andelscementfabrikken har derimod samtlige medlemmer haft adgang til at købe, og i årene omkring 1930 var medlemmer i Nørrejylland derved i stand til at købe til noget lavere priser end dem, Cementcentralens andenhåndsforhandlere skulle betale hos førstehåndsforhandlerne. Dette var medvirkende til, at Cementcentralen i 1934 som omtalt i afsnit 9 ændrede sit salgssystem således, at samtlige købmænd, tømmerhandler og cementstøbere på landet i Nørrejylland fik adgang til at købe hos fabrikkerne til samme pris ab fabrik som førstehåndsforhandlerne.

Andelscementfabrikkens og de øvrige fabrikkers indbyrdes konkurrenceevne beror altså ikke alene på fabrikernes priser og bonus, men også på forhandlerne avance og på salgssystemernes indretning. Desuden kan forhandlerne salgsarbejde og måske tillige

kreditgivningen spille en rolle. Forhandler-systemerne og deres udvikling er nærmere omtalt i forrige kapitel. I nærværende afsnit koncentrerer opmærksomheden imidlertid om selve fabrikkernes prispolitik.

Som allerede antydet er redegørelsen for cementfabrikkernes prispolitik ikke udtømt med den foregående omtale af de *generelle* prisnoteringer og bonusbetalinger. Efter genforeningen i 1920 søgte cementfabrikkerne at oparbejde et salg i Sønderjylland, og da der ikke her fandtes ret mange brugsforeninger, trådte andelscementfabrikken som omtalt i afsnit 12 i forbindelse med en større byggematerialeforhandler, der — uden at blive andelshaver — kom til at virke som en art hovedforhandler for andelscementfabrikken. Den pågældende forhandler fik en særlig rabat på prislisterprisen, og der udviklede sig hurtigt en konkurrence, som bl.a. førte til, at fabrikkerne omkring A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik fra 1923 indførte en særlig sønderjysk bonus.

Bortset fra de netop omtalte særlige forhold i Sønderjylland synes prispolitikken i 1920'erne i alt væsentligt at have fundet udtryk i de generelle prisnoteringer og bonusbetalinger. I 1930'erne blev forholdene noget anderledes. Medens der stadig fastsattes prislisterpriser og fortsat blev ydet bonus, blev der nu i betydeligt omfang konkurreret ved hjælp af *lokale prisreduktioner og prisafslag til bestemte købere eller købergrupper*.

Cementcentralen slog i 1933 ind på denne politik i områder, hvor andelscementfabrikken havde et særligt stort salg eller søgte at indarbejde sig. Som nærmere omtalt i næste afsnit blev systemet gennemført på den måde, at Cementcentralen ved særlige godtgørelser satte forhandlerne i stand til at foretage de omtalte prisnedsættelser. Formålet synes til dels at have været at fremkalde en prisnedsættelse over for forhandlere og forbrugere, der som følge af salgssystemets indretning var ugunstigt stillet i sammenligning med andelscementfabrikkens medlemmer.

Om Dansk Andels Cementfabriks prispolitik under denne udvikling udtalte selskabets direktør følgende på generalforsamlingen i 1935 i):

*) *Andelsbladet* 1936.

»... det er vanskeligt at følge med i de svingende priser. I gammel tid var der en fast pris over alt. Men jo mere D.A.C. trænger frem, jo mere mærker vi, at der fra ringens side bliver gjort modstand, og dette sker ved, at ringen sælger til lavere priser, end det vi kalder dagspris. ... der er så at sige en dagspris for hver by, og får vi skriftligt bevis for, at ringen går ned med prisen, går vi også ned«.

Der er her givet udtryk for, at Dansk Andels Cementfabrik også under den nye udvikling af konkurrencen fulgte den linje at tage samme — om end lokalt varierende — pris som Cementcentralen. Dansk Cement Central har imidlertid bestridt, at andelscementfabrikkens bestræbelser for at forøge sit salg fandt sted til de samme priser som Cementcentralens. Efter Cementcentralens opfattelse konkurrerede andelscementfabrikkens forhandlere i udstrakt grad ved at tilbyde cement til lavere priser end dem, Cementcentralens forhandlere beregnede sig.

Det må i denne forbindelse erindres, at en difference mellem priserne hos de to parter forhandlere kan skyldes en forskel i forhandleravancen, herunder ekspeditionsgebyret til andelscementfabrikkens konsignationshavere. Andelscementfabrikken ydede dog i et vist omfang sine forhandlere støtte til deres pris-konkurrence på iignende måde som Cementcentralen. I hvilket omfang Cementcentralen eller andelscementfabrikken har været den aktive part eller blot besvaret den andens prisnedsættelser, lader sig vanskeligt bedømme.

For at imødegå nedgangen i afsætningen i begyndelsen af 1930'erne søgte andelscementfabrikken bl.a. at opnå leverancer til amts- og sognekommuner, og der synes på dette felt i løbet af 1930'erne at have udviklet sig en almindelig priskonkurrence mellem andelscementfabrikken og Cementcentralen, idet begge parter har støttet deres forhandlere med rabatter og prisafslag i bestræbelserne for at sikre sig leverancerne.

Omkring midten af 1930'erne søgte andelscementfabrikken at forøge sin afsætning først på Sjælland og Lolland-Falster og senere i hovedstaden gennem en forhandler i København, som ikke var medlem hos fabrikken. Den pågældende forhandler fik ifølge oplysninger fra Dansk Andels Cementfabrik ikke i den her omtalte periode særlige prisafslag hos fabrikken, men fik en ret betyde-

lig kvantumsrabat og kunne i kraft heraf tilbyde cement til lavere priser end Cementcentralens forhandlere. Dette gav anledning til, at Cementcentralen i en periode i 1933 foretog en speciel nedsættelse af prislistenprisen på Sjælland og Lolland-Falster. Også i hovedstaden blev der truffet modforanstaltninger mod andelscementfabrikens konkurrence bl.a. ved indførelse af kvantumsrabatter til forbrugerne.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har yderligere anført, at andelscementfabrikken i 1930'erne i landdistrikterne i Jylland i visse tilfælde anlagde lavere priser end Cementcentralen, som herved blev tvunget til pletvis at yde godtgørelser for at bevare sine kunder. Dansk Andels Cementfabrik har hertil bemærket, at det er rigtigt, at der i en periode af konkurrencemæssige grunde er ydet visse godtgørelser, men selskabet mener, at det i dag er vanskeligt at afgøre, hvilken af parterne der først har taget skridt hertil.

Fra Dansk Cement Centrals side blev der flere gange i løbet af 1930'erne gjort forsøg på at nå til en forståelse med andelscementfabrikken. I et par tilfælde lykkedes det at få et samarbejde i stand. Den foran omtalte prisnedsættelse på Sjælland m.v. blev gennemført i begyndelsen af 1933, men gjaldt kun til årets udgang, da priserne ved fælles overenskomst på ny blev forhøjede. Endvidere har der mellem Cementcentralen og andelscementfabrikken - på myndighedernes initiativ — været aftalt en deling af visse offentlige leverancer, f. eks. til Lille Bæltsbroen. Fra Cementcentralens side ønskede man imidlertid oprettet en mere omfattende pris- og kvoteringsordning. I 1933 forhandlede selskabet med andelscementfabrikken om en sådan ordning, som imidlertid blev afvist af andelscementfabrikkens bestyrelse. Cementcentralen besluttede derfor, at dens politik måtte gå ud på at trætte andelscementfabrikken gennem en energisk konkurrence på alle de steder, hvor andelscementfabrikkens salg var særlig stort, eller hvor den trængte ind og tog kunder fra Cementcentralen.

Intensiteten af denne konkurrence blev i 1930'erne nøje afpasset efter størrelsen af andelscementfabrikkens salg. Cementcentralen fulgte den linje, at det tolereredes, at andels-

cementfabrikken havde en bestemt andel af salget på hjemmemarkedet, men at forsøg fra andelscementfabrikens side på at forøge salget herudover blev bekæmpet med de foran anførte forholdsregler.

Konkurrencen over for andelscementfabrikken blev i øvrigt ikke blot ført på hjemmemarkedet. For at modvirke andelscementfabrikens eksport til Sverige indgik Cementcentralen i 1933 en overenskomst med de svenske cementfabrikkers salgskontor »Cementa«, som forpligtede sig til årligt at importere samme kvantum cement fra Cementcentralen, som andelscementfabrikken eksportererede til Sverige, og sælge dette kvantum i konkurrence med andelscementfabrikens salg i Sverige. Den forøgelse af den svenske cementimport, der herved fandt sted, gav anledning til indgriben fra de svenske myndigheders side, og resultatet blev, at de svenske importører med andelscementfabrikens indforståelse indgik på at begrænse deres import af andelscement.

Nærmere enkeltheder om de særlige rabatter og prisafslag i 1930'erne findes i næste afsnit. Den resterende del af nærværende afsnit indeholder nogle *generelle bemærkninger om konkurrencen mellem cementfabrikkerne*. I første omgang ses der bort fra særlige rabatter og prisafslag.

Som det fremgår af det foregående, har hovedreglen været den, at Cementcentralens prisnoteringer har været bestemmende også for andelscementfabrikens prislistepriser, medens andelscementfabrikens bonuspolitik har været retningsgivende for den af begge parter udbetalte bonus. Den egentlige pris, fabrikkerne opnår, bliver naturligvis under disse vilkår Cementcentralens prislistepris med fradrag af bonus, og da andelscementfabrikens bonus afhænger af dens overskud, kommer de opnåede nettopriser for begge parter vedkommende i store træk til at bero på andelscementfabrikens omkostninger. Prislistepriserne kan dog ikke anses for rent formelle størrelser uden nogen reel betydning. De bliver medbestemmende for den omsætning, parterne i første omgang opnår, og dermed også for andelscementfabrikens muligheder for at foretage henlæggelser og udbetale bonus. Medens andelscementfabrik-

ken konkurrerer ved at udbetale bonus, må Cementcentralen ved sin fastlæggelse af prislistepriserne være interesseret i, at disse ikke levner andelscementfabrikken for store muligheder for at foretage fornyelser og udvidelser eller for at henvise til, at den har skaffet forbrugeren en stor bonus.

Når andelscementfabrikken fører sin konkurrence ved at udbetale en del af årets overskud som bonus, er det en form for priskonkurrence, men den må dog på forskellig måde i sine virkninger afvige fra en konkurrence, der giver sig udslag i nedsættelse af prislisteprisen eller i afslag på denne ved bestemte omsætninger. I de to sidstnævnte tilfælde kan konkurrencen i princippet iværksættes når som helst, og den eventuelle virkning viser sig straks. Bonuspolitikken virker mere på langt sigt, og størrelsen af den udbetalte bonus er bestemt af vedtægternes regler og afhænger af udviklingen i fabrikkens omkostninger og overskud, selv om afskrivningerne i de enkelte år kan varieres noget. Hvad omkostningsudviklingen angår, skal

der blot henvises til nogle følger af kapacitetsudnyttelsens variationer. Hvis andelscementfabrikkens kapacitetsudnyttelse forringes, det være sig fordi den taber terræn til sin konkurrent, eller fordi det samlede cementsalg i almindelighed er nedadgående, må det blive vanskeligere for den at udbetale den hidtidige bonus og foretage henlæggelser som hidtil samtidig med at opretholde normale afskrivninger. Omvendt kan stigende kapacitetsudnyttelse under visse omstændigheder give mulighed for udbetaling af forøget bonus.

Når Dansk Cement Central følger den politik at udbetale en generel bonus, som varierer med størrelsen af andelscementfabrikkens, kommer dennes bonus så at sige ikke blot dens egne kunder, men også de øvrige fabrikkers kundekreds til gode. Når ikke blot de to virksomheders prislistepriser, men også nettopriserne efter fradrag af bonus varierer i takt med hinanden, giver prisbevægelserne på den anden side ikke kunderne nogen tilskyndelse til at skifte over fra den ene leverandør til den anden. Andelscementfabrikken kan for så vidt ikke regne med gennem udbetaling af større bonus at udvide sin andel af markedet¹⁾. Til et sådant formål må man i givet fald anvende andre midler, f. eks. at agitere for udvidelse af medlemskredsen eller søge kontakt med flere forhandlere end hidtil.

Medens Cementcentralens prislistepriser (cif) findes i tabel 5 i afsnit 14, er der i tabel 11 givet en oversigt over fabrikkernes bonusbetalinger. Når man ser på tabellens tal, må det tages i betragtning, at prislistepriserne i 1930'erne lå på 6-7 kr. pr. td. mod 10-12 kr. pr. td. i 1920'erne. Man vil dog af tabellens sidste kolonne se, at bonusbeløbene faldt væsentligt stærkere end priserne. Der foreligger ikke tilstrækkelige oplysninger til at gøre rede for alle de forhold, der kan have øvet indflydelse herpå, men

¹⁾ I perioden 1934-39 (og fra 1947) udbetalte Cementcentralen som nævnt større kontant bonus end andelscementfabrikken, da der også udbetaltes et beløb svarende til reservefondstilskrivningerne hos andelscementfabrikken. Da denne tilskrivning stod i et fast forhold til andelscementfabrikkens bonus, måtte en forøgelse af den sidstnævntes bonus føre til en voksende forskel i kontant bonus.

Tabel 11. Cementfabrikkernes årsbonus m. v. 1922-39.

	Dansk Andels Cementfabrik	Bonus god- skrevet med- lemmernes reserve- fondskonti	Dansk Cement Centrals bonus	Bonus i procent af pris- liste- prisen ¹⁾
	Udbetalt bonus		Dansk Cement Centrals bonus	
	øre pr. td.	øre pr. td.	øre pr. td.	
1922	100	50	100	7,9
1923	70	35	70	6,0
1924	70	35	70	6,0
1925	70	35	70	6,0
1926	30	15	30	2,8
1927	70	35	90	9,0
1928	70	35	70	7,4
1929	30	15	35	4,5
1930	50	25	50	6,5
1931	40	20	40	6,0
1932	20	10	20	3,4
1933	20	10	20	3,4
1934	16	8	24	4,1
1935	10	5	15	2,4
1936	8	4	12	2,0
1937	8	4	12	1,9
1938	8	4	12	1,6
1939	12	6	12	1,6

Noter: ¹⁾ Der er regnet med Dansk Cement Centrals bonusbeløb og cif-priserne i tabel 5.

tallene tyder på, at prislistepriserne har været mere snævert ansat i 1930'erne, hvor kapacitetsudnyttelsen var ringere og konkurrencen skarpere end under det foregående tiårs roligere forhold.

Efter nedgangen i afsætningen og det store prisfald i årene 1929-32 blev prispolitikken som foran omtalt ret stærkt præget af særlige rabatter og prisafslag i bestemte distrikter eller ved salg til bestemte købere. At konkurrencen skærpedes, må betragtes som en følge af den formindskede efterspørgsel. Når konkurrencen tog form af de nævnte særlige rabatter og prisafslag, spillede forskellighederne mellem konkurrenternes afsætningssystemer som andetsteds omtalt en rolle. I øvrigt må den ændrede prispolitik ses i forbindelse med den måde, et system med generelle prisnoteringer og bonusudbetalinger virker på. Nedsætter Cementcentralen prislistepriserne, må den regne med, at andelscementfabrikken straks følger med. Herved nedsættes vel den margin, der bliver til rådighed for andelscementfabrikken til dækning af omkostninger, bonusbetalinger, konsolidering og udvidelser, men der øves ikke nogen omgående og direkte indflydelse på den af køberne betalte nettopris. Dennes højde afhænger af andelscementfabrikken bonus, og de to parter nettopriser kommer ved et system med generelle prisnoteringer og bonusbetalinger til at variere i takt med hinanden. Bl.a. af denne grund er bonuspolitikken som foran omtalt ikke fra andelscementfabrikken synspunkt noget hurtigt og effektivt middel til at forøge afsætningen.

Ved særlige rabatter og prisafslag kan cementfabrikkerne, som det allerede foran er antydnet, med større smidighed og sikkerhed tilbyde bestemte købere specielle fordele. Man må vel også her regne med den mulighed, at den anden part besvarer konkurrencen, men man kan dog formentlig i højere grad end ved generelle prisændringer håbe på at bevare et vist forspring og sikre sig bestemte leverancer eller kunder. Og ikke mindst vil det fra fabrikernes synspunkt være billigere at begrænse prisreduktionerne til visse distrikter og købergrupper fremfor at foretage generelle prisnedsættelser.

Det er foran omtalt, at den omstændighed, at andelscementfabrikken af sit overskud ud-

betaler en bonus, der også er bestemmende for den bonus, Cementcentralen yder sine kunder, må medføre, at nettopriserne for cement hos begge parter kommer til at bero på andelscementfabrikken omkostninger. Dette træder klart frem, hvis al cementen sælges til et par generelle prislistepriser, og må gælde, uanset hvem der bestemmer prislisteprisernes højde. Men selv om der ydes særlige rabatter ved salg til bestemte distrikter eller købere, må bonusbetalingerne også her blive bestemmende for nettopriserne, som blot i dette tilfælde bliver noget varierende.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har ikke kunnet tiltræde det synspunkt, at andelscementfabrikken omkostninger i store træk har været bestemmende for cementpriserne her i landet, og har udtalt, at det aldrig har sat sig spor i prisdannelsen for cement i Danmark, hverken før eller efter den offentlige prisregulerings indførelse i 1940. Kommissionen skal ikke benægte, at det omtalte synspunkt må tages med visse modifikationer. Der kan i perioder blive produceret med tab, medens priserne til andre tider ud over omkostningerne kan levne plads for visse henlæggelser. Endvidere kan fortjeneste og tab på eksporten eller på anden virksomhed end cementproduktion spille en rolle for andelscementfabrikken regnskabsresultater og bonusbetalinger. Men under et system, hvor nettopriserne for cement her i landet beror på andelscementfabrikken bonusbetalinger, må andelscementfabrikken omkostninger dog blive en faktor af meget væsentlig betydning for prisernes højde.

16. Særrabatterne i 1930'erne.

I dette afsnit skal de særlige rabatter og prisafslag, Cementcentralen fra 1933 kom ind på at benytte i konkurrencen med andelscementfabrikken, omtales noget nærmere.

Efter det hidtidige system havde Cementcentralen kun fastsat priserne for sit salg til førstehåndsforhandlerne — fra oktober 1934 tillige for salget til købmænd, tømmerhandlere og cementvarefabrikanter på landet i Nørrejylland ved afhentning af cementen hos fabrikkerne, jfr. nærmere i afsnit 9. Pri-

serne til andre forhandlere og til forbrugerne blev fastsat af førstehåndsforhandlerforeninger i de forskellige landsdele, dog i samarbejde med Cementcentralen. Når prislisteprisen var fastlagt, greb Cementcentralen kun direkte ind i priserne ved videre-salget i tilfælde, hvor dens forhandlere på grund af andelscementfabrikkens konkurrence blev tvunget ned i en særlig lav pris ved specielle leverancer, f. eks. ved licitationer, idet den i så fald kom ind på at give specielle godtgørelser til forhandlere for at få en lav pris frem. I sådanne tilfælde betingede Cementcentralen sig som regel, at forhandlerne deltog i konkurrencen ved at nedsætte deres sædvanlige avance. Forhandlerforeningernes priser havde tidligere været bindende for medlemmerne. Efter at den nye konkurrencepolitik blev indledt i 1933, blev de fastsatte priser vejledende i den forstand, at de kunne fraviges, hvor konkurrencen med andelscementfabrikken krævede det.

I 1933 skete der en speciel nedsættelse af Cementcentralens cif-pris til førstehåndsforhandlere på Sjælland, og i en periode i 1933-34 blev der ligeledes gennemført en særlig nedsættelse af cif-prisen for hovedstadens vedkommende. Bortset fra disse kortvarige afvigelser opretholdt Cementcentralen gennem hele perioden en ensartet pris (cif eller ab fabrik) til sine aftagere, og konkurrencen blev da ført ved et kompliceret system af rabatter, bonus og andre godtgørelser, som blev ydet af forhandlerne, men helt eller delvis refunderet disse af Cementcentralen.

Nogle af godtgørelserne blev ydet efter ensartede regler *over hele landet*. Foruden den almindelige forbrugerbonus, Cementcentralen udbetalte som modtræk mod andelscementfabrikkens bonusbetalinger, gjaldt dette rabatter på leverancer til staten og til kommunerne. Til medlemmer af murermester- og entreprenørforeninger blev der ydet en særlig goodwill-godtgørelse på halvdelen af den almindelige bonus som erstatning for, at de gik glip af materialeleverancerne til staten, som forlangte at købe direkte fra Cementcentralen ved leveringer over 2000 tdr.

I visse dele af landet gjaldt der særlige rabatordninger m.v. I Sønderjylland blev der således ydet en højere forbrugerbonus end

i det øvrige land. Denne særlige bonus var dog, jfr. forrige afsnit, blevet indført allerede i 1923 som modtræk mod en særlig stærk konkurrence fra andelscementfabrikken i denne landsdel. På Bornholm blev der i en periode i 30'rne ligeledes ydet en højere forbrugerbonus end i det øvrige land. I hovedstaden gjaldt der, jfr. forrige afsnit, en kvantumsrabatordning, der havde til formål at bevare de større københavnske murermestre som kunder for Cementcentralen. Rabatterne var betinget af, at vedkommende af-tog hele deres cementforbrug hos Cementcentralens forhandlere. I et par tilfælde i provin-sen blev der ligeledes givet medlemmerne af lokale murermesterforeninger en speciel godtgørelse for at bevare murermestrene som kunder. Til andenhåndsforhandlerne blev der i visse egne af landet ydet kvantumsrabatter, som varierede efter årskøbet, og som dels havde til formål at tilskynde dem til at arbejde for salget og dels tilsigtede at støtte disse forhandlere, som for en stor del var landkøbmænd, i deres konkurrence med brugsforeningernes salg af cement for andelscementfabrikken. Endvidere blev der i nogle områder ydet andenhåndsforhandlerne en særlig rabat ved afhentning af cement fra lossende skib. Denne rabat blev indført for at udligne en forskel mellem førstehåndsfor-handlernes og andelscementfabrikkens priser frit på vogn fra skib, som var begrundet i, at ekspeditionsgodtgørelsen til andelscementfabrikkens konsignationshavere var lavere end førstehåndsforhandlernes avance ved salg til andenhåndsforhandlere.

Den ovenfor omtalte konkurrencepolitik blev i øvrigt først og fremmest ført ved ydelse af *specielle godtgørelser* i bestemte byer eller områder eller til bestemte forbrugere. Som et led i denne konkurrence gav Cementcentralen stærkt varierende bidrag til støtte for forhandlerne prisnedsættelser, såvel i form af et beløb pr. td. aftaget cement som i form af en rund sum årlig eller ved særlige lejligheder. I mange tilfælde blev godtgørelserne til forhandlerne ydet med henblik på bestemte forbrugere, f. eks. for cement til bestemte større arbejder eller for cement til cementvarefabrikker, der kunne opnå billigere priser ved at købe hos andelscementfabrikken eller dens forhandlere.

Det omtalte system med varierende rabatter m.v. medførte, at nettopriserne kom til at variere betydeligt fra område til område, og ligeledes at forhandlere og forbrugere inden for samme område i et vist omfang kom til at betale forskellige priser. Det kan i denne forbindelse nævnes, at de stærkt varierende godtgørelser, der bl.a. blev ydet landkøbmændene i deres konkurrence over for brugsforeningerne, gav anledning til klager fra forhandlerne i visse egne af landet over forskelsbehandlingen. Cementcentralen så sig derfor nødsaget til at modificere systemet med individuelle godtgørelser og indførte i stedet den foran nævnte kvantumsrabat efter årskvantum.

I forbindelse med gennemgangen af cementbranchens prisdannelse skal endelig omtales følgende tilfælde:

Da andelscementfabrikken i midten af 1930'rne bragte sin hurtighærdnende cement »Record« på markedet, blev fabrikkens pris fastsat i overensstemmelse med prisen for Cementcentralens hurtighærdnende cement »Rapid«. Medens handelsavancerne for andelscementfabrikkens »Record«-cement var de samme som for almindelig portland-cement, beregnede Cementcentralens forhandlere sig imidlertid 20 øre pr. td. mere for »Rapid«-cement. Cementcentralen anså det ikke for ønskeligt eller muligt at udligne den forskel, der herved opstod mellem forbrugerpriserne for »Rapid«- og »Record«-cement, ved en nedsættelse af forhandlerens avance, og en nedsættelse af prisen til forhandlerne måtte antages at føre til, at andelscementfabrikken nedsatte sin pris tilsvarende, således at forskellen i priserne til forbrugere blev bibeholdt. Cementcentralen gik derfor den vej at *forhøje* prisen til forhandler med 20 øre pr. td., idet man regnede med, at andelscementfabrikken ville forhøje sine priser tilsvarende, hvilket også skete. Efter forhøjelsen af priserne var forbrugerprisen for »Rapid«-cement altså stadig 20 øre pr. td. højere end for »Record«-cement, men de 20 øre pr. td., som priserne var blevet forhøjet med, blev af Cementcentralen anvendt til at give individuelle godtgørelser til de forhandlere, der i særlig grad var ude for konkurrence fra andelscementen.

Om *baggrunden for Cementcentralens prispolitik* i 1930'rne, der som foran beskrevet var temmelig stærkt præget af særlige rabatter og prisafslag, har Aalborg Portland-Cement-Fabrik udtalt følgende:

»Når man i 30'rne kom ind på at yde særrabatter, skyldtes det . . . det forhold, at man fra fabrikkernes synspunkt anså denne politik for at være billigere og mere effektiv end den hidtil fulgte politik med generelle prisnedsættelser.

Baggrunden for Cementcentralens skærpede konkurrence over for Andelscementfabrikken ved indførelse af særrabatter ligger imidlertid i den omstændighed, at sidstnævnte fabrik søgte at udstrække sit salg udover sin medlemskreds. Andelscementfabrikken kom herved ind på at tage kunder fra Centralen og de samvirkende fabrikker, og efter almindelige købmandsmæssige principper måtte Centralen træffe foranstaltninger for at bevare fabrikkernes gamle kundekreds, resp. at vinde den tilbage igen.

Et af formålene med stiftelsen af fabrikkernes salgsorganisation, Dansk Cement Central, var, at organisationen skulle sætte sig direkte ind i salgsforholdene over hele landet og søge nye veje til bekæmpelse af Andelscementfabrikkens fremtrængen i fabrikkernes kundekreds. Hidtil havde man kun mødt Andelscementfabrikkens konkurrence ved generelle prisnedsættelser for hele landet, men dette var som ovenfor sagt en for kostbar vej at gå.

Efter at Cementcentralen havde undersøgt salgsforholdene, nåede man frem til en foranstaltning, der gik ud på dels at vinde tabte kunder tilbage, dels at bremse for Andelscementfabrikkens yderligere fremtrængen.

Det var navnlig på landet i Nørrejylland, at Andelscementfabrikken var vundet frem på de samvirkende fabrikkers bekostning og havde erobret en del af fabrikkernes kundekreds. Dette skyldtes i første linje, at Andelscementfabrikkens kunder . . . kunne købe direkte hos fabrikkene, medens de landkøbmænd, der var videreforhandlere for de samvirkende fabrikker, kun kunne købe hos en første-håndforhandler mod en afgift til denne på 30 øre pr. td. Cementcentralen bestemte derfor . . . at alle købmænd, tømmerhandlere og cementstøbere på landet i Nørrejylland kunne købe direkte hos Centralen ved afhentning hos fabrikkene.

Ved denne omlægning af salget rådede Cementcentralen i nogen grad bod på det kundetab, de samvirkende fabrikker havde lidt, inden de gennem Centralen tog direkte føling med salgsforholdene. Omlægningen viste sig at være formålstjenlig, og det var kun i mindre grad nødvendigt at give særlige godtgørelser for at nå det ønskede resultat, der frem for alt blev nået gennem den altid herskende kamp mellem andelsbevægelsen og de frie købmænd.

Cementcentralens særrabatter og prisnedsættelser blev også sat ind i de områder, hvor Cementcentralen havde den alt overvejende del af salget, men hvor Andelscementfabrikken forsøgte at arbejde sig ind, f. eks. i hovedstaden samt i visse egne på Sjælland og Fyn.«

De omtalte rabatter og prisafslag synes altså til dels at have haft til formål at fremkalde prisnedsættelser over for de forhandlere og forbrugere, der som følge af forskellighederne mellem Cementcentralens og andelscementfabrikkens salgssystemer var ugunstigt stillet i sammenligning med andelscementfabrikkens medlemmer. Der kan her henvises til støtteforanstaltningerne til fordel for andenhåndsforhandlerne i landdistrikterne. Endvidere kan nævnes, at cementstøbere, murermestre og andre større forbrugere ved at blive andelshavere kunne få adgang til at købe direkte hos andelscementfabrikken, medens kun cementstøbere på landet i Nørrejylland kunne købe direkte hos Cementcentralen.

Den mere smidige politik med særlige rabatter og prisafslag havde den fordel fra Cementcentralens synspunkt, at prisnedsættelserne kunne begrænses til de områder og købergrupper, hvor prisreduktionerne ansås for påkrævede af konkurrencemæssige grunde.

17. Cementproduktionens rentabilitet.

I dette afsnit skal der gives en oversigt over oplysninger, der er fremskaffet til belysning af cementproduktionens rentabilitet i årene forud for den offentlige prisreguleringens indførelse i 1940. Først omtales branchens førende virksomhed, A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik, og i forbindelse hermed gives der enkelte oplysninger om nogle af de virksomheder, som på forskellige tidspunkter er blevet sammensluttet med dette selskab. Til sidst behandles Dansk Andels Cementfabriks forhold.

Til belysning af rentabiliteten i aktieselskaber har det interesse at beregne flere forskellige talforhold. Et af disse er den forrentning, aktionærene gennem dividenden får af deres indskudte kapital. Et andet er den forrentning, hele nettooverskudet giver den i selskabet arbejdende egenkapital, og endelig kan man beregne forrentningen af hele den investerede kapital, inklusive lånte penge. Rentabilitetsberegninger for egenkapitalen og hele den investerede kapital har det kun været muligt at opstille for enkelte år i 1930'erne, jfr. nærmere nedenfor, idet det nødvendige regnskabsmateriale ikke har

kunnet fremskaffes. Derimod foreligger der for Aalborg Portland-Cement-Fabriks vedkommende oplysning om udbyttebetalingerne fra selskabets start i 1889, og for de selskaber, der i 1934 og 1937 blev sammensluttet med Aalborg Portland-Cement-Fabrik, er udbyttets størrelse oplyst for årene fra 1912 til henholdsvis 1933 og 1936. Dividenden i disse selskaber var gennemgående noget lavere end hos Aalborg Portland-Cement-Fabrik. De gennemsnitlige udbytteprocenter for den nævnte periode var følgende: *Dania* 5,6 %, *Danmark* 1,6 %, *Kongs dal* 4,4 %, *Norden* 9,2 % og *Nørresundby* 6,3 %.

A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik, der blev stiftet i 1889, udbetalte ikke noget udbytte før 1894. I perioden 1894-1909 udbetaltes gennemsnitligt 5,5 % udbytte af de ordinære aktier og 6,6 % af præferenceaktierne, som var blevet udstedt i 1894. Fra 1910 til 1927, hvor der kun fandtes ordinære aktier, var den gennemsnitlige dividende 8,6 %. Fra 1928 til 1936 var der to dividendemæssigt ligestillede serier af aktier, og der betaltes gennemsnitligt 9,4 % i udbytte. I 1937 kom aktiekapitalen til at bestå af 4 serier, nemlig ordinære aktier samt præferenceaktier af serierne I, II og III. Det gennemsnitlige udbytte indtil 1939 var for de ordinære aktier 12,3 %, for præferenceaktier af serierne I og II 5,9 % og for præferenceaktier af serie III 8,6 %. En del af udbyttet på de ordinære aktier og præferenceaktierne af serie III, gennemsnitlig henholdsvis 4 og 1,5 %, blev givet i form af »bonus af særlige indtægter«.

De fordele, der tilflyder aktionærene, kan blive forøget ved udstedelse af friaktier o. lign. eller ved tegning af aktier til favorkurser. Forhold af denne art er der ikke taget hensyn til ved beregningen af de ovenfor anførte gennemsnitlige udbytteprocenter.

Dividenceprocenterne angiver forholdet mellem det udbetalte udbytte og den nominelle aktiekapital, der ikke altid stemmer overens med den indbetalte aktiekapital. For Aalborg Portland-Cement-Fabriks vedkommende var dette dog tilfældet i årene 1889-1910, og man kan derfor også af denne periodes ovenfor anførte udbytteprocenter nogenlunde se, hvor højt den faktisk indbetalte

aktiekapital blev forrentet gennem udbyttebetalingerne. I årene 1889-1893 var forrentningen nul, og i perioden 1894-1910 var den gennemsnitligt knap 6 %. I 1910 blev der foretaget en omlægning af kapitalforholdene, hvorved der bl. a. blev udstedt friaktier. Tages der hensyn til udbyttet af disse, blev den effektivt indbetalte aktiekapital i årene 1910-1927 gennemsnitligt forrentet med 11,5%. I 1915 modtog aktionærerne endvidere uden vederlag reservefondsbeviser med samme pålydende som aktiekapitalen, og disse reservefondsbeviser blev i årene derefter forrentet med 5-9 % af deres pålydende værdi. En beregning af forrentningen af hele den indbetalte aktiekapital under ét har for årene efter 1927 noget mindre værdi, fordi der var forskellige serier af aktier, der var ret uensartet stillet. Indtil 1937 var de to da eksisterende serier ganske vist ligestillet med hensyn til dividenden, men renten af reservefondsbeviserne tilfaldt kun den ene serie, og fra 1937 kom der flere serier aktier med ret forskellig udbytteprocent. I tiden efter 1934 vanskeliggøres endvidere beregningen af den indbetalte aktiekapital af fusioneringerne i 1934 og 1937. Forsøger man alligevel at udregne, hvorledes den samlede indbetalte aktiekapital under ét blev forrentet gennem udbyttebetalinger m. m., synes forrentningen i perioden 1928-1939 at have været noget lavere end i de umiddelbart foregående år.

Ved bedømmelsen af aktieselskabers udbytteprocenter må det erindres, at den effektive forrentning, aktionærerne får af deres penge, ikke umiddelbart kan ses af dividenden, da den tillige beror på den kurs, hvortil aktierne er erhvervet. Eksempelvis vil en stigende udbytteprocent medføre, at aktierens kurs går op, hvilket fra nye aktiekøbers synspunkt bidrager til at forringe den effektive forrentning, medens omvendt sælgerne kapitaliserer fordelene ved det højere udbytte i form af en forholdsvis høj salgssum. Endvidere må der tages hensyn til friaktier, reservefondsbeviser m. m. Heller ikke de tal, der foran er beregnet for forrentningen af den samlede indbetalte aktiekapital, viser dog den effektive forrentning fra samtlige aktionærers synspunkt. Bl. a. kan det nævnes, at fordelene ved friaktier og reserve-

fondsbeviser - i hvert fald i det fulde omfang - kun tilfalder udstedelsesøjeblikkets aktieejere. For senere erhververe adskiller friaktierne sig ikke fra de øvrige, og når reservefondsbeviser er knyttet til selve aktierne, forhøj er renten af reservefondsbevisernes aktiernes kurs.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har gjort gældende, at man ved beregningen af den forrentning, aktionærerne opnår, ikke bør se på aktiekapitalen alene, men på hele virksomhedens egenkapital, der foruden aktiekapitalen også omfatter reserverne. Til begrundelse heraf er det anført, at reserverne er midler, som aktionærerne har ladet indstå i virksomheden, og som derfor bør indgå i rentabilitetsberegningen. Hvis man skulle følge selskabet i denne betragtning, måtte man imidlertid i hvert fald ikke blot tage de til enhver tid foreliggende reserver med i forrentningsbrøkens nævner, men man måtte også i tælleren ved siden af det udbetalte udbytte medregne de enkelte års henlæggelser ud fra den betragtning, at disse beløb er indtjent for aktionærernes regning. Hermed kommer man imidlertid over til et andet af de talforhold, der som foran nævnt har interesse til belystning af et aktieselskabs rentabilitet, nemlig egenkapitalens forrentning, og som det nedenfor omtales nærmere, har kommissionen også søgt at få belyst dette forhold for Aalborg Portland-Cement-Fabriks vedkommende.

Ved beregningen af den effektive forrentning af de midler, en aktionær har investeret ved tegning eller køb af sine aktier, må man begrænse sig til at se på de beløb, der henholdsvis udbetales og modtages af aktionæren. Kommissionen har beregnet den effektive forrentning af en aktiepost, der tænkes at være tegnet ved stiftelsen af Aalborg Portland-Cement-Fabrik i 1889. Ved beregningen af det anbragte kapitalbeløb og af de modtagne udbyttebeløb er det forudsat, at de tegningsrettigheder, der senere direkte eller indirekte er tilfaldet den pågældende aktiepost, konsekvent er blevet udnyttet til nytægning. Endvidere er dividenden af friaktier, rente af reservefondsbeviser m. m. medregnet under udbytterne. Endelig er det forudsat, at den oprindelige aktiepost sammen med de senere tegnede poster og ud-

stedte friaktier blev afhændet til kursværdi i 1939. Denne investering er beregnet til at have givet ca. 8 % rente og rentes rente. Foretages der en pristalskorrektión, således at alle udbetalte og modtagne beløb henføres til samme prisniveau, bliver forrentningen ca. 6,5 % i).

Disse tal er ret stærkt præget af den beskedne forrentning i perioden 1889-1909. Det må understreges, at de kun gælder under de angivne forudsætninger for beregningen. For andre aktionærer vil forrentningen som foran omtalt bero dels på de kurser, hvortil aktierne er erhvervet, dels på de modtagne udbytter m. m. samt endelig på, hvorledes der er disponeret over tegningsrettigheder m. m.

I det foregående er der talt om det udbetalte udbytte og om forrentningen set fra

aktionær synspunkt. Betragter man i stedet selve virksomheden, kan der være tale om at beregne *egenkapitalens forrentning* eller *forrentningen af hele den investerede kapital*. Ved beregningen af egenkapitalens forrentning medtages ikke blot aktiekapitalen, men også reserverne, og der regnes ikke blót med det udbetalte udbytte, men med hele nettooverskuddet, der i almindelighed er væsentligt større end den udbetalte dividende. Hos A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik udgjorde det udbetalte udbytte i årene 1925-39 gennemsnitligt omkring halvdelen af overskuddet ifølge de officielle regnskaber. Et udtryk for forrentningen af hele den investerede kapital fås ved, at man sætter summen af overskuddet og renteudgifterne i forhold til den samlede balance, d. v. s. egenkapital plus lånte penge.

Det har imidlertid været kommissionens

---

*) Beregningen grunder sig på følgende oplysninger om *selskabets kapitalforhold*:

Ved stiftelsen i 1889 tegnedes til Aalborg Portland-Cement-Fabrik en aktiekapital på 800.000 kr., som i 1893 udvidedes med 400.000 kr. i præferenceaktier. Tegningsvilkårene for aktierne af 1889 og 1893 kendes ikke, men ifølge Aalborg Portland-Cement-Fabrik synes det med sikkerhed at fremgå af selskabets forhandlingsprotokoller sammenholdt med dets bøger, at tegningerne har fundet sted til parikurs, hvilket derfor er forudsat i beregningen, ligesom det er forudsat, at aktionæren i 1893 har tegnet 1 ny aktie for hver 2 gamle. I 1910 fordobledes aktiekapitalen ved, at der udstedtes en halv friaktie for hver af de gamle aktier i selskabet, herunder også præferenceaktierne, samt ved tegning af nye aktier, der blev tilbudt de gamle aktionærer til pari kurs i forholdet 1 ny aktie for hver 2 gamle. Præferenceaktierne ombyttedes samtidig til ordinære aktier af samme pålydende, og der udbetaltes endvidere kontant til aktionærerne 25 % af præferenceaktiernes pålydende værdi. I 1915 knyttedes til hver aktie et reservefondsbevis af samme pålydende som aktien. Reservefondsbeviserne eksisterede indtil 1937 og forrentedes med 5-9 % pr. år. I 1927 blev selskabets aktiekapital på fordoblet, og tegningsretten var forbeholdt de gamle aktionærer til parikurs i forholdet 1:1. Til de nytegnede aktier var der ikke knyttet noget reservefondsbevis, hvorfor de udskiltes som en særlig serie. I 1937 ombyttedes reservefondsbeviserne med friaktier af serien præference I.

I beregningen er der som *indbetalinger fra aktionæren* regnet med beløbet ved den første

aktietegning samt med de beløb, indehaveren af den oprindeligt tegnede aktiepost har haft ret til at tegne i henhold til foranstående. En i 1934 stedfunden udvidelse af aktiekapitalen gav ikke anledning til tegningsrettigheder, idet de nyudstedte aktier anvendtes til indløsning af aktierne i fabrikken »Norden«, som da blev sammensluttet med Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Denne aktieemission er derfor holdt uden for beregningen. Det samme er tilfældet med de i 1937 udstedte præferenceaktier af serie II og III, som anvendtes til indløsning af aktierne i de selskaber, som da blev sammensluttet med Aalborg Portland-Cement-Fabrik.

Som *udbetalinger til aktionæren* er der regnet med de årlige udbyttebetalinger (herunder udbytte af udstedte friaktier), renter af reservefondsbeviser, den foran nævnte kontante udbetaling i 1910 på 25 % af præferenceaktiernes pålydende værdi samt endelig en for regnskabsåret 1935 givet ekstraordinær dividende i form af udlodning til aktionærerne af aktier i et med Aalborg Portland-Cement-Fabrik beslægtet udenlandsk selskab. Kursværdien af de udloddede aktier har ikke kunnet konstateres, hvorfor der er regnet med den pålydende værdi.

Beregningen slutter med, at aktierne tænkes afhændet i 1939 til de pr. 31. august 1939 gældende kurser.

Korrektionen for ændringer i prisniveauet er foretaget ved hjælp af prisindeks, som er beregnet på grundlag af oplysningerne om nationalindkomsten i henholdsvis løbende priser og faste priser i »Studier over Danmarks Nationalprodukt 1870-1950« af Kjeld Bjerke og Niels Ussing, København 1958.

ønske så vidt muligt at nå frem til et udtryk for selve *cementproduktionens rentabilitet*. Her må det for Aalborg Portland-Cement-Fabriks vedkommende tages i betragtning, at selskabet har betydelige interesser uden for cementindustrien, således at dets overskud - og dets dividendeudbetalinger - ikke stammer fra cementfabrikationen alene. Forrentningen af selskabets egenkapital eller af hele den i selskabet investerede kapital vil derfor heller ikke være et rent udtryk for rentabiliteten ved selskabets cementproduktion. Hvis man på grundlag af regnskaberne skulle søge at nå frem til et sådant udtryk, måtte regnskaberne først korrigeres for driftsfremmede indtægter og udgifter og for de hertil svarende aktiver og passiver. Endvidere måtte man for tiden forud for fusioneringen i 1934 og 1937 enten udstrække undersøgelsen vedrørende cementproduktionens rentabilitet til de nu ikke længere eksisterende selskabers produktion eller også udskille alle mellemregningsposter mellem disse selskaber og A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Disse og andre nødvendige korrektioner og beregninger ville ikke kunne gennemføres uden meget omfattende undersøgelser, som kommissionen har ment at måtte afstå fra. I stedet anmodede man Aalborg Portland-Cement-Fabrik om at gøre kommissionen bekendt med, hvilke beregninger af cementproduktionens rentabilitet forud for 1940 der måtte være foretaget til internt brug, samt hvilket regnskabsmateriale der efter selskabets opfattelse ville være bedst egnet til at forklare og supplere de foretagne beregninger.

Selskabet har herom udtalt, at de forud for 1940 foretagne beregninger ikke er tilgængelige i dag og i øvrigt ikke blev gennemført efter så kvalificerede systemer, som det senere blev tilfældet. Tilbundsgående analyser af de enkelte produktionsgrenes bidrag til slutresultatet er ikke til stede, og selskabet har understreget, at tilvejebringelsen af en beregning for en årrække forud for 1940 i bedste fald ville kræve en overordentlig omfattende og tidskrævende gennemgang af de pågældende års regnskabsmateriale.

Kommissionen har herefter begrænset sig til de nedenfor omtalte rentabilitetsbereg-

ninger for årene 1931-33 og 1938-39. Disse beregninger er foretaget på grundlag af et særligt regnskabsmateriale, der allerede forefandt og var udarbejdet til brug for offentlige myndigheder. Det således foreliggende materiale er blevet suppleret med oplysninger, der har kunnet udledes af Aalborg Portland-Cement-Fabriks officielle regnskaber, og andet tilgængeligt materiale. Oplysningerne om årene 1931-33 hidrører fra en undersøgelse af cementindustriens priser og indtjeningsforhold, som blev iværksat af det undersøgelsesudvalg, der blev nedsat efter gennemførelsen af den første prisaftalelov af 29. april 1931. Oplysningerne vedrørende 1938 og 1939 er fra en revisionsundersøgelse, som prisdirektoratet har ladet foretage for årene 1938-47. Sidstnævnte undersøgelse er den mest omfattende og fuldstændige, og i det følgende skal denne undersøgelse derfor omtales først.

Undersøgelsen omfatter Aalborg Portland-Cement-Fabrik og dets salgsselskab, Dansk Cement Central, hvis regnskaber på foranledning af prisdirektoratet blev underkastet en omfattende revisionsundersøgelse med henblik på at nå frem til et så vidt muligt rent udtryk for fortjenesten på cementproduktionen. Ved undersøgelsen er der af selskabernes regnskaber udskilt en række driftsfremmede aktiver og passiver og hertil svarende indtægter og udgifter, f. eks. dividende af aktiebesiddelser i andre selskaber, ligesom der er foretaget en række korrektioner i omkostningsberegningen, herunder afskrivningerne, og i ansættelsen af statusværdierne for de driftsnødvendige aktiver. De faste aktiver - bygninger, maskiner og inventar — er i princippet ansat til anskaffelsesværdien med fradrag af ordinære, skattemæssige afskrivninger, men ved beregningen af de nedskrevne restværdier og af afskrivningerne har man dog ikke konsekvent kunnet foretage afskrivningerne på selve anskaffessummerne, idet de hertil nødvendige oplysninger ikke fuldt ud har foreligget. Anlæg fra før 1. januar 1935 har således måttet ansættes ud fra deres bogførte værdi på dette tidspunkt.

På basis af det således korrigerede regnskabsmateriale har kommissionen foretaget en beregning af forrentningsprocenterne for

den egenkapital og for de samlede aktiver, der ifølge revisionsberetningen anses for at vedrøre cementproduktionen.

Til disse beregninger har Aalborg Portland-Cement-Fabrik fremsat principielle indvendinger vedrørende værdien af rentabilitetsberegninger. Desuden er selskabet fremkommet med en række konkrete indsigelser og forslag til korrektioner, som er mundet ud i alternative rentabilitetsberegninger. Ved fremsendelsen heraf har selskabet opretholdt sine principielle bemærkninger og har udtalt, at de alternative opstillinger ikke kan betragtes som et fulgyldigt udtryk for selskabets opfattelse af den opnåede rentabilitet i årene 1938 og 1939, men alene som et forsøg på at give en bedre illustration af forholdene end gjort i det betænkningssudkast, selskabet havde fået forelagt til udtalelse.

Principielt har Aalborg Portland-Cement-Fabrik for det første udtalt, at der ikke kan drages sikre slutninger på grundlag af rentabilitetsberegninger for et par enkelte år, og at de resultater, der udfindes for årene 1938 og 1939 ikke kan overføres på forholdene i øjeblikket. Men dernæst har selskabet fremført den opfattelse, at det overhovedet er en uløselig opgave at give et korrekt udtryk for en igangværende virksomheds rentabilitet. I en skrivelse af 22. juli 1958 har selskabet herom bl.a. anført følgende:

»Rentabiliteten er evnen til at forrente en kapital og må ifølge sagens natur opgøres under ét for den periode, i hvilken kapitalen er stillet til rådighed.

Når man vil give korrekt udtryk for en virksomheds rentabilitet, må man gøre sig klart, at man står over for en uløselig opgave, så længe der er tale om en endnu igangværende virksomhed, idet en sådant nettooverskud eller rettere: til rådighed for forrentning værende beløb og arbejdende egenkapital (komponenterne i rentabilitetsberegningen) ikke kan bestemmes med nogen rimelig grad af sikkerhed, fordi et på et hvilket som helst tidspunkt under virksomhedens eksistens opgjort »overskud« for en fortidig periode kan vise sig blot at have været en nødvendig forøgelse af egenkapitalen i kortere eller længere tid til udligning eller modvirkning af senere, d. v. s. i forhold til det pågældende opgørelsetidspunkt fremtidige, særligt omkostningskrævende begivenheder. Et på førstnævnte tidspunkt for den indtil da afløbne periode under ét opgjort rentabilitetstal vil altså have været vildledende, fordi et på sidstnævnte tidspunkt for den da afløbne, længere periode under ét opgjorte tal bliver mindre.

Opgørelsen af nettooverskud og egenkapital er

således underkastet stor usikkerhed. En virksomhed er aldrig i ro, og rentabilitetstallet skal derfor, hvis det skal være af nogen reel betydning, kunne give udtryk for resultatet af en stadig bevægelse. Rentabilitetsspørgsmålet har kun virkelig interesse med henblik på fremtidige dispositioner. Den økonomiske fortid er død og har kun nogen vægt som erfaringsgrundlag. Det er de fremtidige dispositioner, der er relevante; kapitalinvesteringer, markedsdispositioner, myndighedernes indgreb - alle kræver de et grundlag for beslutninger, og dette grundlag er rentabiliteten, men den fremtidige rentabilitet.

Såfremt det var muligt at fastlægge fremtidens handlinger og deres økonomiske konsekvens, altså bl. a. tage hensyn til anlæggets fremtidige afkast, ville man ved tilbagediskontering kunne opgøre virksomhedens ideale overskud år for år. Sådanne opgørelser ville kunne foretages under økonomiske forhold, der på alle punkter var absolut i ro i hele den pågældende periode, men er i virkeligheden uigennemførlige i praksis, der dog på en vis måde søger at gennemføre dem i praksis f. eks. ved planlægning af nyinvesteringer — ofte med utilstrækkelig tilnærmelse og under vidtgående skøn.

Strengt taget kan man altså ikke opgøre størrelser som nettooverskud og egenkapital på udtømmende måde, før virksomheden er afviklet og den resterende kapital tilbagebetalt til aktionærerne, og før dette er sket, kan man altså heller ikke endeligt bestemme virksomhedens rentabilitet.

Først når virksomheden engang er ophørt, og slutformuens størrelse konstateret i form af et konstant likvidationsprovenu, kan der bagud foretages en nøjagtig, uomtvistelig udregning af det pengeomæssige overskud gennem hele foretagendets levetid. Men når man i en virksomhed, der endnu skal fortsættes, ønsker at tilregne den enkelte periode et nettooverskud, er det usikkert, hvad resultatet bliver af de investeringer og transaktioner, der er påbegyndt, men endnu ikke afsluttet. Og derfor vil enhver overskudsberegning være skøn undergivet.»

Kommissionen skal ikke benægte, at enhver overskudsberegning for en del må være baseret på tal, hvis ansættelse til en vis grad må bero på et skøn. Dette kommer således frem ved varelagrener vurdering og afskrivningernes fastsættelse, og det er bl.a. i denne forbindelse, det kan gøres gældende, at værdien af de foreliggende aktiver afhænger af, hvad den fremtidige drift kan indbringe. Selv om de årsopgørelser, der foretages i praksis, til en vis grad må være baseret på skøn, kan man dog ikke heraf slutte, at de er uden værdi.

Som det fremgår af det efterfølgende, er der en betydelig forskel på de forrentningsprocenter, der er beregnet på basis af oplysningerne i den omtalte revisionsundersøgelse, og de procenter, der er fremkommet ved Aalborg Portland-Cement-Fabriks alternati-

ve beregninger. Et af de spørgsmål, selskabet har rejst, drejer sig om afskrivningerne, og for visse andre posters vedkommende er problemet de pågældende udgifters rette tidsmæssige placering i overskudsberegningerne. Det vil imidlertid ses af den efterfølgende gennemgang, at forskellen mellem de opstillede beregningers resultater i hvert fald for en meget stor dels vedkommende kan henføres til poster, ved hvis bedømmelse det afgørende moment ikke er posternes tidsmæssige placering eller usikkerheden ved vurdering af aktiverne i en igangværende virksomhed, men derimod forhold af en anden karakter.

I tabel 12 er gengivet nogle hovedtal dels fra den rentabilitetsberegning, der er foretaget på basis af revisionsberetningen, dels fra Aalborg Portland-Cement-Fabriks alternative beregninger. Tallene gælder for produktionen af portland- og rapidcement samt specialcementer og slemmekridt på fabrikkerne under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik. De to sidstnævnte varearter spillede kun en rent underordnet rolle i helhedsbilledet. I tabellens øverste afdeling er nettofortjenesten sat i forhold til den egenkapital, der ifølge de omtalte beregninger var

investeret i produktionen. I den nederste afdeling er der foretaget en beregning af forrentningen af hele den i produktionen investerede kapital, altså både egenkapital og fremmedkapital. Da gælden er blevet forrentet gennem de afholdte renteudgifter, som er gået fra i selskabets nettofortjeneste, må renteudgifterne ved denne beregning lægges til nettofortjenesten. Når egenkapitalens forrentning, som det vil ses af tabellen, er højere end forrentningen af den samlede kapital, hænger det sammen med, at der er blevet betalt en lavere rente af de lånte penge end den, hele den investerede kapital har givet som afkast. Differencen indgår i nettofortjenesten og i egenkapitalens forrentning.

.....*)
 Herefter skal de to beregninger, hvis resultater er opsummeret i tabel 12, nærmere omtales. Som det vil ses af tabellen, kan den ret betydelige forskel mellem de beregnede forrentningsprocenter henføres til, at Aalborg Portland-Cement-Fabrik i forhold til

1) I henhold til handelsministerens resolution af 23. december 1959, jfr. side 6 foran, er visse dele af betænkningens afsnit 17 udeladt ved offentliggørelsen. De udeladte tekststykker er her og i det følgende markeret ved prikker.

Tabel 12. Beregninger vedrørende cementproduktionens rentabilitet på fabrikkerne under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik 1938 og 1939.

	1938		1939	
	På grundlag af:		På grundlag af:	
	Revisionsberetningen	Revisionsberetningen	Revisionsberetningen	Revisionsberetningen
A. Egenkapitalens forrentning.				
1. Den i produktionen investerede egenkapital,				
1000 kr.	21.662	23.455	22.684	21.708
2. Nettofortjeneste, 1000 kr.	3.252	1.948	4.834	3.012
3. Forrentningsprocent (2 i % af 1).	15,0	8,3	21,3	13,9
B. Den samlede investerede kapital forrentning.				
4. Den samlede i produktionen investerede kapital, 1000 kr.	29.826	31.832	30.959	31.543
5. Nettofortjeneste, 1000 kr.	3.252	1.948	4.834	3.012
6. Afholdte renteudgifter, 1000 kr.	472	496	348	362
7. I alt til rådighed til forrentning (5 + 6), 1000 kr.	3.724	2.444	5.182	3.374
8. Forrentningsprocent (7 i % af 4).	12,5	7,7	16,7	10,7

de tal, der er beregnet på grundlag af revisionsundersøgelsen, regner med større investeret kapital og med mindre nettofortjeneste, respektive rådighedsbeløb til forrentning af hele kapitalen (punkt 7 i tabellen). I 1939 er den beregnede egenkapital dog mindst efter Aalborg Portland-Cement-Fabriks beregning. Forskellene mellem de to beregningers kapitalbeløb er i det hele taget ikke særlig stor; differencerne kommer navnlig frem med hensyn til størrelsen af nettofortjenesten og dermed også rådighedsbeløbet under punkt 7.

Forskellen i *kapitalopgørelserne* skyldes bl.a., at Aalborg Portland-Cement-Fabrik i sine tal medregner den endnu ikke nedskrevne del af erlagt goodwill og etableringsomkostninger ved fusioneringen i 1937, medens disse beløb er holdt uden for opgørelsen ifølge revisionsberetningen. Herved forøges den investerede kapital i selskabets beregning med ca. V2 mill. kr. i hvert af årene. Desuden har selskabet bl. a. foretaget en ændret opdeling på driftsnødvendige og driftsfremmede aktiver, således at der f. eks. i videre omfang end i den anden beregning er medtaget landbrugsarealer, som selskabet har erhvervet med det formål senere at benytte dem til ler- og kridtbrydning. Blandt de øvrige af Aalborg Portland-Cement-Fabrik foretagne korrektioner til kapitalopgørelsen skal nævnes, at egenkapitalen er ændret som følge af, at et lån hos et selskab, med hvilket Aalborg Portland-Cement-Fabrik havde en vis kapitalforbindelse, er overført til den driftsnødvendige gæld. Dette spiller navnlig en rolle for 1939 og forklarer den lavere ansættelse af egenkapitalen i Aalborg Portland-Cement-Fabriks beregning for dette års vedkommende.

Alt i alt kan den ændrede kapitalopgørelse dog kun forklare en ringe del, ikke i noget tilfælde mere end ca. 1 procentenhed, af forskellen mellem forrentningstillene efter de to beregninger i tabel 12. Hovedparten af forskellen hidrører fra *overskuds-beregningen*. Ud over de driftsomkostninger, der er regnet med ved den overskudsopgørelse, der er foretaget på grundlag af revisionsundersøgelsen, har Aalborg Portland-Cement-Fabrik fradraget dels de betalte selskabsskatter, dels en række udgiftsposter,

som efter selskabets opfattelse bør anerkendes som driftsnødvendige omkostninger. Selskabet har om disse poster bl.a. anført, at det drejer sig om nødvendige udgifter, som faktisk er afholdt og derfor ikke har stået til rådighed til forrentning. Den procentvise sammensætning af det samlede fradragne ekstrabeløb er følgende:

	1938 %	1939 %
Udgifter i forbindelse med fusioneringen	7,2	6,2
Tilskud o. lign. til beslægtede selskaber	17,8	21,1
Indkomstskatter	23,8	19,5
Kontingenter og gaver	2,2	6,4
Tantiemer og gratialer	31,6	32,5
Andre poster	17,4	14,3
I alt	100,0	100,0

Udgifterne i forbindelse med fusioneringen i 1937 består dels af afskrivninger på goodwill og etableringsomkostninger, dels af visse stempelafgifter. Kommissionen finder, at der her er tale om finansielle udgifter, der ikke kan betragtes som omkostninger ved en rentabilitetsberegning for cementproduktionen.

Tilskud o. lign. til beslægtede selskaber består navnlig af 1) Aalborg Portland-Cement-Fabriks andel af Cement-Jern Konsortiets driftsunderskud i dets to første driftsår, 2) et tilskud (kun i 1938) til A/S Dansk Eternitfabrik til etablering af en produktion af eternitrør, 3) et tab på pantebreve, der var overtaget fra et finansielt beslægtet selskab for at forbedre dettes likviditet, og som senere blev videresolgt til et andet koncernselskab. Endvidere er der tale om visse udgifter i forbindelse med støtte til en udenlandsk cementfabrik, hvori Aalborg Portland-Cement-Fabrik på et tidligere tidspunkt havde erhvervet interesser ud fra markedspolitiske hensyn.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har gjort gældende, at tilskuddet til Cement-Jern Konsortiet må betragtes som en betaling for modtagne klinker ud over den fastsatte afregningspris for disse. Om de øvrige poster er det udtalt, at det her drejer sig om udgifter, der har støttet afsættningen af cement, for så vidt angår tilskuddet til eternitfabriken sammenligneligt med en særlig rabat. I øvrigt har selskabet anført, at de pågæl-

dende beløb må anses for at have været driftsnødvendige udgifter for selskabet.

Efter kommissionens opfattelse kan det ikke anses for rimeligt at medregne de her omtalte poster til driftsomkostningerne ved en rentabilitetsberegning for selskabets cementproduktion.

Betalte indkomstskatter står naturligvis ikke til selskabets rådighed til udbetaling af udbytte eller til henlæggelser, men beløbene kan heller ikke betragtes som driftsomkostninger. Der kan i øvrigt henvises til, at der ikke ved den beregning, der foretages af andre forrentningsprocenter, f. eks. landbrugs forrentningsprocenter eller den effektive rente af obligationer, foretages noget fradrag for skat, selv om der er tale om indkomster, hvoraf der betales skat.

Kontingenter og gaver omfattede i 1939 bl.a. et tilskud til et mindefond for ingeniør Poul Larsen. I øvrigt er der tale om tilskud til en lang række forskellige formål. Selskabet har henvist til, at mindefondets renter anvendes til bedste for selskabets arbejdere, og har gjort gældende, at beløbet bør betragtes som en driftsudgift, selv om der var tale om en engangsydelse. Med hensyn til de øvrige gaver, tilskud og kontingenter, der er fradraget som omkostninger ved selskabets rentabilitetsberegning, er det blevet udtalt, at disse udgifter er afholdt ud fra forretningsmæssige hensyn eller må anses for uundgåelige for en virksomhed som Aalborg Portland-Cement-Fabrik.

Kommissionen finder det dog ikke rimeligt at fradrage de her omtalte udgiftsposter som driftsomkostninger ved en beregning af cementproduktionens rentabilitet, men må betragte dem som afholdt af overskuddet.

Tantiemer og gratialer udgjorde i begge årene godt 30 % af det samlede beløb, hvorved Aalborg Portland-Cement-Fabrik har korigeret revisionsberetningens overskuds-beregning, men selve det udbetalte beløb af tantiemer og gratialer var i 1939, da der blev udbetalt jubilæumsgratialer til personalet og pensionisterne, væsentlig større end det foregående år. Dette særlige beløb kan ikke anses for at være nogen løbende driftsomkostning. Om de øvrige beløb under denne gruppe kan oplyses, at selskabets vedtægter indeholdt en bestemmelse om udbetaling

af tantieme til bestyrelse, direktion, funktionærer og arbejdere med visse procenter af overskuddet i). Af de samlede udbetalte tantiemebeløb blev en del imidlertid bogført som driftsomkostninger, men den overvejende part blev dog fordelt af årets overskud efter vedtægternes regler. I 1938 udgjorde tantieme til bestyrelsen ca. 30 % af totalbeløbet, medens resten tilfaldt direktionen og det øvrige personale. For 1939 er kommissionen ikke i besiddelse af en lignende specifikation.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har om de udbetalte tantiemer og gratialer udtalt, at de må anses for at være en kutymemæssig del af modtagernes aflønning, selv om beløbenes størrelse til en vis grad beroede på driftsresultatet, og at de pågældende udgifter derfor må anses for at være driftsomkostninger.

Andre poster under de beløb, Aalborg Portland-Cement-Fabrik har fradraget ved overskudsberegningen ud over de udgifter, der blev betragtet som driftsomkostninger i revisionsberetningen, omfatter en række forskellige beløb. Bl.a. kan nævnes afskrivninger foretaget på grunde, hvilket selskabet betragter som en betaling for substansforbrug ved cementproduktionen, underskud på skibe ved transporten af cement, og renteudgifter vedrørende de gældsbeløb, selskabet som ovenfor nævnt har medregnet under den driftsnødvendige gæld ud over den, der var regnet med i revisionsberetningen. Endvidere er der tale om forskellige beløb, hvis tidsmæssige fordeling og placering som driftsomkostninger kan være diskussion underkastet.

Tager man udgangspunktet i Aalborg Portland-Cement-Fabriks kapitalopgørelse - uanset at det ikke forekommer rimeligt at medregne good-will m.m. hidrørende fra fusioneringen - og fradrager man ved overskudsberegningen foruden de driftsomkostninger, der er regnet med i revisionsberet-

*) Tantiemen blev ifølge vedtægterne beregnet af det regnskabsmæssige overskud med fradrag af 5 % af aktiekapitalen. Af dette beløb tilfaldt 10 % bestyrelsens medlemmer; efter bestyrelsens nærmere bestemmelse tilfaldt indtil 10 % direktionen og de tantiemeberettigede funktionærer, og indtil 5 % kunne anvendes til bedste for de øvrige funktionærer og arbejdere.

ningen, tantieme og gratialer samt »andre poster«, fremkommer følgende forrentningsprocenter: Egenkapitalens forrentning bliver i 1938 og 1939 henholdsvis 11,1 og 18,3 %, medens forrentningsprocenterne for hele den i cementproduktionen investerede kapital bliver 9,8 og 13,7.

Aalborg Portland-Cement-Fabriks foran gængvne alternative rentabilitetsberegninger bygger i hovedsagen på de samme afskrivninger som revisionsberetningen, selv om der herudover er medregnet visse ekstra afskrivningsbeløb, bl.a. på grunde. Selskabet har imidlertid gjort gældende, at *de foretagne afskrivninger på bygninger, maskiner og inventar i årene 1938 og 1939 i virkeligheden var utilstrækkelige*. I denne forbindelse skal anføres følgende citat fra selskabets skrivelse af 22. juli 1958:

»Som nævnt er bedømmelsen af rentabiliteten i en vis periode altid på afgørende måde afhængig af den fremtidige udvikling.

Det er vigtigt at gøre sig klart, at en ting ikke har værdi, fordi der i fortiden er ofret udgifter til dens produktion eller erhvervelse, men fordi man i fremtiden kan opnå indtægter ved dens hjælp, enten ved salg eller ved udnyttelse i produktionen.

De afskrivninger, der blev beregnet på basis af fortidigt investerede pengebeløb og i overensstemmelse dermed foretaget på vore anlæg i 1938 og 1939, har senere vist sig at være utilstrækkelige til at sikre anlæggenes fremtidige eksistens og dermed deres evne til fortsat at forrente den investerede kapital, selv om den ansvarlige ledelse ikke havde mulighed for at forudse, at den offentlige prisfastsættelse ville forstærke virkningerne af fejlskønnet. Beviset herfor er ført i praksis gennem den ordning om prisfastsættelse på basis af fremtidigt kapitalbehov, som prismyndighederne gik med til i 1952.

Rentabiliteten i 1938 og 1939 bør derfor - hvis den i det hele taget skal vises - omberegnes i hvert fald under hensyntagen til rigtigere afskrivninger og fremhævelse af alle andre relevante omstændigheder.

Allerede ved indregningen af rigtigere opgjorte afskrivninger ændres billedet af rentabiliteten på aldeles afgørende måde, og så er der endda ikke taget hensyn til nødvendig reservering for at modstå f. eks. eventuelle kommende, vanskelige konjunkturer og heller ikke regnet med nødvendige henlæggelser for at følge med i den tekniske udvikling eller til investering i nyanlæg, der tillader virksomheden at bevare sin forholdsmæssige markedsandel under det stadigt stigende forbrug.«

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har ud fra de anførte betragtninger foretaget en særlig udregning af rentabiliteten i 1938 og

1939 med omberegnete afskrivninger. Afskrivningsgrundlaget og afskrivningerne er her beregnet på følgende måde: Der tages udgangspunkt i en af F. L. Smidth & Co. foretagne beregning af genanskaffelsværdien af Aalborg Portland-Cement-Fabriks bygninger, maskiner m. v. ultimo 1952. Fra denne vurderingssum, ved hvis ansættelse aktiverne blev betragtet som nye, uden fradrag for slid og ælde, er trukket anskaffelserne i 1952, medens afgang af aktiver, som blev afhændet eller i dette år nåede at blive fuldt afskrevet, er lagt til. De således beregnede beløb for værdierne ved begyndelsen af året 1952 er efter særlige pristal for bygninger og maskiner omregnet til 1951-prisniveau. Herefter er anskaffelserne i 1951 trukket fra, afgang lagt til og pristalsomregning til 1950 foretaget. Ved en således fortsat tilbageregning fra 1952 til årene lige før krigen er der beregnet værdier for bygninger og maskiner i 1938 og 1939, og på disse værdier er der beregnet afskrivninger efter selskabets sædvanlige satser, som også blev benyttet ved den foran omtalte revisionsopgørelse.

De således beregnede afskrivningsbeløb er ca. 3/2 gange så store som de afskrivninger, der indgår i revisionsberetningens overskudsberegning, og ved anvendelse af de omberegnete afskrivninger, men i øvrigt under lignende forudsætninger, som ligger til grund for Aalborg Portland-Cement-Fabriks tal i tabel 12, kommer selskabet til, at forrentningen i 1938 var negativ såvel for egenkapitalen som for hele den i cementproduktionen investerede kapital, medens procenterne i 1939 bliver henholdsvis 2,1 og 2,6.

De beløb, der ved tilbageregningen fra 1952 er beregnet for bygninger og maskiner i 1938 og 1939, skulle efter beregningsmetoden være et - mer eller mindre sikkert - udtryk for de daværende anlægs værdi som nye, men opgjort til priserne fra 1938 og 1939. Følgelig skulle de derpå beregnede afskrivningsbeløb angive afskrivningerne, ansat efter genanskaffelsespriserne i 1938 og 1939. Fra 1920 var det almindelige prisniveau stort set faldende frem til ca. 1932, hvorefter der i perioden frem til 1940 som

helhed foregik en moderat stigning. På baggrund heraf må det umiddelbart forekomme overraskende, at afskrivningerne i 1938 og 1939, beregnet på basis af genanskaffelsespriser, skulle blive over 3 gange så store som dem, der i revisionsberetningen er beregnet på et afskrivningsgrundlag med udgangspunkt i de faktiske anskaffelsværdier. Ganske vist forelå anskaffelsværdierne ikke fuldt oplyst, og afskrivningerne for 1938 og 1939 på den del af anlæggene, der daterede sig fra før 1. januar 1935, er som tidligere omtalt beregnet af de pr. denne dato bogførte værdier, som var anskaffelsessummernes nedskrevne restbeløb, efter at der ifølge selskabets hidtidige praksis var beregnet årlige afskrivninger på den til enhver tid foreliggende restsaldo. Dels var imidlertid en væsentlig del af anlæggene ret nye og derfor kun lidet nedskrevne på det pågældende tidspunkt, dels blev der i perioden 1935-39 foretaget meget betydelige investeringer, og for disses vedkommende er der beregnet afskrivninger af den fulde anskaffelsværdi.

Til yderligere belysning af spørgsmålet kan det anføres, at de ved tilbageregningen udfundne genanskaffelsværdier er betydeligt højere end brandforsikringssummerne, der foreligger oplyst for 1939. For bygningernes vedkommende er det beregnede beløb ca. 2V2 gange så stort som brandforsikringssummen og for maskinerne omkring det firedobbelte. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har gjort gældende, at selskabet i betydeligt omfang var selvforsikrende. Alt i alt kan kommissionen dog ikke anse de ved hjælp af tilbageregningen ansatte afskrivningsbeløb for at være et rimeligt udtryk for de nødvendige afskrivninger i 1938 og 1939, selv om genanskaffelsespriserne ønskes lagt til grund.

Som tidligere omtalt har Aalborg Portland-Cement-Fabrik fremhævet det synspunkt, at enhver løbende regnskabsopgørelse er behæftet med usikkerhed, fordi aktivernes værdi beror på fremtidens ukendte indtjeningsmuligheder. I forbindelse hermed har selskabet henvist til, at det, der i 1938 og 1939 var fremtid, nu delvis er kendt, og at man ved bedømmelsen af de nævnte års regnskabsresultater bør tage den efterføl-

gende inflationsprægede udvikling i betragtning.

I en periode med stærk og vedvarende prisstigning gøres det ofte gældende, at afskrivningerne bør baseres på aktivernes genanskaffelsespriser, fordi de midler, der fremkommer gennem afskrivninger, der er fastsat på basis af de i sin tid afholdte anskaffelsespriser, ikke vil være tilstrækkelige til at dække udgifterne til nye maskiner og andre faste aktiver ved forekommende udskiftninger. Spørgsmålet skal ikke her drøftes nærmere for selve prisstigningsperiodens vedkommende. Et er imidlertid det problem, om kalkulationen i denne periode skal finde sted på basis af indkøbspriser eller genkøbspriser. Et andet er at ville tage beløb, som eventuelt måtte være blevet savnet under de stigende priser, med i betragtning ved rentabilitetsberegninger for en periode, der ligger forud for inflationen. Hvad der her »burde have været reserveret« under hensyn til den efterfølgende, dengang uforudseelige udvikling, kan i hvert fald ikke fastslås ved, at afskrivningerne i perioden før inflationen omregnes på basis af genanskaffelsværdier, da dette under visse betingelser meget vel kan føre til et lavere afskrivningsbeløb, end hvis de faktiske anskaffelsespriser lægges til grund.

I det foregående er rentabiliteten i årene 1938 og 1939 blevet drøftet. Som foran nævnt foreligger der også visse oplysninger om Aalborg Portland-Cement-Fabrik fra årene 1931-33 hidrørende fra en undersøgelse, som blev gennemført til brug ved det i medfør af prisaftaleloven af 28. april 1931 nedsatte undersøgelsesudvalg.

At dømme efter det dertil indsendte regnskabsmateriale var selskabets cementproduktion i 1932 tabgivende, medens der i 1931 og 1933 var et mindre overskud. Den i produktionen investerede egenkapital lader sig vanskeligt beregne på grundlag af det omtalte materiale. Sætter man summen af nettofortjeneste og renter af gæld i forhold til hele den i produktionen investerede kapital, fremkommer en forrentning på 3-4 % i 1931 og 1933, medens tallet var negativt i 1932.

De netop anførte tal er beregnet på

grundlag af Dansk Cement Centrals oplysninger til prisaftaleudvalget af 1931. Dette materiale og de på grundlag deraf foretagne beregninger adskiller sig på forskellige punkter fra den foran omtalte undersøgelse for årene 1938 og 1939. Bl.a. angår oplysningerne for 1931-33 kun Rørdal-fabrikken. Den samlede i produktionen investerede kapital er udledt af fabrikkens officielle regnskaber, summarisk ansat som aktivernes bogførte værdi med fradrag af beholdningen af aktier og andre værdipapirer, og beregningerne er i det hele taget ikke som undersøgelsen for 1938 og 1939 resultatet af en dybtgående revisionsundersøgelse. Beregningerne for de to perioder kan derfor ikke umiddelbart sammenstilles.

Der kan dog næppe være tvivl om, at cementproduktionens rentabilitet var væsentlig ringere i årene 1931-33 end i slutningen af 1930'erne. Dette må ses i forbindelse med den verdensomspændende krise, der i begyndelsen af trediverne medførte faldende priser og en stærk nedgang i afsætningen. Kapacitetsudnyttelsen, der er af stor betydning for den opnåede rentabilitet, gik her ved ned til 40-50 %, hvilket er det laveste for hele mellemkrigsperioden. Indtjeningen i disse år må derfor antages at repræsentere et minimum for mellemkrigsårene. Dette indtryk bekræftes af tallene i tabel 9, side 39, for indtjeningens bevægelser år for år ifølge fabrikkernes officielle regnskaber.

Som tidligere nævnt viser tabel 9 ikke indtjeningen på cementproduktionen alene, men det er dog antagelig svingningerne i denne, der præger bevægelserne i den samlede indtjening, der, som det fremgår af tabellen, viser et udpræget lavere niveau i årene 1931-33 end i årene før og efter. Tabel 9 tyder ikke på, at fortjenesten ved cementproduktionen i 1938 og 1939 har været unormalt stor sammenlignet med de øvrige, ikke kriseprægede år, men nogen sikker slutning herom lader sig dog ikke drage af tabellens tal.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har i sine bemærkninger til et udkast til denne betænkning bl.a. gjort gældende, at fremstillingen vedrørende rentabilitetsforholdene før den anden verdenskrig er uden aktuel

værdi og i hvert fald burde erstattes af eller udvides med en redegørelse for rentabiliteten i nogle efterkrigsår, eksempelvis årene 1948-57, der ikke på samme måde som årene under og lige efter krigen har været præget af ekstraordinære forhold, men hvor cementpriserne fortsat har været undergivet offentlig priskontrol. Som omtalt i afsnit 4 foran har selskabet bl.a. udtalt, at betænkningen burde gøre rede for cementindustriens vilkår under den gældende offentlige prisregulering. Efter selskabets opfattelse ville en sådan redegørelse vise, at prisreguleringen har levnet cementindustrien så knappe avancer, at de rammer, inden for hvilke den frie konkurrence har udfoldet sig, ikke afgiver tilstrækkeligt spillerum, samt at produktionens rentabilitet har været stærkt hæmmet af de offentlige prisregulerende indgreb.

I afsnit 20 nedenfor omtales i forbindelse med beskatningsforholdene forrentningen af Aalborg Portland-Cement-Fabriks og Dansk Cement Centrals sammenlagte egenkapital i årene 1948-57. Der er dog her tale om forrentningen på grundlag af samtlige indtægter og hele egenkapitalen uden udskillelse af driftsfremmede poster. Nogen særskilt beregning af cementproduktionens rentabilitet i årene 1948-57 har kommissionen ikke foretaget, og prisreguleringens konsekvenser er ikke taget op til behandling i betænkningen. Kommissionen mener ikke, at dens kommissorium pålægger den at gøre rede for virkningerne af den offentlige prisregulering. Dette spørgsmål var derfor ikke omtalt i det betækningsudkast, der i sin tid blev fremsendt til Aalborg Portland-Cement-Fabrik, og selskabets udtalelse om, at problemet burde behandles, er først fremsat, efter at det ved loven af 23. maj 1958 var blevet bestemt, at kommissionens igangværende betænkninger skulle fuldføres inden den 1. juli 1959. Kommissionen har derfor også af tidsmæssige grunde været afskåret fra at efterkomme selskabets ønske.

Som det fremgår af det foregående, har man søgt at belyse cementproduktionens rentabilitet i årene forud for 1940 ved hjælp af et særligt regnskabsmateriale vedrørende A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik. *Dansk*

Andels Cementfabrik har ikke som det netop nævnte selskab haft betydelige driftsfremmede indtægter, stammende fra interesser i andre selskaber uden for cementindustrien. Derimod har andelscementfabrikken ikke blot solgt cement, men også haft indtægter ved salg af elektricitet, papirsække m.m. Kommissionen har derfor anmodet andelscementfabrikken om at få oplysning om eventuelle interne rentabilitetsberegninger for cementproduktionen fra perioden 1922-39. Sådanne beregninger er imidlertid ikke blevet foretaget, men det fremgår af de oplysninger, kommissionen har modtaget, at salget af elektricitet, papirsække m.m. først hen mod slutningen af den omtalte periode er nået op på ca. 10 % af den samlede omsætning. Det må derfor antages, at cementsalget i alt væsentligt har været bestemmende for andelscementfabrikkens økonomi.

Da der ikke har kunnet fremskaffes noget andet materiale, der er bedre egnet til at belyse andelscementfabrikkens rentabilitet end de officielle regnskaber, er de efterfølgende beregninger baseret på disse.

I et andelselskab som Dansk Andels Cementfabrik kan dispositionerne over de indtjente beløb ikke helt parallelliseres med et aktieselskabs udbyttebetaling, henlæggelser m.v. Som nævnt i afsnit 15 foran er det i selskabets vedtægter bestemt, at der af det beløb, hvormed salgsindtægterne overstiger de løbende omkostninger, først foretages passende afskrivninger på bygninger, maskiner, inventar m.m. Andelskapitalen forrentes derefter med indtil 6 % og reservefonden med 4 å 6 % efter bestyrelsens skøn. Af resten henlægges en tredjedel til reservefonden, og de tilbageværende to tredjedele udbetales til medlemmerne som bonus i forhold til deres cementkøb i årets løb.

I 1920'erne blev andelskapitalen og reservefonden forrentet med 5 %, i et enkelt år dog 6 %, og siden 1933 er andelskapitalen blevet forrentet med 5 % og reservefonden med 4 %. I et aktieselskab beregnes udbytteprocenten kun af aktiekapitalen, selv om reservefondens afkast bidrager til det udbetalte udbytte¹⁾. Hos andelscementfabrik-

ken bliver reservefonden som nævnt forrentet. Beløbet bliver imidlertid ikke udbetalt, men godskrives de enkelte medlemmers reservefondskonti. Som nærmere omtalt i afsnit 15 påbegyndtes på den anden side i 1934 visse udlodninger til andelshaverne fra disses godskrevne henlæggelser. Disse udlodninger er foretaget i rækkefølge efter andelshavernes anciennitet, og der kan derfor ikke umiddelbart foretages en beregning af andelshavernes samlede forrentning af den indbetalte andelskapital på grundlag af de årligt udbetalte forrentningsbeløb og udlodningerne.

Herefter skal der fremsættes nogle bemærkninger om den forrentning, andelscementfabrikkens indtægter ifølge de offentliggjorte regnskaber har kunnet give fabrikkens egenkapital og den samlede bogførte kapital (egenkapital + lånte penge). Der findes ikke i andelscementfabrikkens regnskaber noget overskudstal, der umiddelbart kan sidestilles med overskudet i virksomheder af anden type. I det følgende er overskudet derfor beregnet ved sammenlægning af de nævnte forrentningsbeløb og henlæggelserne. Skattemæssigt hørte bonusbetalingerne ganske vist i den her behandlede periode med til et andelselskabs overskud. Da udbetaling af bonus til kunderne hos andre virksomheder, derunder Aalborg Portland-Cement-Fabrik, medregnes under omkostningerne, har man imidlertid fundet det rigtigst ved de efterfølgende rentabilitetsberegninger at udregne Dansk Andels Cementfabriks overskud som summen af henlæggelserne og renterne af andelskapitalen og reservefonden. Den forskelligartede beskatning af andels- og aktieselskaber omtales nærmere i afsnit 20 nedenfor.

Med udgangspunkt i en overskudsberegning som den netop angivne har man på basis af de officielle regnskaber opstillet den i *tabel 13* viste oversigt over forrentningen i Dansk Andels Cementfabrik.

Som følge af, at afskrivningerne i Dansk Andels Cementfabrik som tidligere nævnt har varieret fra år til år under hensyntagen til årets bruttooverskud, har det ikke større interesse at betragte nettooverskudets og forrentningsprocenternes forandringer fra år til år, og man har derfor i *tabel 13* vist forrent-

^{x)} Hos Aalborg Portland-Cement-Fabrik var der som foran nævnt i en vis periode knyttet rentegivende reservefondsbeviser til aktierne.

Tabel 13. Dansk Andels Cementfabriks
forrentningsprocenter 1922-39.

	1922-30 ¹⁾ gnstl. pr. år	1931-39 gnstl. pr. år	Hele perioden 1922-39 ¹⁾ gnstl. pr. år
1. Bogført egenkapital, 1000 kr....	1210	2038	1648
2. Samlet bogf. kapital, 1000 kr. .	4127	4223	4178
3. Nettooverskud ²⁾ 1000 kr.	132	111	121
4. Renteudgifter, 1000 kr.	126	115	120
5. Overskud inkl. renteudg., (3+ 4) 1000 kr.	258	226	241
6. Egenkapitalens forrentning (3 i % af 1)	10,9 ⁰ / ₀	5,5 ⁰ / ₀	7,3 ⁰ / ₀
7. Den samlede ka- pitals forrentn. (5 i % af 2) ...	6,3 ⁰ / ₀	5,4 ⁰ / ₀	5,8 ⁰ / ₀

Notes: 1) Året 1925 er udeladt af beregningen, jfr. forklaringen i teksten. - 2) Overskudsbegrebet er forklaret i teksten.

ningstallene for hele perioden 1922-39 under ét og for de to delperioder 1922-30 og 1931-39.

Ved beregningen af gennemsnitstallene i første og tredje kolonne i tabel 13 er der set bort fra regnskabsresultatet i året 1925. I dette år afskrev andelscementfabrikken ca. 1 mill. kr. som tab på Andelsbanken. Hovedparten heraf blev debiteret driften, medens en mindre del modsvaredes af en overførsel fra afskrivningsfondet, og det beløb, hvoraf der beregnedes bonus, henlæggelser m. v., er beregnet efter foretagelsen af disse posteringer. Holder man de nævnte posteringer uden

for overskudsberegningen, bliver overskudet i 1925 væsentlig større end efter regnskabet, og man ville da også komme til højere gennemsnitlige forrentningsprocenter for hele perioden 1922-30, såfremt året 1925 blev medtaget. Imidlertid var dritsindtægterne i 1925 ekstraordinært store, bl. a. fordi andelscementfabrikken fortsat var i gang i den periode på 3 måneder, hvor de øvrige cementfabrikker var standset som følge af lockout. Da året 1925 således på flere punkter var præget af ekstraordinære forhold, har man fundet det rigtigst at udelade dette års resultater ved beregningen af de gennemsnitlige forrentningsprocenter.

Dansk Andels Cementfabrik har ifølge beregningen i tabel 13 i hele perioden 1922-39 fået sin egenkapital forrentet med gennemsnitligt 7,3 %, og den samlede kapital er blevet forrentet med 5,8 %. Forrentningen var imidlertid en del højere i 1920'erne end i 1930'erne, nemlig henholdsvis 6,3 og 5,4 % for den samlede kapital og 10,9 og 5,5 % for egenkapitalen. Når tallene for egenkapitalen viser størst udsving, skyldes det, at selskabet arbejdede med en forholdsvis betydelig fremmedkapital, der oppebar en på forhånd fastlagt rente.

De her omtalte forrentningsprocenter lader sig ikke umiddelbart sammenligne med de rentabilitetsberegninger for Aalborg Portland-Cement-Fabriks cementproduktion, der er omtalt tidligere i dette afsnit. Dette følger bl. a. af, at de sidstnævnte gælder bestemte, enkelte år, medens tallene for andelscementfabrikken er gennemsnit for længere perioder. Desuden har man ikke været i stand til at sikre sig, at overskuds- og kapitalbeløbene er ansat efter ensartede retningslinjer i beregningerne for de to virksomheder.

Kapitel V.

DE NUVÆRENDE KONKURRENCEFØRHOLD

18. Salg, produktionskapacitet m. v.

I tabel 14 er der på grundlag af oplysninger fra A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Andels Cementfabrik givet en oversigt over *cementfabrikkernes salg, produktionskapacitet og kapacitetsudnyttelse* i årene 1949-54. Til sammenligning med årene før krigen er anført de tilsvarende tal for 1938.

Som tabellen viser, har fabrikkernes af-

sætning i de i tabellen anførte efterkrigsår været betydelig større end før krigen.

Forøgelsen af salget har først og fremmest fundet sted på hjemmemarkedet, hvor forbruget er mere end fordoblet. Derimod har eksporten bortset fra enkelte år ikke været større end i 1938. Ifølge oplysninger fra Aalborg Portland-Cement-Fabrik skyldtes dette i de første af de anførte efterkrigsår, hvor der var gode afsætningsmuligheder i udlandet, at man i første række dækkede hjemmemarkedets forbrug, medens det i de sidste år forklares ved forringede afsætningsmuligheder på eksportmarkederne.

Af tabellen vil det ses, at cementfabrikkernes produktionskapacitet er blevet udvidet noget. Der har fundet betydelige udvidelser og moderniseringer sted på de tre større fabrikker, Rørdal, Dansk Andels Cementfabrik og Dania. Samtidig er Nørresundby Portland-Cementfabrik, som i 1938 var medregnet i kapacitetstallene med 500.000 tdr., udgået af opgørelsen. Endvidere er cementfabrikken Norden, som i 1938 indgik i opgørelsen med 830.000 tdr., i de efterfølgende år kun medregnet med en kapacitet svarende til den produktion af cementklinker, der er fremkommet sammen med produktionen af råjern. I de første år efter krigen kunne udvidelserne ikke gennemføres hurtigt nok til dækning af spidsbehovene i afsætningen, og der måtte derfor i visse perioder importeres cement eller cementklinker, selv om fabrikkernes kapacitet set på en helårsbasis ikke var udnyttet med 100 %. Som andet steds nævnt har

Tabel 14. Cementfabrikkernes salg, produktionskapacitet og kapacitetsudnyttelse efter den anden verdenskrig.

År	Fabrikkernes salg ¹ :			Salg af egen produktion mill. tdr.	Produktionskapacitet ² mill. tdr.	Kapacitetsudnyttelse pct.
	til hjemmemarkedet mill. tdr.	til eksport mill. tdr.	i alt mill. tdr.			
1938	2,5	1,3	3,8	3,8	5,9	64
1949	3,9	1,0	4,9	4,9	5,1	96
1950	4,0	1,1	5,1	5,0	5,2	96
1951	4,6	1,3	5,9	5,9	6,6	89
1952	4,9	1,9	6,8	6,6	7,0	94
1953	5,6	1,6	7,2	6,8	6,8	100
1954	5,6	1,1	6,7	6,6	6,8	97

Kilde: Tallene er oplyst af fabrikkerne.

Noter: ¹) Tallene omfatter kun salget af almindelig og hurtighærdnende portlandcement, men ikke salget af specialcementer, som mængdemæssigt har været uden synderlig betydning bortset fra 1953 og 1954. For nogle af efterkrigsårene er der i tallene for det totale salg medregnet en vis, begrænset afsætning af importeret cement eller af cement oparbejdet af importerede cementklinker. - ²) Se note ¹) til tabel 4, side 35.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik i 1958 anlagt en ny cementfabrik ved Karlstrup nord for Køge. Denne fabrik har en kapacitet på 750.000 tdr.

I hosstående tabel 15 er der beregnet indekstal for arbejdsproduktiviteten og forbruget af brændsel og kraft i årene 1949-1956. Indekstallene er beregnet med 1949 som basisår og delvis på et andet grundlag end de tilsvarende indekstal for årene 1922-1938 i tabel 7 i forrige kapitel. Tallene i de to tabeller kan derfor ikke direkte sammenlignes, men tabel 15 viser, at der også i årene efter den anden verdenskrig er foregået en stigning i arbejdsproduktiviteten og en nedgang i forbruget af brændsel og kraft pr. td. cement. A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik har anført, at dette er en følge af de meget betydelige investeringer, som er foretaget efter krigen med henblik på at forbedre og udvide produktionsapparatet med moderne anlæg.

Som det fremgår af bilag 2, viser Aalborg Portland-Cement-Fabriks kvalitetsmålinger desuden som helhed noget højere trykstyrke hos almindelig portland-cement i årene 1947-57 end i 1930'erne, og endvidere har forbruget af hurtighærdnende cement udgjort

en stigende andel af det totale cementforbrug.

Udviklingen i cementfabrikkernes markedsandele i efterkrigsårene fremgår af tabel 16.

I 1930'erne havde Dansk Andels Cementfabrik omkring 25 % af salget af cement på hjemmemarkedet, jfr. tabel 10, side 41. Som det ses af tabel 16, er den stærke udvidelse af hjemmemarkedsforbruget efter krigen navnlig blevet dækket ved forsyning fra Aalborg Portland-Cement-Fabrik, og selv om Dansk Andels Cementfabrik også har forøget sit salg betydeligt, er denne virksomheds andel af markedet gået noget tilbage i forhold til tiden før krigen. Det er navnlig salget til ikke-medlemmer, der er forholdsvis mindre end før krigen. I 1930'erne havde Dansk Andels Cementfabrik et salg til ikke-medlemmer svarende til mellem 8 og 12 % af det samlede hjemmemarkedsforbrug. I de senere år har fabrikkens salg til ikke-medlemmer udgjort ca. 6 % af det samlede hjemmemarkedsforbrug, svarende til knap V3 af andelscementfabrikkens salg på hjemmemarkedet.

Tabel 15. Udviklingen i arbejdsproduktiviteten og forbruget af brændsel og kraft i cementindustrien 1949-56 (1949 = 100).

	Indeks for produktionen pr. arbejdstime ¹⁾	Indeks for forbruget af brændsel og kraft pr. td. cement ²⁾
1949	100	100
1950	100	103
1951	107	100
1952	133	82
1953	140	79
1954	138	81
1955	146	82
1956	132	85

Noter: ¹⁾ Beregnet på grundlag af oplysningerne i produktionsstatistikken om størrelsen af cementproduktionen og antallet af anvendte arbejdstimer i cementindustrien. - ²⁾ Beregnet på grundlag af cementfabrikkernes forbrug af de forskellige brændselsarter m. v., som er omregnet til stenkul efter brændselsværdien.

19. Mulighederne for konkurrence fra udlandet, fra nye danske cementfabrikker m. m.

Inden der i næste afsnit skal gøres rede for det nuværende konkurrenceforhold mellem Aalborg Portland-Cement-Fabrik og

Tabel 16. Dansk Cement Centrals og Dansk Andels Cementfabriks andele af cementsalget på hjemmemarkedet 1949-54.

	Samlet salg på hjemmemarkedet m.ll. tdr.	Cementcentralens andel pct.	Dansk Andels Cementfabriks andel	
			I alt pct.	Til ikke-medlemmer pct.
1949	3,9	78	22	7
1950	4,0	81	19	6
1951	4,6	80	20	6
1952	4,9	81	19	6
1953	5,6	83	17	7
1954	5,6	84	16	5

Dansk Andels Cementfabrik, skal der her ses på, hvilke andre konkurrencemuligheder der foreligger. Først skal omtales, i hvilket omfang *cementfabrikker i udlandet* kan antages at optræde som konkurrenter på det danske hjemmemarked.

Cement er opført på den bundne importliste. Der importeres kun ganske ubetydelige kvanta, og det drejer sig antagelig om specielle arter af cement, der ikke fremstilles her i landet.

Selv om importen af cement var fri, er det dog tvivlsomt, om konkurrence fra udlandet ville komme til at spille nogen syn-derlig rolle. Som omtalt i afsnit 7 blev der allerede før århundredskiftet indgået *aftaler mellem de danske cementfabrikker og cementindustrierne i nabolandene* om regulering af den indbyrdes konkurrence. Aftalerne bortfaldt under den første verdenskrig, men som sammesteds omtalt synes det at være blevet en fast praksis, at cementindustrierne i Danmark og de omliggende lande afholdt sig fra indbyrdes konkurrence på hverandres hjemmemarkeder. Det skal i denne forbindelse særlig nævnes, at de svenske cementfabrikker ikke har konkurreret på det danske marked, uanset at de førende fabrikker i kraft af deres beliggenhed ved Malmø for så vidt må antages at have bedre betingelser for at levere cement f. eks. til København end de danske fabrikker i Nordjylland. I årene omkring 1930 var der tale om en vis konkurrence fra den belgiske cementindustri, men som omtalt i afsnit 7 havde denne konkurrence en speciel baggrund.

I mellemkrigsperioden blev der endvidere oprettet forskellige internationale aftaler, hvoraf den mest omfattende var *Intercement-aftalen af 1937*. Aftalerne indeholdt bl. a. regler om, at parterne skulle være beskyttet mod forøget konkurrence fra andre deltagere på deres hjemmemarkeder.

Intercement-aftalen bortfaldt ved udbruddet af den anden verdenskrig. Efter krigen er der på ny blevet etableret et internationalt samarbejde, men under andre former end mellemkrigstidens internationale karteller. Samarbejdet foregår inden for en i 1946 oprettet organisation, *Cembureau, The Cement Statistical and Technical Association*, som omfatter cementfabrikker i Holland, Belgien,

Frankrig, Svejs, Italien, Storbritannien, Norge, Sverige, Finland og Danmark. Organisationen har efter dens vedtægter til formål ved intimt samarbejde mellem cementindustrierne i forskellige lande bl. a. at arbejde for udveksling af oplysninger, erfaringer og synspunkter med hensyn til kommercielle og tekniske spørgsmål inden for cementindustrien og cementhandelen. Om organisationens virksomhed har A/S Dansk Cement Central i en skrivelse af 11. januar 1950 over for kommissionen anført følgende:

»Inden for rammene af Cembureaus organisation har de skandinaviske landes cementindustrier i overensstemmelse med de opfordringer, som deres respektive landes regeringer på forslag af det inter-skandinaviske samarbejdsnævn har fremsat, indledet et samarbejde, der tilsigter gennem prissammenligninger og deraf følgende tilpasninger på oversøiske markeder at undgå dumpingpriser og gennem fælles eksportmarkedsundersøgelser at bekæmpe konkurrence fra andre kilder og i almindelighed at skabe mulighed for forøgede valutaindtægter.

Dette oprindelige inter-skandinaviske samarbejde blev senere udvidet til at omfatte de belgiske cementeksportører og senest samtlige medlemmer af Cembureau, for den engelske cementindustri med det forbehold, at et sådant samarbejde ikke pålagde denne industri nogen som helst forpligtelse for dens eksport til British Empire markeder, og for øvrige oversøiske markeder skulle den engelske industri kun være forpligtet, for så vidt disse engelske regeringsforanstaltninger tillod dette. Det samme forbehold er taget af andre medlemmer, hvis deres regeringsforanstaltninger måtte nødvendiggøre det.

Det således foreliggende samarbejde angår overholdelsen af visse minimumspriser på oversøiske markeder (for Englands vedkommende som anført med forbehold for så vidt angår British Empire markeder). Det hjemler medlemmerne adgang til visse prisnedsættelser. Overenskomsten pålægger dem gensidig konsultations- og underrettningsforpligtelse, men der er ikke forpligtelse af nogen art for medlemmerne til at begrænse deres salg eller noget pønalsystem for ikke-iagttagelse af priser. Fra dette samarbejde kan medlemmerne til enhver tid frigøre sig med 2 måneders varsel, uden at dette berører deres medlemskab af Cembureau i øvrigt.

Der består ingen aftaler eller forståelse mellem medlemmerne af Cembureau om gensidig beskyttelse af deres respektive hjemmemarkeder. Cembureaus virksomhed er udelukkende begrænset til eksport.

Som det vil forstås af ovenstående, er samarbejdet på cementeksportmarkederne mellem medlemmerne af Cembureau kun en Gentlemens Agreement uden nogen legale forpligtelser. Dets virkning er at forhindre priser i at falde utilbørligt,

hvilket har været til stor gavn for vort selskab, særlig i perioder, hvor vi var handicappet på grund af betydelige brændsels- og kraftomkostninger. Når cementeksporten ikke længere er et sælgers marked, forudsår vi, at opretholdelsen af priserne ikke vil være så effektiv.«

Som det fremgår af Cementcentralens redegørelse, angår det omtalte samarbejde bl. a. priserne på oversøiske markeder, hvorimod der ikke inden for rammerne af Cembureau er truffet aftaler om gensidig hjemmemarkedsbeskyttelse, således som det var tilfældet i det før krigen eksisterende Inter-cementkartel.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har over for kommissionen understreget dette og har samtidig anført, at priskontrolrådets og monopoltilsynets virksomhed har bragt den danske cementindustri hjemmemarkedspris ned på så lavt et niveau, at salg til det danske marked ingen tillokkelse ville have for Cembureaus medlemmer, selv om importen hertil var fri. Når den skånske cementindustri heller ikke eksporterede til Danmark i perioden efter den første verdenskrig, hvor de tidligere aftaler var bortfaldet, og hvor der ikke var nogen importregulering eller prisregulering, kan forklaringen efter Aalborg Portland-Cement-Fabriks opfattelse også her søges i lavere priser på det danske marked samt endvidere i Limhamn-fabrikens kapacitetsforhold.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har til støtte for sine synspunkter vedrørende forholdet mellem priserne i Danmark og i de omliggende lande henvist til forskellige statistiske oplysninger, som bringes og kommenteres i *bilag 3*. Forskellige mangler ved oplysningerne, bl. a. uensartede metoder ved opgørelsen af tallene fra de forskellige lande, gør det vanskeligt at drage sikre slutninger med hensyn til forholdet mellem cementpriserne her i landet og i andre lande. De foreliggende oplysninger tyder dog ikke på, at priserne for cement her i landet ligger på noget højt niveau i sammenligning med priserne i de nærmest liggende europæiske lande.

Erfaringerne fra mellemkrigsårene viser imidlertid, at der meget vel kan blive tale om eksport, selv om man kun kan opnå en lavere pris end på sit hjemmemarked. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har erkendt

rigtigheden heraf for så vidt angår de oversøiske markeder, men har anført, at forholdene stiller sig anderledes, når der er tale om salg til nabolandene.

Forholdet synes herefter at være det, at der efterhånden har udviklet sig den praksis, at konkurrencen navnlig gør sig gældende i salget til de oversøiske markeder, medens de nord- og vesteuropæiske landes cementindustrier af frygt for repressalier er tilbageholdende med hensyn til den indbyrdes konkurrence på landenes hjemmemarkeder. Forholdet mellem landenes hjemmemarkedspriser er derfor i hvert fald næppe enefølgende for, om import vil finde sted, hvis dette ikke hindres af importregulering eller told.

Det forekommer ikke sandsynligt, at de eksisterende danske cementfabrikker vil kunne blive påført konkurrence ved oprettelse af *nye fabrikker her i landet*. De forsøg herpå, der blev gjort før den første verdenskrig, endte - med en undtagelse for Dansk Andels Cementfabrik - alle med, at fabrikerne som nærmere omtalt i afsnit 5 blev finansielt tilknyttet den førende virksomhed Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Oprettelsen af en cementfabrik stiller i øvrigt i dag forholdsvis væsentlig større krav til kapitalinvestering, end det dengang var tilfældet.

Det skal endelig nævnes, at cement på en række anvendelsesområder konkurrerer med *andre byggematerialer*, f. eks. teglværksprodukter, træ og stål. Udviklingen har imidlertid hidtil været præget af, at cement eller cementprodukter i betydeligt omfang har fortrængt tidligere traditionelle materialer på en lang række anvendelsesområder. Til en vis grad hænger dette sammen med nye metoder for anvendelsen af cement, f. eks. til armeret beton, letbetonprodukter m. m. Men det har utvivlsomt også spillet en rolle, at den tekniske udvikling, der er sket inden for cementindustrien, har betydet en væsentlig forbedring af kvaliteten og en væsentlig nedsættelse af omkostningerne, med det resultat, at cement (beton) til en række anvendelser er blevet billigere end andre materialer.

20. Konkurrenceforholdet mellem Dansk Cement Central og Dansk Andels Cementfabrik.

Under den følgende gennemgang af konkurrenceforholdet mellem A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik (Dansk Cement Central) og Dansk Andels Cementfabrik omtales først de to virksomheders *salgssystemer og kundekredse*. Som nærmere omtalt i kap. III afsætter Cementcentralen som hovedregel hjemmemarkedssalget gennem en begrænset kreds af førstehåndsforhandlere o. l., der videre sælger varerne dels direkte til forbrugere, dels gennem andenhåndsforhandlere. På landet i Nørrejylland sælger Cementcentralen dog til enhver købmand, tømmerhandler eller cementvarefabrikant. Dansk Andels Cementfabriks salg til andelshaverne - brugsforeninger, cementvarefabrikanter samt nogle muremestre og en del almindelige bygningsmaterialeforhandlere - foregår dels direkte, dels gennem en række konsignationslagre, der hovedsagelig findes hos andelsfoderstofforretninger. Fabrikken sælger direkte til Københavns kommune, og salget til ikke-medlemmer finder i øvrigt sted til nogle forhandlere, der ikke er andelshavere.

Andelscementfabrikkens leverancer til medlemmer går hovedsagelig til landdistrikterne, hvor brugsforeningerne i et vist omfang driver handel med bygningsmaterialer, herunder cement. I byerne, hvor andelsbevægelsen ikke spiller en tiisvarende rolle, og hvor brugsforeningerne i øvrigt i almindelighed ikke handler med cement, er andelscementfabrikkens stilling svagere, selv om den har enkelte forhandlere uden for andelshavernes kreds og tæller en del cementvarefabrikker og muremestre blandt sine medlemmer. Af salget til ikke-medlemmer, der som nævnt i afsnit 18 i de senere år har andraget omkring en tredjedel af fabrikkens totale hjemmemarkedssalg, udgør leverancerne til Københavns kommune en ret anseelig andel. Den resterende part sælges antagelig for størstedelen i byerne, men selv under hensyn hertil leverer andelscementfabrikken dog en langt ringere del af byernes end af landdistrikternes cementforbrug.

Forskydninger i salgets fordeling mellem Dansk Cement Central og Dansk Andels Cementfabrik kan for det første forekomme

ved, at den del af forbruget, der finder sted hos andelscementfabrikkens medlemmer, forøges eller formindskes. Der er her navnlig tale om, hvorvidt brugsforeninger og andre andelsforeninger har en stigende eller faldende andel af salget i landdistrikterne, samt hvorvidt en voksende eller dalende andel af cementforbruget foregår i landdistrikterne. For det andet kan til- eller afgang inden for andelscementfabrikkens medlemskreds medføre forskydninger i markedsandelene. Det må antages, at andelscementfabrikken har et forholdsvis fast tilknytningsforhold til andelsbevægelsen i øvrigt. Desuden gælder medlemsskabet for perioder af 5 år ad gangen. Medlemmer, der ønsker at udtræde, må et halvt år inden udløbet af en 5-års periode skriftligt meddele dette til selskabet. I modsat fald betragtes de som medlemmer også for den næste 5-års periode. Ved udmeldelse fradrages mindst V3 af det pågældende medlems reservefondsandel efter repræsentantselskabets bestemmelse. Endelig skal det nævnes, at medlemsskabet medfører købspligt. Fra andelscementfabrikkens side er det imidlertid oplyst, at vedtægternes bestemmelser herom må betragtes som en formalitet, og at bestemmelserne aldrig er søgt håndhævet fra fabrikkens side. Selv om købspligten ikke søges håndhævet, må andelscementfabrikken formodentlig kunne regne med en ret stabil afsætning til sine medlemmer, og de lige nævnte bestemmelser må være egnet til at modvirke større bevægelser i medlemskredsen i hvert fald set over kortere perioder.

Mulighederne for konkurrencemæssige forskydninger i salgets fordeling er antagelig størst for så vidt angår større leverancer til kommuner m. v. samt endvidere ved den del af afsætningen, der foregår gennem forhandlere, som ikke er andelsvirksomheder. Også ved leverancer til det offentlige er der dog til dels tale om ret faste kundeforhold. Cementcentralen har således gennem en årække haft leverancerne til staten, som får en særlig rabat, medens Københavns kommune, ligeledes med en særlig rabat, foretager sine indkøb hos andelscementfabrikken.

Som omtalt i afsnit 12 antager andelscementfabrikken ikke nye forhandlere, der

ikke samtidig bliver andelshavere. Derimod søger man — også i byerne — at udvide medlemskredsen ved optagelse af byggematerialeforretninger, der ikke er andelsvirksomheder. Det må dog antages, at forskellige forhold begrænser fabrikkens muligheder for at forøge salget ad denne vej. I nogle kredse gør der sig utvivlsomt en vis modvilje gældende mod at handle med en andelsvirksomhed. Endvidere er de større byggematerialeforhandlere i byerne næsten alle tilknyttet Cementcentralens salgssystem. De fører udelukkende cement fra Cementcentralen, og andelscementfabrikken er altså afskåret fra at sælge cement gennem dem. Da forhandlerne i meget stort omfang leverer cement sammen med andre byggematerialer, synes det at spille en ret stor rolle for fabrikkene at have forretningsforbindelse med de større forhandlere i byggematerialebranchen. Erfaringerne fra 30'erne synes imidlertid at vise, at andelscementfabrikkens bestræbelser for at knytte forretningsforbindelse med disse virksomheder møder betydelige vanskeligheder.

Ved siden af markedsvilkårene, som netop er omtalt, må *omkostningsforholdene* være af grundlæggende betydning for cementfabrikkernes stilling i en indbyrdes konkurrence. Man kan her rejse det spørgsmål, om en virksomhed af andelscementfabrikkens størrelse og med dens beliggenhed, afsætningsvilkår etc. har betingelser for at holde sig på linje med de øvrige fabrikker med hensyn til effektiviteten i produktion og salg.

Først skal det omtales, at der inden for industrien kan være forskel på de enhedsomkostninger, hvortil varen kan produceres i anlæg med forskellig kapacitet (men ensartet udnyttelsesgrad). I almindelighed regner man med, at der ofte gør sig visse stordriftsfordele gældende, således at enhedsomkostningerne indtil en vis grænse bliver lavere, jo større virksomheden er. Da andelscementfabrikken kun har en begrænset del af den samlede cementproduktion, kan man rejse det spørgsmål, om virksomheden ved den hidtidige markedsandel har tilstrækkelig stor produktion til at kunne udnytte eventuelle stordriftsfordele på lige fod med Aal-

borg Portland-Cement-Fabrik. Det vil måske næppe være lønnende for andelscementfabrikken at optage produktionen af specialcementer, men i øvrigt må det erindres, at produktionen under A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik er delt op på flere fabrikker. Den cementfabrik, der for nylig er opført på Sjælland, har mindre kapacitet end andelscementfabrikken, og dette tyder ikke på, at andelscementfabrikken hidtil har haft noget særligt handicap på dette punkt. I fremtiden må man antagelig ved leverancer til Sjælland fra fabrikken i Nørresundby regne med højere transportomkostninger, end Dansk Cement Central vil få fra den nye fabrik i Karlstrup. For så vidt vil A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik altså her drage fordel af, at selskabet har tilstrækkelig stor afsætning til at kunne have fabrikker flere steder i landet.

Som det allerede hermed er antydnet, må man ved bedømmelsen af effektiviteten ikke alene tage produktionsomkostningerne, men også fabrikkernes administrations- og salgsomkostninger, herunder transportomkostninger, med i betragtning — og endelig har omkostningerne hos forhandlerne betydning for den effektivitet, hvormed distributionen foregår. Hvad angår fabrikkernes administrations- og salgsomkostninger, mener andelscementfabrikken at arbejde billigere end de øvrige fabrikker. Dette gælder dog næppe leverancerne overalt i landet. Andelscementfabrikkens salg til hovedstadsområdet er næppe tilstrækkelig stort til, at man med fordel kan organisere leverancerne på samme måde, som det sker gennem Aalborg Portland-Cement-Fabriks siloanlæg. Med hensyn til leverancerne til Sjælland henvises til de ovenstående bemærkninger.

Endelig skal det nævnes, at cementfabrikkernes effektivitet naturligvis beror på, i hvilken grad fabrikkene til stadighed holder sig på højde med den tekniske udvikling. Hvad angår mulighederne for at få adgang til oplysninger om nye tekniske erfaringer og for at skaffe sig effektivt teknisk udstyr, kan de under Aalborg Portland-Cement-Fabrik hørende fabrikker drage nytte af selskabets nære tilknytning til F. L. Smidth & Co. A/S, som driver en verdensomspændende virksomhed med projektering og anlæg

af cementfabrikker og levering af maskinelt udstyr hertil. F. L. Smidth & Co. har i en svarskrivelse af 11. januar 1956 til trustkommissionen bl.a. udtalt følgende:

»Vort firma har ansvaret for en række betydningsfulde opfindelser på cementfabrikationens område og har skabt maskinelle anordninger og tekniske fremgangsmåder, der i alt fald for en dels vedkommende hviler på principper, som fortsat er bærende for cementfremstilling.

I årenes løb er ca. 1.000 cementfabrikker i 64 lande verden over udstyret helt eller delvis med maskiner af vor konstruktion, og vi regner med, at ca. en fjerdedel af verdensproduktionen af cement fremstilles på vore maskiner.

Disse kendsgerninger må ikke forlede til den antagelse, at vi har skabt os noget monopol på fabrikation og levering af cementmaskiner. Betydningsfulde industrivirksomheder i England, Frankrig, Tyskland og U.S.A. planlægger cementfabrikker og fremstiller maskiner for cementfabrikation, og vi møder til stadighed - ofte pågående - konkurrence over alt på verdensmarkedet. Der består ikke mellem vore konkurrenter og os nogen form for konkurrenceregulerende aftaler, og vi nyder alene de fordele, som naturligt følger af, at vi har specialiseret os i fremstilling af cementmaskiner af anerkendt kvalitet.

Kun over for Aktieselskabet Aalborg Portland-Cement-Fabrik består der på grund af den mangeårige snævre forretningsforbindelse mellem dette selskab og os en faktisk eneadgang til levering af maskinel, et forhold, som byder begge selskaber en uvurderlig adgang til praktisk samarbejde.

Til Dansk Andels Cementfabrik har vi ikke været leverandører.«

Med henblik på det, der er anført i slutningen af den netop citerede udtalelse, kan det nævnes, at F. L. Smidth & Co. i sin tid afslog at medvirke ved andelscementfabrikkens opførelse, samt at andelscementfabrikken har forretningsforbindelse med et udenlandsk firma, der fremstiller cementmaskiner m.v. og yder teknisk rådgivning til cementfabrikker.

I forbindelse med spørgsmålet om forholdet mellem de to virksomheders omkostninger har A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik anført, at hvis det er rigtigt, at andelscementfabrikkens administrations- og salgsomkostninger er lavere, må det erindres, at Aalborg Portland-Cement-Fabrik gennem Cementfabrikkernes tekniske oplysningskontor yder kundeservice til alle købere af cement fra samtlige landets fabrikker, at selskabets produktion af specialcementer medfører forøgede omkostninger, at selskabets omkostninger ved eksportsalget er betydeligt

større end andelscementfabrikkens, at selskabet ofrer betydelige beløb på forskning og endelig, at selskabets arbejde for udvidet anvendelse af cement kommer andre end selskabet, derunder andelscementfabrikken, til gode, uden at det medfører omkostninger for den.

A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik har anført, at man i forbindelse med konkurrenceforholdet mellem dette selskab og Dansk Andels Cementfabrik må tage *forskellighederne i beskatningen* i betragtning. Med henblik herpå har selskabet for perioderne 1929-38 og 1948-57 foretaget beregninger af, hvor store selskabsskatter A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik og A/S Dansk Cement Central efter de gældende love skulle have svaret til stat og kommune under den tænkte forudsætning, at de to virksomheder under ét havde været organiseret som et andelsselskab og var blevet beskattet efter de for brugsforeninger gældende regler.

For perioden 1929-38 er den tænkte »andelsskat« beregnet efter reglerne for brugsforeninger, som solgte varer til ikke-medlemmer¹⁾, og som havde en indbetalt andelskapital. For selskaber med indbetalt andelskapital var selve skatteskalaen den samme som for aktieselskaber, men på andre punkter var der forskel på skatteberegningen, bl.a. med hensyn til de skattefrie fradrag. Ved Aalborg Portland-Cement-Fabriks beregning af den tænkte »andelsskat« er der regnet med et skattefrit fradrag i indkomsten af 5 % af nettoformuen, altså inklusive reserver, medens det tilsvarende 5 %'s fradrag for aktieselskaber ifølge skatteloven beregnes af aktiekapitalen uden tillæg af reserverne. På den anden side blev andelsselskaber indkomstbeskattet af den til medlemme udbetalte bonus, medens den bonus, Aalborg Portland-Cement-Fabrik udbetalte til sine kunder, var en fradragsberettiget omkostning.

Aalborg Portland-Cement-Fabriks beregning for perioden 1929-38 viser, at de samlede selskabsskatter for Aalborg Portland-

¹⁾ Brugsforeninger, der kun fordelte varer til medlemmene, var skattefrie; de øvrige brugsforeninger betalte skat af overskudet ved salget til såvel medlemmer som ikke-medlemmer.

Cement-Fabrik og Dansk Cement Central beregnet efter de for andelsselskaber gældende regler, herunder forhøjelse af den skattepligtige indkomst med hele den udbetalte forbrugerbonus m.v., i den nævnte 10-årsperiode ville have andraget 75 % af den i samme tidsrum faktisk betalte selskabskat til stat og kommune, nemlig 1.324.000 kr. imod faktisk 1.774.000 kr.

I tiden efter 1948 er brugsforeninger blevet beskattet af en indkomst, der beregnes som 4-6 % af nettoformuen, afhængig af i hvilket omfang der sælges til ikke-medlemmer. I den således beregnede indkomst fradrages betalte kommuneskatter, men ikke forrige års statsskat, og der foretages desuden et fradrag, der svarer til en nærmere fastsat andel af henlæggelserne. Det således udfundne beløb beskattes med en ensartet procent uanset indkomstens størrelse. Aktieselskaber svarer - foruden en mindre betydende kommuneskat - en ordinær statsskat efter lignende regler som før krigen; endvidere svares ekstraordinære statsskatter omfattende dels skat af udbyttebetalinger, dels en restrate, der beregnes på grundlag af den samlede skattepligtige indkomst samt udbytteskatten. Både den ordinære og den ekstraordinære skat er progressive, således at procenten bliver højere, jo større indkomsten, respektive udbyttet, er i forhold til aktiekapitalen.

Ifølge den af Aalborg Portland-Cement-Fabrik foretagne beregning for perioden 1948-57 ville en beskatning af Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Cement Central under ét som andelsselskab under den forudsætning, at ²/₁₀₀% af det indenlandske salg betragtes som salg til medlemmer, have medført, at de to virksomheders samlede indkomstskatte var blevet godt V4 af det faktisk betalte skattebeløb, nemlig for hele 10-årsperioden 10.7 mill. kr. imod faktisk 39.7 mill. kr. Regnes alt salg at være sket til ikke-medlemmer, stiger den beregnede »andelsskat« til 12.6 mill. kr. eller knap V3 af det faktiske skattebeløb. I begge tilfælde bliver der altså tale om en betydelig forskel fra den virkelige skattebyrde, og Aalborg Portland-Cement-Fabrik ser heri et udtryk for en væsentlig ulighed i konkurrencevilkårene over for Dansk Andels Cementfabrik.

En beregning som den, der er opstillet af Aalborg Portland-Cement-Fabrik, må nødvendigvis blive af en noget hypotetisk karakter. Det er vanskeligt at tænke sig, at Aalborg Portland-Cement-Fabrik og de dertil knyttede selskaber havde været andelsforetagender, og at pris- og bonusforhold samtidig havde været de samme som dem, der ligger til grund for beregningen. Den beregnede »andelsskat« må derfor tages som et skøn over, hvilken skat der under i øvrigt uforandrede vilkår ville være blevet betalt af Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Cement Central, såfremt blot skatte-reglerne havde været anderledes, således at aktieselskaber var blevet beskattet på lignende måde som andelsselskaber. Selv under denne synsvinkel må beregningen imidlertid bygge på forskellige antagelser, fordi beskatningsreglerne for henholdsvis aktieselskaber og andelsselskaber indeholder bestemmelser, som forudsætter forhold, der er særegne for hver af de to slags selskaber. Kommissionen har dog intet at indvende mod rimeligheden af de antagelser, der er gjort ved Aalborg Portland-Cement-Fabriks beregning.

Som det vil fremgå af det foregående, afviger de gældende regler om beskatningen af henholdsvis aktieselskaber og andelsselskaber fra hinanden dels med hensyn til beregningen af den skattepligtige indkomst, dels i henseende til indretningen af fradragene og skatteskalaen. For andelsselskabernes vedkommende er skatten i virkeligheden en art formuebeskatning, da indkomsten beregnes som en vis procent af formuen uden hensyn til det løbende driftsresultat, medens dette er afgørende for aktieselskabernes vedkommende. Under den forudsætning, at Vs af salget tænkes afsat til ikke-medlemmer, har Aalborg Portland-Cement-Fabrik som foran nævnt beregnet »andelsskatten« for perioden 1948-57 til at udgøre godt V4 af de faktisk betalte selskabsskatter. Den skattepligtige indkomst for Aalborg Portland-Cement-Fabrik og Dansk Cement Central som tænkt andelsselskab er her beregnet med 4,67 % af nettoformuen og udgør efter fradrag af betalte kommuneskatter ca. 4,5 % af formuen. De faktiske skattepligtige indkomster efter fradrag af kommune-

skat og ordinær statsskat androg i samme periode gennemsnitligt 12,7 % af de to aktieselskabers samlede nettoformue. Forskellen mellem de faktisk betalte selskabsskatter og den beregnede »andelsskat« kan altså for størstedelens vedkommende henføres til, at der faktisk er opnået en væsentlig højere forrentning af egenkapitalen end den, der lægges til grund ved beregningen af den tænkte »andelsskat«. I øvrigt må differencen forklares ved de forskellige regler vedrørende fradragene og skatteskalaen, der som nævnt er proportional for andelsselskaber, men for aktieselskaber progressiv.

Hvis et selskab har en dårlig rentabilitet, f.eks. fordi det er hårdt trængt i konkurrencen, kan en beregning som den, Aalborg Portland-Cement-Fabrik har foretaget, meget vel komme til at vise højere »andelsskat« end aktieselskabsskat. Og hvis der i en periode med dårlige konjunkturer arbejdes med tab, vil et aktieselskab slippe for skat, medens det samme ikke vil blive tilfældet for et andelsselskab, da dettes skattepligtige indkomst efter de gældende regler beregnes som en procent af formuen, der ikke under mere midlertidige konjunktursvingninger påvirkes så stærkt som overskuddet.

Der er altså en række forskellige faktorer, der påvirker resultatet af en beregning som den, Aalborg Portland-Cement-Fabrik har foretaget, og det beregnede forhold mellem aktieselskabsskat og »andelsskat« kan ikke uden videre overføres på andre virksomheder, heller ikke Dansk Andels Cement-fabrik, der efter de foreliggende oplysninger i de senere år har haft en ringere rentabilitet end Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Det er ikke lykkedes at fremskaffe et materiale, som er egnet til at foretage en lignende sammenligning mellem faktisk og beregnet skat for Dansk Andels Cementfabrik, som Aalborg Portland-Cement-Fabrik har foretaget for sit eget vedkommende.

Som tidligere omtalt må det antages, at andelscementfabrikken har forholdsvis vanskeligt ved at udvide sin markedsandel ved at knytte kontakt med nye forhandlere. Til gengæld har fabrikken en medlemskreds med temmelig fast tilknytning til virksomheden.

Medens andelscementfabrikken og Cementcentralens forhandlere hver for sig kun fører den ene parts varer, er der et indbyrdes konkurrenceforhold mellem de to salgssystemer. Udfaldet af konkurrencen mellem de to parter og mellem deres forhandlere præges utvivlsomt i nogen grad af kundernes syn på andelsvirksomhed og privat erhvervsvirksomhed, men påvirkes i øvrigt dels af fabrikkernes priser, dels af forhandlernes avancer, salgsindsats, kreditgivning m.m. og endelig af salgssystemernes indretning. I det følgende omtales navnlig *prissystemerne* og *prisfastsættelsen*.

I *bilag 4* er der givet en oversigt over de i sommeren 1958 gældende priser. Bilaget indeholder oplysning om Cementcentralens priser og de af forhandlerforeninger (førstehåndsforhandlere) aftalte priser ved videre salg til forbrugere og andenhåndsforhandlere. Alle disse priser er under kontrol fra monopoltilsynet. Endvidere meddeles andelscementfabrikken prisnoteringer af fabrik og fra skib eller konsignationslagre.

Der haves ingen oplysninger om videre-sælgspriserne i de tilfælde, hvor disse ikke er fastsat ved aftale. Priserne for andelscementfabrikken produkter hos brugsforeninger og andre forhandlere kendes således ikke, og for Cementcentralens vedkommende gælder det samme andenhåndsforhandlernes salgspriser - som dog antagelig i betydeligt omfang følger de stedlige førstehåndsforhandlernes forbrugerpriser - samt førstehåndsforhandlernes priser i de tilfælde, hvor der ikke er nogen prisaf tale, d.v.s. i Jylland samt - ved billeverancer - på Fyn.

I *hovedstaden* svarer andelscementfabrikken pris til medlemmer til den almindelige pris (uden kvantumsrabat), som Cementcentralens direkte købere har ansat for salg til andre forhandlere. Andelscementfabrikken har kun et ret begrænset salg til medlemmer i København. Derimod har fabrikken betydelige leverancer til Københavns kommune og havnevesen.

På *Sjælland (uden for hovedstaden)* og *Lolland-Falster* gælder for Cementcentralens vedkommende en cif-pris for salg til førstehåndsforhandlere, medens andelscementfabrikken priser gælder ved levering fra konsignationslagrene frit på vogn fra skib eller

lager. Ifølge andelscementfabrikkens oplysninger fastsættes disse priser på grundlag af Cementcentralens cif-pris, hvortil lægges den ekspeditionsgodtgørelse, der ydes til konsignationslageret. Da konsignationslagrene har en lignende stilling i omsætningen som Cementcentralens førstehåndsforhandlere, må prisnoteringerne for andelscement fra skib eller lager, for så vidt angår leverancer til brugsforeningerne, sammenholdes med den sjællandske forhandlerforenings priser for salg fra førstehåndsforhandlere til andenhåndsforhandlere. Disse priser svarer ikke helt til hinanden, idet andelscementfabrikkens medlemmer betaler noget mindre for cementen end Cementcentralens andenhåndsforhandlere. Forskellen hidrører fra, at ekspeditionsgodtgørelsen til andelscementfabrikkens konsignationslagre er mindre end førstehåndsforhandlerens bruttoavance.

Cementcentralen og andelscementfabrikken har samme pris for levering af fabrik, hvilket er den hyppigste leveringsmåde til *Jylland og Fyn*. Der findes ingen prisaftaler for den cement, Cementcentralens forhandlere har købt på denne måde, og Aalborg Portland-Cement-Fabrik har fremhævet, at omtrent halvdelen af cementsalget foregår i disse dele af landet.

Nogle af de forhandlere, der ikke er andelshavere, opnår en særlig rabat hos andelscementfabrikken, og der ydes ligeledes en særlig rabat ved salg til Københavns kommune.

De priser, der tilfalder selve fabrikkerne, er efter det foregående i det store og hele ens, da hverken Cementcentralen eller andelscementfabrikken sælger til lavere prislistepriser end de af monopoltilsynet godkendte. De eksisterende prisforskelle må derfor henføres til avancerne i cementhandelen og til forskelligheder i salgssystemerne. I forbindelse med prisnoteringerne må det dog erindres, at såvel Cementcentralen som andelscementfabrikken udbetaler bonus til køberne. Den kontant udbetalte bonus har i de senere år for andelscementfabrikkens vedkommende andraget 16 øre pr. td. og hos Cementcentralen 24 øre pr. td. Bonusudbetalingerne må også erindres ved sammenligning af prisnoteringerne for levering hos de to parters forhandlere.

I forbindelse med prisnoteringerne må det endvidere nævnes, at den pris, en bestemt køber kommer til at betale, ikke blot beror på noteringerne, men også kan afhænge af *reglerne om, hvem der kan købe direkte hos fabrikkerne*. Disse regler, som er nærmere omtalt i afsnit 13, er ikke ens hos Cementcentralen og andelscementfabrikken.

For *forhandlerens* vedkommende er disse forskelligheder af størst betydning i Jylland og på Fyn, hvor der som nævnt overvejende købes til ab fabrik-prisen. Adgangen til køb hos andelscementfabrikken står åben for alle medlemmer, og der kræves kun ret beskedne indbealinger for at blive optaget som medlem. Hos Cementcentralen er der adgang til direkte køb for alle købmænd og tømmerhandlere i de jyske landdistrikter nord for den gamle grænse, men i byerne og i den øvrige del af Jylland-Fyn sælges der ligesom i den øvrige del af landet kun til førstehåndsforhandlere, og de øvrige forhandlere er altså henvist til at købe til en pris, der inkluderer en avance til førstehåndsforhandlerne. Størstedelen af førstehåndsforhandlerens salg finder sted direkte til forbrugere.

Andelscementfabrikkens prisnoteringer for medlemmer gælder også *forbrugermedlemmer* som cementvarefabrikanter og murermestre, der altså køber til de samme priser som brugsforeningerne. For Cementcentralens cement må cementstøbere og murermestre principielt betale efter forbrugerpriserne hos første- eller andenhåndsforhandlerne. De større cementvarefabrikker opnår dog undertiden gunstigere vilkår hos Cementcentralens forhandlere. I Jylland gælder der den særlige regel, at cementvarefabrikanter i landdistrikterne nord for den gamle grænse kan købe til prisen af fabrik.

Forskellen mellem andelscementfabrikkens medlemsnotering og forbrugerprisen for Cementcentralens cement kendes kun for de områder, hvor forhandlerforeningerne har aftalt forbrugerpriser, nemlig på Sjælland, Lolland-Falster og Møen samt i hovedstaden. På Sjælland m.v. er der en forskel på noteringerne på 1,35-1,40 kr. pr. td. I hovedstaden er forskellen mellem de almindelige noteringer 80 øre pr. td., men der gælder dog særlige kvantumsrabatter, hvorved forskellen f.eks. ved årskøb over 5.000

tdr. formindskes til 30 øre pr. td. Hertil må dog lægges andelscementfabrikkens årsbonus, idet Cementcentralen ikke udbetaler bonus til de forbrugere, der får kvantumsrabat.

Andelscementfabrikken har siden sin oprettelse i 1913 som hovedregel fulgt Aalborg Portland-Cement-Fabriks prislisterpriser, men af årets overskud udbetalt bonus til sine kunder, såvel medlemmer som ikke-medlemmer. De øvrige fabrikker har til gengæld til deres kunder udbetalt en bonus, hvis størrelse som hovedregel har svaret til den af andelscementfabrikken udbetalte. Så længe *prispolitikken* følger disse retningslinjer, hvis konsekvenser blev nærmere omtalt i afsnit 15, kan andelscementfabrikken ikke ved eventuel udbetaling af større bonus regne med at udvide sin andel af det samlede salg. Under hensyn til det ovenfor anførte om andre muligheder for forskydninger, må dens markedsandel da ventes at blive forholdsvis stabil. Selv om der ikke føres nogen særlig aktiv konkurrence om markedsandele - eller en sådan ikke resulterer i nogen forandring i salgets fordeling — medfører reglerne i andelscementfabrikkens vedtægter om udbetaling af bonus dog en form for priskonkurrence. Så længe de øvrige fabrikker udbetaler en lignende bonus, bliver andelscementfabrikkens bonus bestemmende for de nettopriser, der betales af såvel de øvrige fabrikkers som af dens egne kunder. Højden af disse nettopriser kommer på længere sigt stort set til at bero på andelscementfabrikkens omkostninger, hvis niveau herved bliver af væsentlig betydning for cementpriserne. Andelscementfabrikkens bonusbetalinger kan bl.a. afhænge af fabrikkens markedsandel, for så vidt som omkostningerne pr. td. cement til en vis grad beror på produktionen og kapacitetsudnyttelsen.

Aalborg Portland-Cement-Fabrik har ikke kunnet tiltræde det synspunkt, at andelscementfabrikkens omkostninger og den bonus, fabrikken udbetaler, har været bestemmende for de nettopriser, der opnås af samtlige fabrikker, og har udtalt, at noget sådant aldrig har sat sig spor i prisdannelsen for cement i Danmark. Der henvises i øvrigt til den nærmere omtale af dette spørgsmål i afsnit 15.

Forholdene i mellemkrigsperioden er behandlet foran i afsnittene 15 og 16. Det fremgår heraf, at prispolitikken i 1920'rne med enkelte undtagelser førtes på grundlag af generelle prisnoteringer og bonusbetalinger. Efter at den økonomiske verdenskrise i begyndelsen af 1930'rne havde medført en nedgang i afsætningen såvel på hjemmemarkedet som på eksportmarkederne og derved havde forringet cementfabrikkernes kapacitetsudnyttelse, skærpedes konkurrencen, og det lykkedes andelscementfabrikken at opnå en noget større andel af salget på hjemmemarkedet end hidtil. Under den skærpede konkurrence antog prispolitikken delvis en anden karakter end hidtil. I 1934 begyndte Cementcentralen at udbetale en noget større kontant generel bonus end andelscementfabrikken. Det skete med henvisning til, at andelscementfabrikken foretog en vis udlodning af reservefondsbetøb til sine andelshavere. Men navnlig blev der ved siden af de generelle bonusbetalinger konkurreret gennem afslag på prislisterpriserne. Fra Cementcentralens side blev konkurrencen således fra 1933 bl.a. ført ved særlige prisnedsættelser over for bestemte kunder eller kundekategorier eller i særlige områder, bl.a. sådanne, hvor andelscementfabrikkens salg var særlig stort, eller hvor den særlig søgte at arbejde sig ind. Andelscementfabrikken ydede i et vist omfang sine forhandlere støtte til deres priskonkurrence på lignende måde som Cementcentralen. I hvilket omfang Cementcentralen eller andelscementfabrikken har været den aktive part i konkurrencen, lader sig vanskeligt bedømme. Formålet med Cementcentralens nævnte konkurrencepolitik var at holde andelscementfabrikkens markedsandel og kapacitetsudnyttelse inden for bestemte grænser. Derimod synes Cementcentralen ikke at have forsøgt helt at udkonkurrere andelscementfabrikken.

Cementpriserne var i 1930'rne såvel på hjemmemarkedet som ved eksportsalget væsentligt lavere end i 1920'rne. Hertil bidrog sikkert i første række en nedgang i omkostningerne, men den øgede konkurrence har utvivlsomt også været en faktor af betydning. I slutningen af 1930'rne forbedredes afsætningsforholdene alter noget. Forskellige bidrag til belysning af cementproduk-

tionens rentabilitet i 1920'rne og 1930'rne er omtalt i afsnit 14 og 17.

Fra oktober 1941 til juni 1954 var der fastsat maksimalpriser på cement. Siden maksimalprisernes ophævelse har Cementcentralen skullet indhente priskontrolrådets og efter den gældende monopollov monopoltilsynets tilladelse til at iværksætte prisforhøjelser. På lignende måde kræves der forudgående tilladelse til at forhøje de priser, der fastsættes ved vedtagelse inden for forhandlerforeningerne i visse dele af landet, nemlig hovedstaden, Sjælland og Lolland-Falster samt delvis Fyn, jfr. afsnit 11.

Dansk Cement Central har over for kommissionen udtalt, at konkurrencen med andelscementfabrikken atter begyndte at gøre sig gældende efter cementationeringens ophør i 1946, og at de før krigen gældende retningslinjer for selskabets konkurrencepolitik derefter igen blev rådende med den konsekvens, at man satte en vis grænse, inden for hvilken andelscementfabrikken markedsandel skulle holdes. Det må formentlig ses i forbindelse med den omtalte ændring i afsætningsvilkårene, at Cementcentralen, hvis bonus i krigsårene svarede til andelscementfabrikken kontante bonus, fra 1947 på ny har udbetalt en bonus, der svarer til andelscementfabrikken kontante bonus med tillæg af de beløb pr. td. cement, der hos andelscementfabrikken godskrives medlemmernes reservefondskonti for en gang senere at blive udloddet. Derimod er en konkurrence som den, der i 1930'rne førtes gennem afslag på prislistepriserne i form af varierende særlige rabatter eller godtgørelser ved salg til bestemte distrikter eller kunder, stort set ikke blevet genoptaget og videreført.

Konkurrenceforholdet mellem de to virksomheder i dag må altså nærmest sammenlignes med forholdene i 1920'rne. Begge udbetaler en generel bonus, hvis størrelse varierer med den af andelscementfabrikken udbetalte bonus. I modsætning til 1920'rne er den kontante bonus dog ikke helt ens hos de to parter, idet man som lige nævnt på dette punkt følger linjen fra 1930'rne. Endvidere ansættes Cementcentralens prislistepriser nu under kontrol fra monopoltilsynet. Andelscementfabrikken er ikke registreret hos mo-

nopoltilsynet og skal derfor ikke have tilladelse til at foretage prisforhøjelse, men den følger Cementcentralens priser og er derigennem indirekte underkastet prisreguleringen.

Ved prisreguleringen sættes der kun en højstegrænse for priserne. Priskonkurrence er for så vidt stadig mulig og kan også siges at finde sted gennem bonusbetalingerne. Andelscementfabrikken omkostninger har også under prisreguleringen betydning for cementpriserne. De kan for det første øve en vis indflydelse på prislistepriserne, idet monopoltilsynet i hvert fald ikke hidtil udelukkende har lagt Aalborg Portland-Cement-Fabriks omkostningsforhold til grund ved bedømmelsen af prisernes rimelighed. Endvidere er andelscementfabrikken omkostninger af betydning for den udbetalte bonus hos såvel andelscementfabrikken som de øvrige fabrikker. Den udbetalte bonus har i efterkrigsårene udgjort en lavere procent af prislistepriserne end i 1930'rne, hvor niveauet som omtalt i afsnit 15 igen var lavere end i 1920'rne.

Andelscementfabrikken omkostninger har i årene efter den anden verdenskrig ligget på et væsentligt højere niveau end de øvrige fabrikkers.

Ved den offentlige prisregulering fastsættes der som nævnt kun en overgrænse for priserne, og der er for så vidt mulighed for, at der ikke blot kan betales bonus, men også kan føres en konkurrence gennem afslag på prislistepriserne ved individuelt varierende godtgørelser, som prægede konkurrencen i 1930'rne. Der er dog i hvert fald næppe større udsigt til en sådan udvikling, så længe både andelscementfabrikken og de øvrige fabrikker kan opnå en lignende god kapacitetsudnyttelse, som tilfældet har været under de senere års gode afsætningsforhold.

Derimod eksisterer der som foran nævnt visse prisforskelle som følge af de uensartede regler om forhandleres, cementvarefabrikkers og murermestres adgang til direkte køb hos henholdsvis Cementcentralen og andelscementfabrikken.

For *cementhandelens* vedkommende henvises der til den foranstående omtale af de

foreliggende oplysninger om priser og avancer.

Hvad angår afsætningssystemernes opbygning, var den skærpede konkurrence i 1930'erne som omtalt i afsnit 9 medvirkende til, at der - under modstand fra forhandlerens organisationer — blev foretaget visse omlægninger af Cementcentralens salgssystem, hvorefter hjemmemarkedssalget foregik gennem en begrænset kreds af førstehåndsforhandlere. Cementcentralen søgte herunder navnlig at gennemføre en sådan reorganisation, at cementen i konkurrencen med andelscementfabrikkens varer kunne komme billigere ud til landdistrikterne. I Jylland, hvor også biltransportens voksende betydning gjorde sig gældende, indførtes bl.a. den foran omtalte regel, hvorefter alle købmænd, tømmerhandlere og cementvarefabrikanter i landdistrikterne nord for den gamle grænse fik adgang til at købe til samme ab fabrikspris som førstehåndsforhandlerne. Denne regel er blevet bibeholdt også i årene under og efter krigen, men der er på den anden side ikke sket yderligere ændringer i salgssystemet, skønt transporten nu i overvejende grad finder sted med bil til hele Jylland og Fyn.

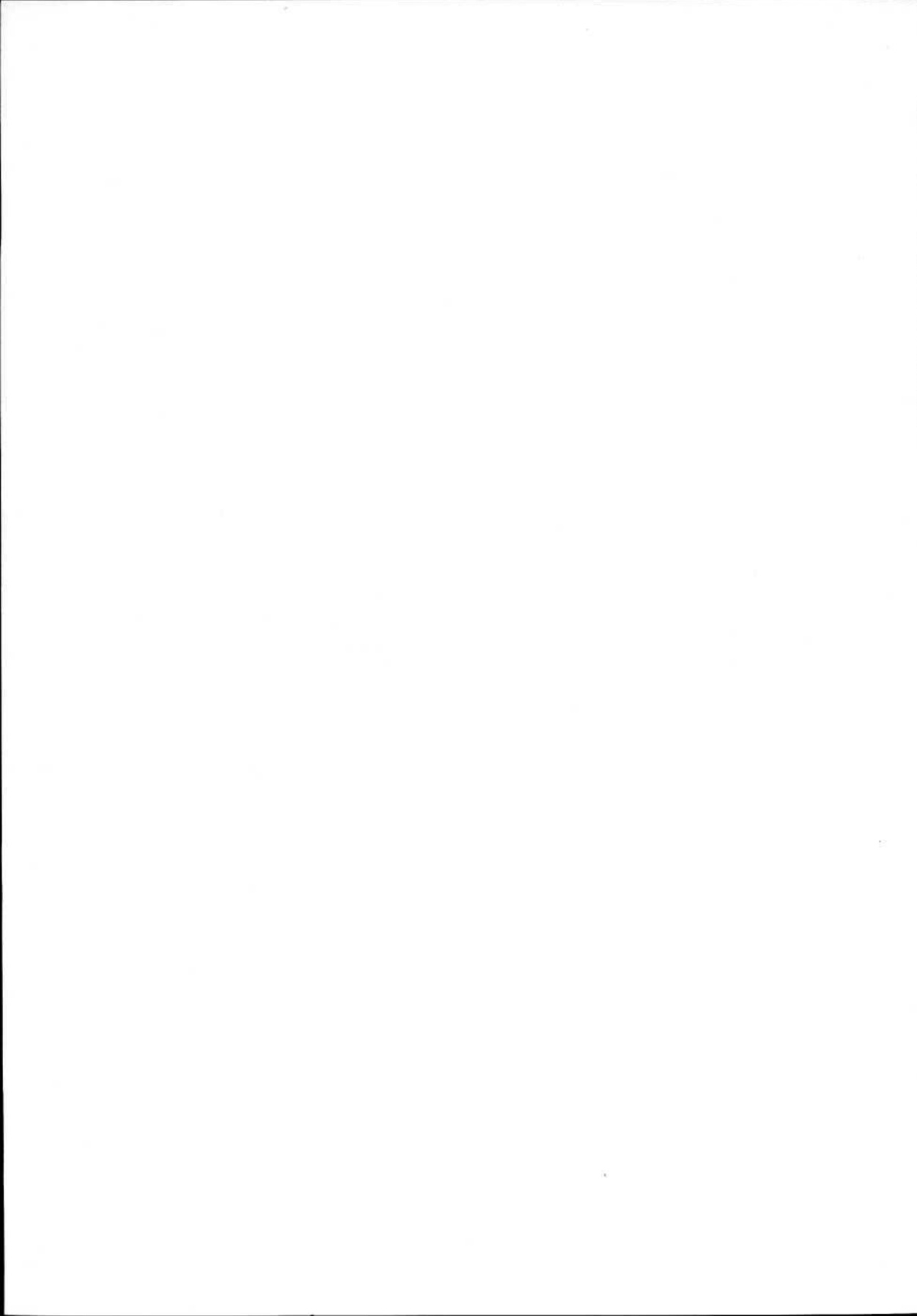
Til den øvrige del af landet leverer såvel andelscementfabrikken som Cementcentralen

med skib. I hovedstaden er der som omtalt i afsnit 10 på foranledning af priskontrolrådet i 1954 sket en vis ændring i reglerne for adgang til direkte køb hos Cementcentralen, efter at centralen var begyndt at sælge cement fra et siloanlæg i København, således at det ikke længere var nødvendigt for forhandlerne at købe i skibsladninger. Indtil videre har denne ændring i reglerne dog ikke medført nogen større udvidelse af kredsen af direkte købere hos Cementcentralen.

Ligesom i Sønderjylland og de nørrejske købstæder består førstehåndsforhandlersystemet uændret på Sjælland (uden for hovedstaden), Lolland-Falster og Bornholm. Hertil har cif-leverancer pr. skib hidtil været det normale, men med opførelsen af Aalborg Portland-Cement-Fabriks nye fabrik på Sjælland er der skabt mulighed for transport pr. bil direkte fra fabrik til Sjælland og Lolland-Falster, og et større antal forhandlere skulle for så vidt blive i stand til at foretage direkte køb.!)

---

¹⁾ Efter betænkningens afgivelse til handelsministeren har Aalborg Portland-Cement-Fabrik oplyst, at selskabet på Sjælland m. v. uden for hovedstadsområdet med virkning fra den 1. januar 1959 har givet lagerførende branchefirmaer, der aftager 1500 tdr. pr. år, adgang til direkte køb hos Dansk Cement Central.

II. Del.

F. L. Smidth-Koncernen

Kapitel VI.

F. L. SMIDTH-KONCERNEN

21. Indledning.

Den kreds af virksomheder, som direkte eller indirekte er tilknyttet F. L. Smidth & Co. A/S, er en af de mest omfattende koncerndannelser inden for dansk erhvervsliv, og koncernen omfatter desuden en række udenlandske virksomheder i forskellige lande verden over. I forbindelse med redegørelsen for cementbranchens konkurrenceforhold blev der i I. del (kap. II, afsnit 5) givet nogle kortfattede oplysninger om de interesser, F. L. Smidth & Co. A/S direkte eller indirekte besidder i virksomheder inden for cementindustrien og de dertil knyttede erhverv. I det følgende skal der gives en nærmere redegørelse for den omkring F. L. Smidth & Co. A/S opbyggede koncern som helhed.

Redegørelsen er af beskrivende art, og der tages ikke stilling til koncerndannelsens økonomiske virkninger, f. eks. koncernens betydning for konkurrenceforholdene på de områder, hvor den har interesser.^{*)} Uanset den nævnte retningslinje har F. L. Smidth & Co. A/S anmodet om, at selskabets motiver og bevæggrunde for dets interesser og investeringer måtte blive anført, og man har derfor visse steder i det følgende gengivet forskellige af selskabet fremførte synspunkter, uden at der dog hermed fra kommissionens side tages noget standpunkt til disse.

*) I redegørelsen for cementindustriens konkurrenceforhold i denne betænkning I. del samt i trustkommissionens betænkninger nr. 1, 4 og 5, Kalk-, kridt- og mørtelbranchen (Kbh. 1951), Planglasbranchen (Kbh. 1954) og Teglværksbranchen (Kbh. 1957), er koncernens betydning inden for de nævnte områder nærmere omtalt.

Koncernens hovedselskab, F. L. Smidth & Co. A/S, beskæftiger sig i første række med planlægning af anlæg og opførelse af fabrikker, navnlig til cementindustrien, men f. eks. også til den metallurgiske industri, hvor roterovne og selskabets rørmølle ligeledes finder anvendelse. Endvidere ydes der teknisk rådgivning og service. I forbindelse med arbejdet med projektering og opførelse af fabriksanlæg leveres maskiner, som selskabet fremstiller på egen maskinfabrik eller lader fremstille hos forskellige underleverandører.

F. L. Smidth & Co. A/S er en udpræget eksportvirksomhed. Af de ordrer, der indgår til hovedkontoret i København, er gennemsnitlig ca. 95 % fra udenlandske kunder, og selskabet udfører arbejder og leverancer til cementindustrien og den metallurgiske industri i mange fremmede lande. Selskabet har i denne forbindelse oplyst, at ca. 40 % af verdens cementproduktion kan fremstilles på maskiner, leveret af selskabet.

Koncerner kan være opbygget efter forskellige retningslinjer. Koncerner af såkaldt horisontal type består af virksomheder, der befinder sig på samme trin i produktionen eller omsætningen og fremstiller eller forhandler samme slags varer. Under vertikalt opbyggede koncerner er derimod samlet virksomheder fra forskellige omsætningstrin, således at den ene f. eks. leverer råvarer, halvfabrikater eller emballage til den anden eller besørger afsætningen af dens produkter. Når flere virksomheder er samlet under samme koncern, kan det også hænge sammen med, at de har et vist fællesskab med hensyn til

produktionsteknik eller lignende, eller at varerne med fordel kan afsættes gennem samme salgsorganisation. Ved siden af de nævnte hovedtyper er blandingsformer meget almindelige, og F. L. Smidth-koncernen henhører under disse sammensatte koncernformer.

De vertikale træk er meget fremtrædende i koncernens opbygning. F. L. Smidth & Co.s virksomhed med projektering og opførelse af cementfabrikker m. v. og levering af maskiner til disse fabrikker er således kombineret på den ene side med interesser i virksomheder, der leverer materialer til maskinfabrikationen, og på den anden side med interesser i cementproduktionen og dertil knyttede forhandler- og transportvirksomheder, betonvarefabrikker m. m. Koncernens struktur viser dog også andre træk. Bl. a. findes der således en horisontal retningslinje i koncernens interesser inden for cementindustrien, hvor man dels har samlet de fleste danske cementfabrikker under koncernen og derefter sammensluttet dem under et enkelt selskab, dels har knyttet forbindelser til cementfabrikker i udlandet.

Idet F. L. Smidth & Co. samtidig henviser til, at selskabet er et af landets mest betydende eksportforetagender, anfører det - med et citat fra selskabets jubilæumsskrift fra 1957¹⁾ - som et hovedsynspunkt vedrørende koncernens opbygning, at

» . . . hovedparten af vore interesser og investeringer (er) grupperet om foretagender, som på den ene eller den anden måde har til formål at understøtte moderselskabet, og det har aldrig været hensigten at skabe en trust eller koncern, som på basis af indbyrdes aftaler af konkurrencebegrænsende art ville være til skade for det danske samfund. Selskaberne omkring F. L. Smidth & Co. A/S er tværtimod opbygget udelukkende for at gøre virksomheden så stærk og så veludrustet som muligt i arbejdet for at konsolidere og udvide eksporten.«

I det nærmest følgende afsnit 22 gives der en oversigt over koncernens udvikling. Denne oversigt er begrænset til nogle hovedtræk og bygger i alt væsentligt på F. L. Smidth & Co.s jubilæumsskrifter fra 1922 og 1932²⁾. Derefter gives i afsnit 23 en

») F. L. Smidth & Co. A/S 1882-1957, København 1957.

2) F. L. Smidth & Co. 1882-1922, København 1921, og F. L. Smidth & Co. 1922-1932, København 1932.

oversigt over koncernens nuværende opbygning. I afsnit 24 omtales koncernens interesser i selskaber, der har betydning for ingeniørvirksomheden og maskinfabrikationen, og i afsnit 25 interesserne i cementproduktionen og dertil knyttede erhverv. Endelig omtales i afsnit 26 koncernens øvrige investeringer. De fleste af de selskaber, der omtales i dette afsnit, har ingen eller kun en mere begrænset betydning for koncernens hovedvirksomhed med opførelse af cementfabrikker, maskinfabrikation og cementproduktion m. v. F. L. Smidth & Co. A/S har over for kommissionen anført, at investeringerne i de pågældende selskaber må betragtes som rene pengeanbringelser.

22. Koncernens udvikling.

Den oprindelige virksomhed blev grundlagt i 1882 af ingeniør F. L. Smidth. Få år efter knyttes ingeniør Poul Larsen og ingeniør Alexander Foss til firmaet, og fra 1887 blev F. L. Smidth & Co. drevet som interessentskab med disse tre som parthavere. I 1925 blev firmaet omdannet til et aktieselskab, hvis aktier stadig ejes af efterkommere af firmaets oprindelige indehavere.

I de første år efter firmaets start bestod dets virksomhed i leverancer af maskiner og materiel til teglværks- og mølleindustrien. Firmaet havde fra begyndelsen salgsrepræsentation for Skandinavien for forskellige tyske maskinfabrikker, men gik snart over til hovedsagelig at beskæftige sig med projekteringsarbejder med speciale i konstruktion af teglværksmaskiner og opførelse af teglværker. Firmaet fik overdraget opførelsen af en række teglværker såvel her i landet som i de øvrige skandinaviske lande. Denne virksomhed gav anledning til, at firmaet erhvervede interesser i forskellige teglværksvirksomheder, herunder bl. a. Hedehus-Teglværket A/S.

Firmaets virksomhed inden for teglværksbranchen fik imidlertid hurtigt aftagende betydning i forhold til arbejder inden for cementindustrien, som blev dets vigtigste virkefelt. Firmaets første opgaver inden for cementindustrien var opførelsen af en svensk og en norsk cementfabrik i 1887 og 1889. I 1889 påbegyndtes også opførelsen af Aal-

borg Portland-Cement-Fabrik, i hvilket selskab knap halvdelen af aktiekapitalen blev tegnet af indehaverne af F. L. Smidth & Co. og personer med nær tilknytning til disse. Om den tilknytning, som herved blev etableret til cementindustrien, og som har været en vigtig faktor i koncernens senere udvikling, siges der følgende i firmaets jubilæumsskrift fra 1922 1):

»Det var tidligt blevet lederne af F. L. Smidth & Co. klart, at for at opnå tilstrækkelig autoritet som ingeniører og maskinleverandører og for på ethvert punkt at være i besiddelse af det intime kendskab til fabrikationen, som er en grundbetingelse for, at ingeniøren kan yde industrien værdifuld støtte, måtte man stå i meget nær forbindelse med fabrikkene. Den vekselvirkning, som her skulle finde sted, kunne kun komme i stand, når man selv som fabrikant gjordes delagtig i alle fabrikationsteknikkens enkeltheder. Ligeledes var det dem klart, at en nøje forbindelse mellem fagingeniøren og de indenlandske fabrikker ville kunne tilføre disse den fordel i konkurrencen med udlandet altid at have nøje kendskab til industriens standpunkt på verdensmarkedet og at blive i stand til hurtigt og sikkert at drage sig enhver forbedring til nytte.

Ud fra denne betragtning var det, at firmaet allerede ved anlægget af Aalborg Portland-Cement-Fabrik søgte en nøje tilknytning til fabrikens økonomiske eksistens, og derfor som parthaver ved dens oprettelse kom til at tage del i dens daglige drift. Og ud fra denne betragtning var det, at firmaet i de år, der fulgte efter, stedse søgte at knytte de stærkeste bånd mellem sig og de nye anlæg af teglværker, kalkværker og cementfabrikker i Danmark såvel som i udlandet.

Man er ofte gået ud fra, at det er industrien og særlig cementens salg i Danmark, som har båret firmaet frem. Dette er imidlertid ikke nogen rigtig betragtning. Det er ikke således, at det er cementfabrikationen, der har båret F. L. Smidth & Co., men omvendt er det F. L. Smidth & Co., som har ført den danske cementindustri frem. At dette er sket ved hjælp af penge, som for en meget stor del er tjent i udlandet, vil fremgå af det følgende.

Hvad der gælder cementindustrien, gælder også andre industrier, med hvilke F. L. Smidth & Co. har forbindelse.«

Jævnside med opførelsen af cementfabriken ved Aalborg skete der en stærk udvidelse af F. L. Smidth & Co.s virksomhed, og hertil bidrog det også, at firmaet var i stand til at holde sig i spidsen med hensyn til den tekniske udvikling inden for cementproduktionen. I 1893 erhvervede firmaet således fremstillingsretten til en rørmølle, som kort forinden var konstrueret af en dansk ingeniør. Rørmøllen, som i cementproduktionen an-

vendes til formaling både af råmaterialerne ler og kridt og af de brændte cementklinker, fik efterhånden stor udbredelse, og firmaet havde indtil 1922 solgt over 1500 eksemplarer med en samlet kapacitet svarende til ca. 40 gange det daværende cementforbrug i Danmark.

I 1898 opførtes på Aalborg Portland-Cement-Fabrik de to første roterovne i Europa. Roterovnen var firmaet blevet bekendt med i Amerika, hvor der i 1895 var fremkommet en på oliefyring baseret ovntype, der senere forbedredes, så at den kunne anvendes i forbindelse med kulfyring. Det var ovne af denne sidstnævnte type, F. L. Smidth & Co. lod opføre i Ålborg. De erfaringer, som firmaet herved indhøstede, dannede ifølge anførte jubilæumsskrift grundlaget for en fortsat udvidelse af firmaets virksomhedsområde, idet indførelsen af roterovnen bevirkede en fuldstændig omlægning af cementindustriens teknik. Roterovnen medførte en arbejdsbesparende forenkling af fabrikationen samtidig med, at cementens kvalitet forbedredes, og anlægsomkostningerne blev reduceret til ca. halvdelen²⁾).

Udvidelsen af firmaets virksomhed gav allerede i 1890 anledning til, at der blev oprettet en filial i London. Denne fik efterhånden forbindelse med et betydeligt antal engelske cementfabrikker og udskiltes i 1919 som et særligt selskab, *F. L. Smidth & Co. Ltd., London*. Ligeledes sluttede firmaet i 1890 kontrakt med et dansk ingeniørfirma i Paris om at overtage repræsentation for firmaet i Frankrig og Belgien. I 1893 påbegyndtes en virksomhed i U.S.A., og to år senere oprettedes et amerikansk datterselskab, *F. L. Smidth & Co. Inc., New York*. I Tyskland varetoges virksomheden af *F. L. Smidth & Co., G.m.b.H., Lübeck*.

I de første år efter firmaets oprettelse havde det ikke egen maskinfabrik. I 1898 oprettedes imidlertid *Valby Maskinfabrik og Jernstøberi*. Endvidere blev der inden den første verdenskrig opført maskinfabrikker i Tyskland, Estland og U.S.A. og efter verdenskrigen ligeledes en fabrik i England. Foruden i Danmark har koncernen nu maskinfabrikker i Vesttyskland og U.S.A.

¹⁾ F. L. Smidth & Co. 1882-1922, side 63-64.

²⁾ F. L. Smidth & Co. 1882-1922, side 103.

F. L. Smidth & Co.s virksomhed i England førte i 1911 til oprettelse af *The Tunnel Portland Cement Co. Ltd.*, London, som opførte en cementfabrik ved Themsen uden for London. Om baggrunden for opførelsen af denne fabrik siges følgende i firmaets jubilæumsskrift fra 1922 i):

»... en kreds blandt de engelske cementfabrikker var vundet som kunder for firmaet. Heri indtrådte imidlertid en truende forandring, idet den engelske cementindustri omkring sekelskiftet organiserede sig i to store sammenslutninger... Det blev fra forskellig side meddelt firmaet, at de enkelte fabrikker i England fremtidig ikke ville have ret til selvstændigt at afslutte nogen forretning, samt at de store sammenslutninger påtænkte selv at optage en teknisk virksomhed. Da dette ville være ensbetydende med, at firmaet blev udelukket fra forbindelse med den engelske cementindustri... besluttede firmaet selv at anlægge en cementfabrik i England... og da den blev bygget efter de nyeste og mest økonomiske metoder, viste den sig snart at være de øvrige fabrikker overlegen i økonomi og arbejdsevne. Dette førte til, at der på de engelske fabrikkers initiativ tilvej bragtes et venskabeligt samarbejde mellem *The Tunnel Portland Cement Company* og de øvrige engelske cementfabrikker, medens der samtidig tilsikredes F. L. Smidth & Co. en fortsat teknisk forbindelse med disse sidste.

Det truende brud var på denne måde heldigt undgået, og Tunnel-Fabrikken har senere udviklet sig til at blive en faktor af betydning i den engelske cementindustri.«

The Tunnel Portland Cement Co. ejer nu flere cementfabrikker og har interesser i en række cementfabrikker uden for Storbritannien. Aktiemajoriteten i selskabet er forlængst gået over på britiske hænder, men der eksisterer vedblivende et nært samarbejde med F. L. Smidth & Co. Ltd., hvad tekniske spørgsmål angår.

Det kan yderligere nævnes, at F. L. Smidth & Co. sammen med Aalborg Portland-Cement-Fabrik og svenske interesser i 1906 stiftede *Skandinaviska Eternitaktiebolaget*, som opførte en eternitfabrik ved Malmø.

Som det fremgår af det foranstående, havde F. L. Smidth & Co. allerede før den første verdenskrig etableret en verdensomspændende virksomhed dels fra hovedkontoret i København, dels fra filialer eller datterselskaber i en række lande. Firmaets interesser i cementindustrien var hovedsagelig begrænset til interesserne i forskellige danske cementfabrikker og *The Tunnel Portland Cement*

Company. Efter den første verdenskrig blev interesserne i cementindustrien imidlertid udvidet betydeligt, og efterhånden blev en række virksomheder såvel inden for cementindustrien og dermed beslægtede erhverv som inden for andre områder tilknyttet firmaet.

I 1925 blev firmaet omdannet til et aktieselskab med en aktiekapital på 5 mill. kr. Endvidere oprettedes i 1927 et holdingselskab, *Dansmith Trust Co. A/S*, som skulle medvirke ved finansieringen af kapitalinteresserne. Selskabet havde en aktiekapital på 2 mill. kr., som året efter blev udvidet til 5 mill. kr. En del af aktierne blev offentlig udbudt, og formålet med oprettelsen af selskabet har derfor antagelig bl. a. været at tilføre koncernen kapital udefra. I 1934 blev selskabet imidlertid opløst, og dets aktiver og passiver blev overtaget af et nyt holdingselskab, *Cement Investments A/S*, hvis aktiekapital fuldt ud tilhørte koncernen.

Koncernens udvikling siden den første verdenskrig skal i øvrigt ikke her følges i detaljer. I de følgende afsnit skal der gives en oversigt over koncernens nuværende opbygning og omfang.

23. Oversigt over koncernens nuværende opbygning.

Oplysningerne i dette og de følgende afsnit om F. L. Smidth-koncernens opbygning hidrører i første omgang fra besvarelserne til de spørgeskemaer, kommissionen udsendte i 1949. I en række brancher²⁾ blev de vigtigste virksomheder herved bl. a. anmodet

²⁾ Kommissionens undersøgelser har omfattet følgende brancher eller vareområder: Kalk, kridt og mørtel; kul og koks; benzin, petroleum og brændselsolie; cement og cementvarer; teglværksprodukter; sten, sand og grus; træ og trælast; jern og stål; rør og sanitetsartikler; elektrisk materiel; vinduesglas og spejlglas; øl og mineralvand; tobaksvarer; vegetabiliske og animalske olier; sæbe, soda og vaskemidler; mel og brød; kunstgødning; automobiler og motorcykler; autodæk og -slinger; landbrugsmaskiner; have- og markredskaber; radioapparater og radiodele; garner af uld og bomuld; reb og tovværk; papir, pap, tapet og poser; huder, læder og skotøj.

¹⁾ F. L. Smidth & Co. 1882-1922, side 140-141.

om at meddele, dels hvilke interesser de besad i andre - danske eller udenlandske - selskaber, dels hvilke virksomheder eller personer der ejede aktier i de adspurgte virksomheder i). Fra besvarelserne er samlet oplysninger om de selskaber, der viste sig at have direkte eller indirekte tilknytning til F. L. Smidth & Co. Ud over dette materiale er der indhentet forskellige oplysninger fra F. L. Smidth & Co. A/S samt fra selskaber, hvis tilknytning til koncernen man blev opmærksom på i løbet af undersøgelsen.

I overensstemmelse med retningslinjerne for de omtalte spørgeskemaer giver det oprindelige materiale oplysning om danske koncernselskaber samt om udenlandske koncernselskaber, som har aktier i de pågældende danske koncernselskaber, eller i hvilke disse har aktieinteresser. Derimod omfatter materialet ikke udenlandske koncernselskaber, som udelukkende har tilknytning til andre koncernselskaber i udlandet. F. L. Smidth & Co. A/S har imidlertid senere fremsendt supplerende oplysninger om selskabets udenlandske interesser og har samtidig anført, at disse oplysninger sammen med tidligere afgivet materiale omfatter alle koncernens udenlandske investeringer. Ved redegørelsen i det følgende, der er ført frem til juli 1958, har man lagt hovedvægten på at skildre koncernens interesser i erhvervsvirksomheder her i landet; men der vil dog også blive givet visse oplysninger om koncernens interesser i virksomheder i udlandet.

Ved gengivelsen af oplysningerne om koncernens danske interesser har man set bort fra forskellige mindre aktieposter i selskaber, som ikke har forbindelse med koncernens hovedvirksomhed. Endvidere har man udeladt et par selskaber, som ikke længere driver forretningsvirksomhed.

For at lette overblikket over koncernens opbygning er udarbejdet omstående *skematisk oversigt over F. L. Smidth-koncernens større danske investeringer*. I midten af skemaet er foroven anført koncernens hovedselskab, F. L. Smidth & Co. A/S og de selskaber, der i øvrigt har betydning for ingeniørvirksomheden og maskinfabrikationen. Derunder er anført de danske finansselska-

ber, gennem hvilke forbindelserne mellem hovedselskabet og koncernselskaberne i et vist omfang er knyttet. I skemaets venstre side er interesserne i cementindustrien og i dertil knyttede virksomheder angivet, og skemaets højre side viser investeringerne i andre selskaber, af hvilke de fleste ikke eller kun i mindre grad har betydning for koncernens hovedvirksomhed. Koncernens andel af virksomhedernes kapital er angivet ved skravering af figurerne, og forbindelserne mellem koncernselskaberne er vist ved pile fra aktieejende selskaber til de selskaber, i hvilke de ejer aktier. Af hensyn til overskueligheden er kun de vigtigste forbindelseslinjer indtegnet.

Idet der henvises til skemaet, skal **der** i dette afsnit gives en mere generel oversigt over den måde, på hvilken forbindelserne mellem selskaberne i koncernen er knyttet. Derefter omtales i de følgende afsnit de forskellige dele af koncernen, idet man her går frem efter de enkelte sider af koncernens forretningsvirksomhed.

Koncernens hovedselskab, *F. L. Smidth & Co. A/S*, København, har en aktiekapital på 17,5 mill. kr., som ejes af de tre oprindelige indehaveres efterkommere eller disses familje. En del af aktierne ejes direkte af de pågældende personer, medens de øvrige aktier tilhører to holdingselskaber, *A/S Potagua*, København, og *A/S Dalskallet*, København, som ejes af to af aktionærgrupperne.

Af de selskaber, som foruden hovedselskabet har særlig betydning for forbindelserne mellem koncernselskaberne, skal først nævnes *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik*, Ålborg, som har interesser i danske selskaber med tilknytning til cementindustrien. Selskabet har en aktiekapital på 30.875.000 kr. Heraf ejes en del af F. L. Smidth & Co. A/S og andre koncernselskaber, men der er dog alt i alt kun tale om en minoritet. Herudover har imidlertid aktionærerne i F. L. Smidth & Co. A/S betydelige aktieinteresser, som sammen med koncernens aktiebesiddelser udgør majoriteten.

En vigtig rolle for forbindelserne mellem koncernselskaberne spiller endvidere de *holdingselskaber*, koncernen har oprettet. *Cement Investments A/S*, København, er stiftet i 1934, til afløsning af det i forrige af-

^{x)} Der henvises herom til afsnit II i det som bilag I aftrykte spørgeskema.

snit omtalte Dansmidth Trust Co. A/S, hvis aktiver og passiver det overtog. Selskabet har en aktiekapital på 5 mill. kr., som er fordelt mellem F. L. Smidth & Co. og Aalborg Portland-Cement-Fabrik med halvdelen til hvert selskab. Et andet dansk holdingselskab er *A/S De samvirkende Cementfabrikkers Finans- og Ejendomsselskab*, København, hvis aktiekapital, 5,6 mill. kr., ejes af Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Selskabet ejer og administrerer en række ejendomme og har desuden aktieinteresser i nogle af de danske koncernselskaber.

Efter den anden verdenskrig har koncernen likvideret de fleste af sine udenlandske finansselskaber og i stor udstrækning overført værdierne til danske selskaber. Enkelte af koncernens forbindelser til danske selskaber er dog delvis etableret gennem et finansselskab med udenlandsk hjemsted. Et af de nye danske finansselskaber er *F. L. S. Overseas A/S*, København, som blev stiftet i 1951. Hele aktiekapitalen, 6 mill. kr., tilhører F. L. Smidth & Co. A/S. I 1954 stiftedes *Thamesbank Holdings A/S*, København. Dette selskab har en aktiekapital på 1.088.000 kr., hvoraf F. L. S. Overseas ejer 55 % og aktionærerne i F. L. Smidth & Co. A/S og disses familie 21 %, medens resten tilhører personer og selskaber uden tilknytning til koncernen.

De nævnte holdingselskaber supplerer i et vist omfang F. L. Smidth & Co.s direkte aktieinteresser, men som skemaet viser, er forbindelserne mellem hovedselskabet og de enkelte koncernselskaber dog for en stor del tilvejebragt over en række andre selskaber.

24. Koncernens interesser i ingeniørvirksomhed, maskinindustri m. v.

Som tidligere omtalt består F. L. Smidth & Co.s hovedvirksomhed i planlægning af anlæg og opførelse af fabrikker til cementindustrien og den metallurgiske industri samt levering af maskiner til disse industrier. Virksomheden udøves dels fra hovedsædet i København, dels fra en række selskaber og afdelinger i udlandet. Nogle af de udenlandske selskaber og afdelinger virker for-

trinsvis som salgsselskaber eller agenturer, medens andre af selskaberne driver selvstændig virksomhed i samarbejde under en eller anden form med F. L. Smidth & Co. A/S, København.

Virksomheden i Storbritannien og Nordirland varetages af *F. L. Smidth & Co. Ltd., London*.

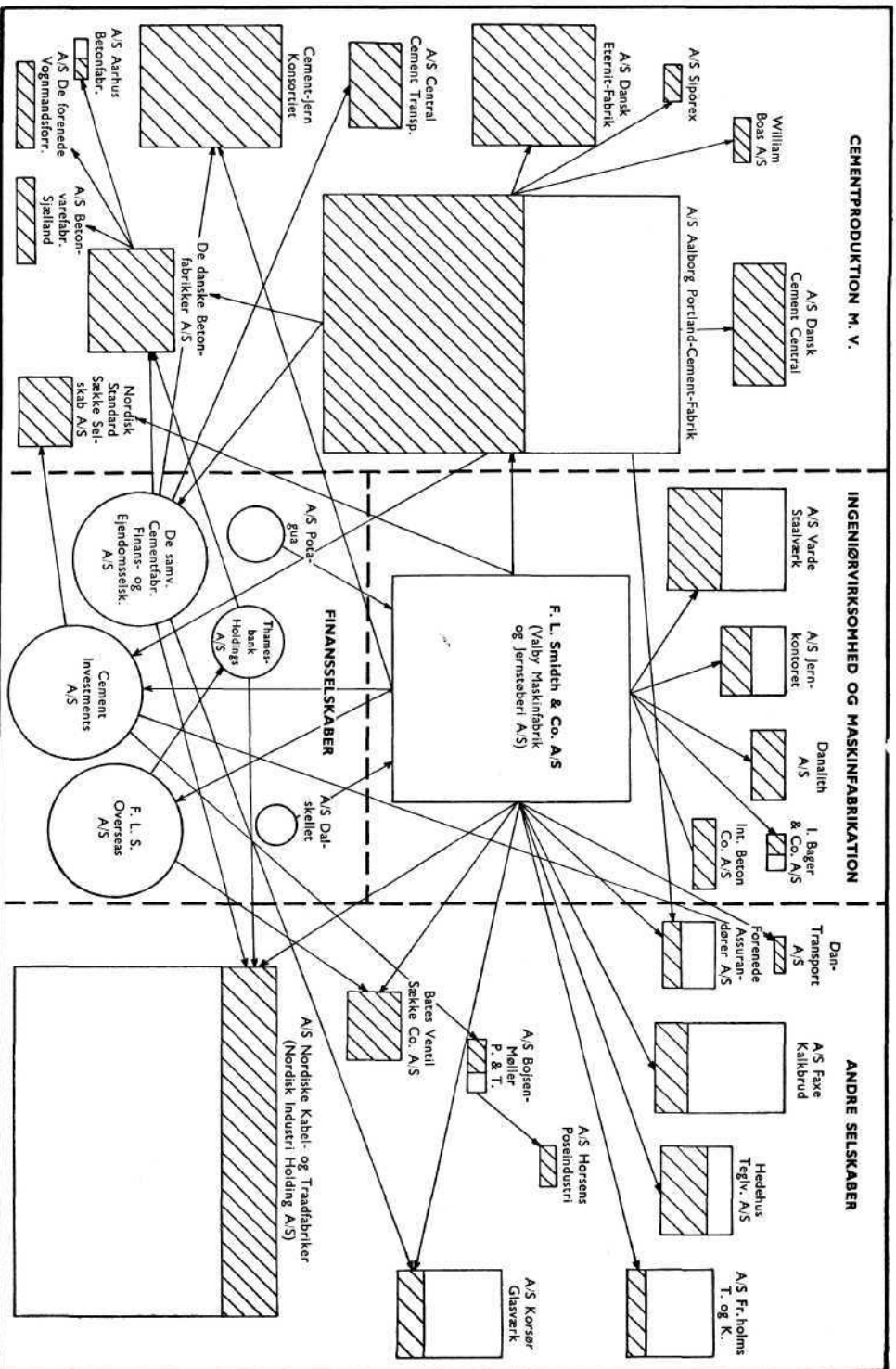
I U.S.A. varetages virksomheden af *F. L. Smidth & Co., New York*, som driver ingeniørvirksomhed ligesom hovedselskabet og koncernens britiske selskab. Til selskabet er knyttet en maskinfabrik i Lebanon, U.S.A.

De øvrige udenlandske selskaber inden for den her omtalte gren af koncernen er *F. L. Smidth & Co. G.m.b.H., Lübeck*, som driver en maskinfabrik, og *F. L. Smidth & Cie — France, Paris*, der virker som repræsentant for hovedselskabet i Frankrig samt dette lands oversøiske besiddelser. I Spanien er koncernen repræsenteret af firmaet *E. V. Kirkegaard, Madrid*. I Indien varetages salget af maskiner af F. L. Smidth & Co.s konstruktion af *F. L. Smidth & Co. (Bombay) Private Ltd.* og i Canada af *F. L. Smidth & Co. of Canada Ltd., Montreal*.

F. L. Smidth & Co. A/S, København, driver ved siden af ingeniørvirksomheden maskinfabrikation under navnet *Valby Maskinfabrik og Jernstøberi A/S*. Som foran nævnt har koncernen endvidere maskinfabrikker i Tyskland og U.S.A., ligesom fremstilling af maskiner finder sted hos en række underleverandører.

Til maskinfabrikationen her i landet knytter der sig interesser i virksomheder, der leverer materialer til maskinfabrikken. I *A/S Varde Staalværk*, som fremstiller stålstøbegods, ejer F. L. Smidth & Co. A/S således knap halvdelen af aktiekapitalen, 4 mill. kr. Den øvrige del af aktiekapitalen tilhører Det Østasiatiske Kompagni. I *A/S Jernkontoret, København*, som beskæftiger sig med import af valseværksprodukter af jern og stål, ejer F. L. Smidth & Co. A/S knap 40 % af den ordinære aktiekapital, 1,2 mill. kr., og hele præferencekapitalen, 0,3 mill. kr., som er uden stemmeret. Endelig ejer F. L. Smidth & Co. A/S godt halvdelen af aktiekapitalen 200.000 kr., i *Bager & Co. A/S*. Dette selskab, som bl. a. fremstiller maskiner og anlæg til gasværker, kulfirmaer og tovværks-

Skematisk oversigt over F. L. Smidth-koncernens større danske investeringer.

Firkanterne angiver forretningsdrivende selskaber og cirklerne finansselskaber. Arealernes størrelsesforhold angiver tilnærmelsesvis størrelsesforholdet mellem selskabernes aktiekapitaler, og den skraverede del angiver koncernens andel af kapitalen. De vigtigste kapitalforbindelser imellem de enkelte selskaber er angivet med pile, som udgår fra det selskab, der ejer aktier i et andet selskab. Om investeringerne i en række af de under »Andre selskaber« anførte virksomheder har F. L. Smidth & Co. A/S bemærket, at der er tale om rene pengeanbringelser.

fabrikker samt transportanlæg, leverer dele til elektrostøvfiltre til F. L. Smidth & Co. A/S.

Koncernen ejer hele aktiekapitalen, kr. 700.000, i ingeniør- og entreprenørfirmaet *Danalith A/S*, København. Denne besiddelse må ses i forbindelse med koncernens ingeniørvirksomhed. F. L. Smidth & Co. A/S har herom oplyst, at der gennem Danalith indhentes værdifulde erfaringer for koncernens anlægs- og byggearbejder i udlandet, som dette selskab desuden ofte selv deltager i.

Det kan yderligere nævnes, at F. L. Smidth & Co. A/S ejer aktiekapitalen, 500,000 kr., i *Internationalt Beton-Compagni A/S*, København. Selskabet beskæftiger sig med projektering og anlæg af betonfabrikker og leverer betonblandemaskiner, som for selskabets regning fremstilles af danske maskinfabrikker. Virksomheden foregår udelukkende med udlandet.

25. Koncernens interesser i cementindustrien og dertil knyttede erhverv.

Den gren af koncernen, der skal omtales i dette afsnit, omfatter i *Danmark* først og fremmest *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik*, men herudover en række selskaber, hvis virksomhed i større eller mindre grad har tilknytning til cementindustrien.

A/S Aalborg Portland-Cement-Fabriks tilknytning til koncernen er nærmere omtalt foran i afsnit 23. Endvidere er der under redegørelsen i afsnit 5 for konkurrenceforholdene inden for cementindustrien gjort rede for, hvorledes koncernen efterhånden erhvervede finansielle interesser i forskellige andre cementfabrikker, og hvorledes der i 1934—37 blev gennemført en fusionering af disse virksomheder under *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik*.

I tilknytning til interesserne i cementproduktionen har koncernen interesser i *A/S Nordisk Standard Sakke Selskab*, København, som fremstiller papirsække. Selskabets aktiekapital, 1 mill. kr., ejes af F. L. Smidth & Co. A/S og *Cement-Investments A/S*. Foruden leverancerne af cementsække til *Aalborg Portland-Cement-Fabrik* har selskabet mindre leverancer af papirsække til andre

danske virksomheder samt et vist salg til eksport.

Interesserne i cementproduktionen har endvidere ført til interesser i virksomheder, der forhandler cement. *Aalborg Portland-Cement-Fabriks* produktion af cement afsættes gennem salgsselskabet *A/S Dansk Cement Central*, hvis aktiekapital, 2 mill. kr., ejes af *Aalborg Portland-Cement-Fabrik*¹⁾. Endvidere ejer *Aalborg Portland-Cement-Fabrik* hele aktiekapitalen, 250,000 kr., i *A/S William Boas*, København. Selskabet forhandler byggematerialer og er en af *Dansk Cement Central's* forhandlere i hovedstaden.

Transporten af cementen udføres i et vist omfang af et koncernselskab, *A/S Central Cement Transport*, København. Aktiekapitalen, 1,5 mill. kr., ejes for størstedelen vedkommende af det tidligere omtalte holdingselskab, *A/S De samvirkende Cementfabrikkers Finans- og Ejendomsselskab*. Selskabet driver rederivirksomhed, og dets skibe er timechartrede dels af *Dansk Cement Central* til cementtransporter, dels af *Aalborg Portland-Cement-Fabrik*, som benytter de chartrede skibe til transport af ler på *Mariager fjord* til *Cementfabrikken »Dania«*. Selskabet har anført, at de af *Cementcentralen* chartrede skibe benyttes til transporter til pladser, som det ikke er muligt at få andre skibe til at anløbe, samt i tilfælde, hvor omgående levering er nødvendig. Det kan yderligere nævnes, at *Cementcentralen* selv ejer et skib, der anvendes til transport af løs cement fra *Ålborg* til *Aalborg Portland-Cement-Fabriks* siloanlæg i København.

Koncernen har yderligere forgreninger til en række selskaber, der fremstiller cementprodukter. I *A/S Dansk Eternit-Fabrik*, Ålborg, ejes størstedelen af aktiekapitalen, 5 mill. kr., af *Aalborg Portland-Cement-Fabrik*. Selskabet beskæftiger sig hovedsagelig med fremstilling af asbestcementprodukter og dækker hele landets forbrug af disse varer. Selskabet har endvidere en vis produktion af letbetonvarer, som afsættes gennem et datterselskab af *Aalborg Portland-Cement-Fabrik*, *Aktieselskabet Sip or ex*, Ålborg.

¹⁾ Fra 1. januar 1959 er *A/S Dansk Cement Central* sammensluttet med *A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik*.

Til koncernen hører endvidere *De danske Betonfabrikker A/S Færdigblandet Beton*, København. Af aktiekapitalen i dette selskab, 3 mill. kr., ejer Thamesbank Holding A/S halvdelen, medens resten for størstedelen vedkommende ejes af De samvirkende Cementfabrikkers Finans- og Ejendomsselskab og Aalborg Portland-Cement-Fabrik. Selskabet beskæftiger sig med fremstilling og salg dels af betonvarer og dels af færdigblandet beton, som leveres på byggepladserne i blandemaskiner, monteret på automobil (»betonkanoner«). De danske Betonfabrikker ejer halvdelen af aktiekapitalen, 100,000 kr., i *A/S Aarhus Betonfabrik*, som sælger færdigblandet beton i Århus og omegn. I forbindelse med de nævnte virksomheder må også nævnes koncernens interesser i *A/S De forenede Vognmandsforretninger*, København, hvis aktiekapital, 500,000 kr., ejes af De danske Betonfabrikker. Selskabet har et antal vogne monteret med betonblandemaskiner til brug for betonfabrikkerne, men det driver også andre former for vognmandsvirksomhed. Endelig ejer De danske Betonfabrikker hele aktiekapitalen, 500,000 kr., i *Betonvarefabrikken Sjælland A/S*, Roskilde, som fremstiller betonvarer.

På linje med koncernens interesser i cementproduktion m. v. må også nævnes *Cement-Jern-Konsortiet*, som er et ansvarligt interessentselskab med F. L. Smidth & Co. A/S og A/S De samvirkende Cementfabrikkers Finans- og Ejendomsselskab som deltagere. Konsortiet har af Aalborg Portland-Cement-Fabrik forpagtet den tidligere cementfabrik »Norden«, og fremstiller på denne fabrik råjern efter en metode, der ligesom cementfabrikationen benytter roterovnsteknikken. Sammen med det fremstillede råjern fremkommer cementklinker, som formales af cementfabrikkerne og indgår i disses cementproduktion. Cement-Jern-Konsortiet drives som en afdeling af F. L. Smidth & Co. A/S.

Koncernen har endvidere foretaget investeringer i en række cementfabrikker m. v. i *udlandet*. De største investeringer er gjort i virksomheder i England, Sverige, Norge, Portugal samt Nord- og Sydamerika. Endvidere ejer koncernen størstedelen af aktiekapitalen i en cementfabrik i Østtyskland,

som koncernen dog har været uden forbindelse med siden krigens afslutning.

26. Koncernens øvrige investeringer.

I dette afsnit skal først omtales et par selskaber, som ikke har tilknytning specielt til koncernens ingeniørvirksomhed m. v. eller cementproduktion, men har betydning for koncernens forretningsvirksomhed som helhed. Det ene af disse selskaber er speditio-firmaet *Dan-Transport A/S*, København, som udfører befragtninger og speditioner m. m. for F. L. Smidth & Co. A/S og andre af koncernselskaberne. Selskabets aktiekapital, 100,000 kr., ejes af F. L. Smidth & Co. A/S. Det andet selskab er *Forenede Assurandører A/S*, København. Dette selskab, som er stiftet af en række større virksomheder inden for handel, industri og søfart, driver skadesforsikringsvirksomhed, såvel direkte som genforsikring navnlig i sø-, transport- og brandforsikring. Af selskabets aktiekapital, 1 mill. kr., ejer F. L. Smidth & Co. A/S og andre koncernselskaber ca. V3.

Dernæst skal omtales nogle selskaber, som tidligere har haft, men nu ikke længere har nogen tilknytning til koncernens øvrige forretningsvirksomhed. *Bates Ventil Sække Co. A/S*, København, blev oprindeligt stiftet med henblik på fremstilling af papirsække til cementfabrikkerne. Cementsækkene leveres imidlertid nu af det ovenfor omtalte Nordisk Standard Sække Selskab A/S, medens *Bates Ventil Sække Co. A/S* fremstiller papirsække og -poser til andre anvendelser. Af selskabets aktiekapital, 1,2 mill. kr., ejes størstedelen af F. L. Smidth & Co. A/S, medens resten tilhører F. L. S. Overseas A/S og Cement Investments A/S.

Afsætningen af *Bates Ventil Sække Co.*s produktion af papirsække og -poser varetages af *S. Bojsen Møller A/S*, København, som endvidere bl. a. beskæftiger sig med import af gips til cementfabrikkerne. Koncernen har ingen finansielle interesser i dette selskab. Derimod ejer *Cement Investments A/S* knap 200,000 kr. af aktiekapitalen, 300,000 kr., i *A/S Bojsen Møller Paper & Trading Co.*, København, som har kontorfællesskab med *S. Bojsen Møller A/S*. *A/S Bojsen Møller Paper & Trading Co.*, som nu hovedsagelig

beskæftiger sig med import af gipsplader, ejer størstedelen af aktiekapitalen, 250,000 kr., i *A/S Horsens Poseindustri*.

De øvrige af de selskaber, i hvilke F. L. Smidth & Co. A/S eller andre koncernselskaber har investeret kapital, har ingen eller kun en mere begrænset tilknytning til koncernens hovedvirksomhed. Om disse virksomheder har F. L. Smidth & Co. A/S over for kommissionen anført, at koncernens investeringer i de pågældende selskaber er rene pengeanbringelser, og at F. L. Smidth & Co. A/S hverken direkte eller indirekte ejer så store aktieposter, at firmaet kan udøve kontrolerende indflydelse på deres ledelse.

I *A/S Faxø Kalkbrud*, København, ejer F. L. Smidth & Co. A/S og andre koncernselskaber knap 900,000 kr. af aktiekapitalen, 3,75 mill. kr. Aktierne blev erhvervet i 1935-36, og kort tid efter gennemførtes en modernisering af virksomheden bl. a. omfattende installering af en roterovn til brænding af kalken.

Som omtalt i afsnit 22 er F. L. Smidth & Co.s tidligere virksomhed inden for teglværksbranchen baggrunden for interesserne i *Hedehus-Teglværket A/S*. Af dette selskabs aktiekapital, 2 mill. kr., ejer F. L. Smidth &

Co. A/S og aktionærer i dette tilsammen to tredjedele. Koncernen ejer endvidere godt 0,5 mill. kr. af aktiekapitalen, 2,5 mill. kr. i *A/S Frederiksholms Tegl- og Kalkværker*, København.

F. L. Smidth & Co. A/S og forskellige andre koncernselskaber ejer godt en femtedel af aktiekapitalen, 30 mill. kr., i *A/S Nordiske Kabel- og Traadfabriker*, København, og har dermed en tilsvarende indflydelse i det til dette selskab knyttede *Nordisk Industri Holding A/S* (aktiekapital 16,5 mill. kr.). *A/S Nordiske Kabel- og Traadfabriker* leverer betydelige mængder materialer til F. L. Smidth & Co. A/S og andre selskaber inden for koncernen, men leverancerne udgør dog kun en ringe del af selskabets samlede omsætning.

Endelig har F. L. Smidth & Co. A/S og andre koncernselskaber knap $\frac{1}{4}$ af aktiekapitalen, 3 mill. kr., i *A/S Korsør Glasværk*, i hvilket selskab *Nordisk Industri Holding A/S* har en tilsvarende aktiebesiddelse. F. L. Smidth & Co. A/S har over for kommissionen anført, at investeringen i *A/S Korsør Glasværk* udelukkende har fundet sted for sammen med andre danske industrivirksomheder at støtte en dansk produktion af planglas.

København, d. 29. juni 1939

P. Nyboe Andersen

A. H. M. Andreassen

Einar Cohn

Stephan Hurwitz

H. Hjerne Jeppesen

H. Winding Pedersen

Kristen Skovgaard

/ S. Gammelgård

SPØRGESKEMA TIL A/S AALBORG PORTLAND-CEMENT-FABRIK

I henhold til § 4, jfr. § 1, i lov nr. 128 af 31. marts 1949 om nedsættelse af en trustkommission skal man herved anmode om at måtte få tilstillet følgende oplysninger:

I. Selskabets ledelse, organisation og forretningsvirksomhed.

1. Navn, adresse og stilling på medlemmerne af selskabets direktion og bestyrelse.
2. En kortfattet karakteristik af selskabets forretningsvirksomhed samt et eksemplar af selskabets gældende vedtægter.
3. Et eksemplar af selskabets driftsregnskab og status for det sidst afsluttede regnskabsår. I forbindelse hermed ønskes oplysning om omsætningens størrelse, specificeret på de forskellige varer, ydelser, udbytter m. v., som indgår i selskabets omsætning. For så vidt disse oplysninger måtte være afgivet til priskontrolrådet, vil det være tilstrækkeligt, at dette oplyses, idet trustkommissionen i så fald vil kunne indhente oplysningerne derfra.
4. Mængde og værdi af produktionen i årene 1935 og 1948 på hvert af de under selskabet hørende produktionsanlæg specificeret mest muligt på varearter.
Såfremt det måtte være lettere for selskabet, vil man kunne fremskaffe de fornødne oplysninger herom fra Det statistiske Departement, men man må i så fald have selskabets udtrykkelige indforståelse med, at Det statistiske Departement udleverer oplysningerne til trustkommissionen.
5. Produktionskapaciteten pr. år på hvert af de under selskabet hørende produktionsanlæg ved den økonomisk fordelagtigste drift.
Samtidig bedes oplyst, om der arbejdes i et, to eller tre-holds drift, ligesom det normale antal årlige arbejdsdage, der kan regnes med under hensyn til erfaringsmæssigt forekommende driftsstandsninger, bedes oplyst.
6. En fortegnelse over samtlige selskabets forretningssteder med angivelse for hver enkelt af navn og adresse og oplysning om, hvilken art af forretningsvirksomhed der udøves.
Besvarelsen må omfatte samtlige forretningssteder, uanset om disse indgår som underafdelinger under hovedsædet eller er organiseret som selvstændige forretningsvirksomheder. I sidstnævnte tilfælde må arten af tilknytningsforholdet til hovedsædet oplyses, og der må for hver enkelt vedlægges tilsvarende oplysninger som nævnt ovenfor under punkt 1-5 og nedenfor under afsnit II og III.

II. Selskabets finansielle tilknytning til andre — danske eller udenlandske - virksomheder.

1. Oplysning om, hvilke her i landet eller i udlandet hjemmehørende personer, virk-

somheder eller sammenslutninger, herunder også virksomheder eller sammenslutninger af finansiel art, der ejer selskabet, med oplysning om de pågældendes navne og adresser samt de enkelte aktieposters nominelle værdi.

2. Oplysning om, hvorvidt - og i bekræftende fald hvilke - andre virksomheder i kraft af ydede lån, kautioner, garantier, varekreditter eller på anden måde udøver eller kan udøve indflydelse på selskabets ledelse og forretningsførelse.
3. En fortegnelse over, hvilke andele selskabet måtte eje i andre virksomheder. For så vidt angår aktiebesiddelser i andre virksomheder oplyses de enkelte aktieposters nominelle værdi.
4. Oplysning om, hvorvidt selskabet i kraft af ydede lån, kautioner, garantier, varekreditter eller på anden måde udøver eller kan udøve indflydelse på andre virksomheders ledelse og forretningsførelse, og i bekræftende fald en fortegnelse over de pågældende virksomheder.

III. Selskabets samarbejde med andre — danske eller udenlandske — virksomheder.

Oplysning om, hvorvidt selskabet sammen med andre virksomheder deltager i aftaler til regulering af konkurrencen f. eks. pris- eller kvoteaftaler; aftaler om begrænsning af produktion, produktionskapacitet eller salg; aftaler om udnyttelse af patenter; aftaler om leverings- og betalingsbetingelser, rabatgivning, varekvaliteter og vareudvalg og om eksklusiv eller særlig begunstiget forretningsforbindelse), eller hvorvidt der mellem selskabet og andre virksomheder inden for branchen består en forståelse om sådanne forhold.

Besvarelsen må omfatte såvel sideordnede virksomheder som virksomheder på forudgående eller efterfølgende omsætningstrin. Oplysning udbedes også om eventuelle bindende eller vejledende bestemmelser, der af selskabet måtte være givet for forhandlerne på efterfølgende omsætningstrin vedrørende disses priser,

rabatter eller øvrige forhandlingsvilkår. Er der indgået kontrakter om løbende levering med forhandlerne, udbedes oplysning om disses karakter. I tilfælde af, at kontrakterne foreligger trykt, udbedes et eksemplar af hver af de kontraktformer, der anvendes.

Såfremt de under dette punkt omtalte forhold er anmeldt til priskontrolrådet, er det tilstrækkeligt at henvise til anmeldelsen. I modsat fald må der gives en nærmere redegørelse for de pågældende aftaler, bestemmelser eller forståelser.

IV. Træk af selskabets udviklingshistorie.

Herunder udbedes oplysning om tidspunktet for virksomhedens oprettelse; om virksomheden ved sin oprettelse eller senere har overtaget andre virksomheder, og om disse stadig er i drift; om virksomheden tidligere har haft anden juridisk organisationsform (enkeltmandsfirma, interessentskab, andelsselskab o. s. v.) inden nuværende; om virksomhedens betydning på det danske marked har været stigende eller faldende, gerne belyst ved omsætningstal for nogle karakteristiske år; om virksomheden tidligere har deltaget i samarbejde af den under afsnit II og III omhandlede art.

Såfremt der foreligger jubilæumsskrifter eller andet trykt materiale til belysning af virksomhedens udvikling, ville man sætte pris på at blive gjort bekendt hermed.

Såfremt virksomheden driver forretning under andre firmanavne end det, som nærværende skrivelse er adresseret til, bedes disse oplyst, og besvarelsen må også omfatte virksomheder, der drives under andet firmanavn.

Opmærksomheden henledes på lovens § 7 om afgivelse af oplysninger til trustkommissionen.

Besvarelsen, der bedes underskrevet af selskabets direktion og bestyrelsens formand, bedes snarest muligt og inden 3 uger fra dato indsendt hertil.

UDVIKLINGEN I CEMENTENS KVALITET

I forbindelse med de i afsnit 14 og 18 anførte oplysninger om udviklingen i arbejdsproduktiviteten og brændselsforbruget i cementindustrien har A/S Aalborg Portland-Cement-Fabrik henvist til, at der samtidig med besparelserne i arbejds- og brændselsforbruget er sket en væsentlig forbedring af cementens kvalitet. Til nærmere belysning heraf har selskabet udarbejdet omstående diagram, der viser resultaterne af målinger af trykstyrken for portlandcement i dele af perioden 1905-1957. Desuden har selskabet bl. a. anført følgende:

»Der er tale om en sådan kvalitetsudvikling, at betegnelsen »almindelig Portland-cement« i dag dækker en cement, som er mindst dobbelt så meget værd - kvalitetsmæssigt bedømt - som den cement, man producerede i den første halvdel af tyverne.

(I diagrammet) er optegnet normalstyrkerne for almindelig Portland-cement afprøvet efter henholdsvis 3 dage og 28 dage. Afprøvningen gælder kun cement fra en enkelt af fabrikkene, men i de senere år er afvigelse mellem de forskellige fabrikkers styrkeresultater ganske uvæsentlige.

Det er normalt 28-dages styrken, der anvendes ved bestemmelsen af cementens styrke til almindelige bygværker. Den lå i årene op til omkring 1925 på ca. 350 kg pr. cm². Derefter forbedredes styrkerne i slutningen af 20'rne gennem en teknisk indsats fra fabrikkernes side, bl. a. anvendelsen af nye og bedre maskintyper, og man nåede umiddelbart efter 1930 op på et niveau på omkring 550 kg pr. cm². Dette niveau er stort set blevet holdt og endog hævet en smule i de senere år, således at styrken nu ligger på knap 600 kg pr. cm².

Den forbedrede kvalitet medførte, at normernes minimumskrav, som i 1911 blev fastsat til 200 kg pr. cm², i 1933 kunne fordobles til 400 kg pr. cm². Normændringen gav forbrugerne mulighed for at få det fulde udbytte af den stærkt forbedrede kvalitet.

I virkeligheden er kvalitetsforbedringen betydeligt større end det, der svarer til revisionen af normerne, dels fordi de tidligere styrker er steget til næsten det firdobbelte, og dels fordi kvaliteten er blevet meget mere ensartet.

3-døgns styrken giver ligesom 28-døgns styrken et mål for kvaliteten, og forøgelsen af 3-døgns styrken har utvivlsomt været af stor økonomisk betydning for entreprenørerne, som hurtigere kan fortsætte arbejdet og tillige kan opnå besparelser i forskallingsmateriel.

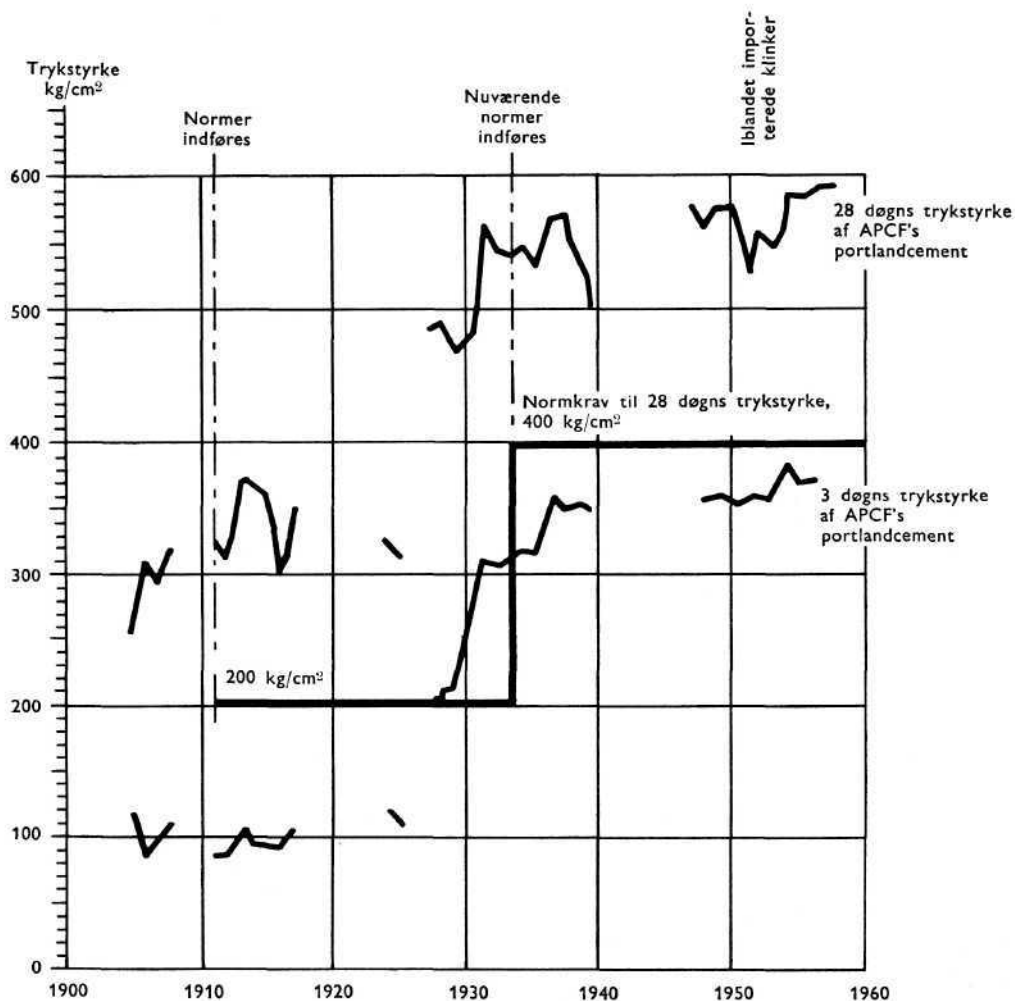
Efter indførelsen af de nye normer i 1933 anså man det for uhensigtsmæssigt at gå væsentligt videre med styrkeforøgelsen for almindelig Portland-cement. I stedet indførtes en hurtigere cement, som efterhånden er blevet meget udbredt. Noget over V3 af forbruget herhjemme dækkes nu af denne hurtighærdnende cement, som giver ca. 15 % større 28-døgns styrke end Portland-cement, og som kun koster ca. 10 % mere. Den hurtighærdnende cements store fordele ligger imidlertid først og fremmest i, at styrken allerede efter 3 døgn er omtrent på højde med 28-døgns styrken for almindelig Portland-cement.

I betragtning af det stadigt stigende forholdsmæssige forbrug af hurtighærdnende cement, er cementkvaliteten som helhed således yderligere forbedret. Baggrunden for opnåelse af den bedre cementkvalitet er dels en betydelig forskning og indførelse af en forbedret kontrol, og dels anskaffelsen af de maskiner, som var nødvendige for, at de nye tekniske muligheder kunne udnyttes. Ganske særlig tænkes her på nye mølletyper og foranstaltninger til opnåelse af en ensartet klinkerkvalitet.«

De i diagrammet gengivne prøvningsresultater omfatter kun trykstyrken for cement fra en enkelt af fabrikkene, og der er ikke foretaget systematiske målinger år for år gennem hele perioden; især mangler der målinger for flere af årene i begyndelsen af 1920'rne. Aalborg Portland-Cement-Fabrik har imidlertid anført, at de målinger, som er

foretaget i 1924 og 1925, omfatter et stort antal prøvninger og derfor giver et tilstrækkeligt sikkert udtryk for trykstyrken i begyndelsen af 1920'erne, hvor den i øvrigt nogenlunde svarede til trykstyrken i årene før den første verdenskrig. En afgørende forbedring af kvaliteten er åbenbart indtrådt omkring 1930 i forbindelse med indførelsen

af forbedrede cementmøller og forbedrede metoder til kontrol med produktionen. Endvidere er der efter den anden verdenskrig sket en vis yderligere forøgelse af trykstyrken for almindelig portlandcement, og samtidig har den i midten af 1930'erne indførte hurtighærdnende cement fået stigende udbredelse.

Trykstyrken af portlandcement 1905-1957.

PRISER FOR CEMENT I DANMARK OG I FORSKELLIGE FREMMEDE LANDE EFTER DEN ANDEN VERDENSKRIG

Med udgangspunkt i foreliggende internationale prisoplysninger har Aalborg Portland-Cement-Fabrik gjort gældende, at de danske cementpriser ligger lavt i sammenligning med nabolandenes prisforhold. Spørgsmålet er ret kortfattet blevet berørt i betænkningens afsnit 19. Her skal der gives nogle mere udførlige oplysninger om cementpriserne i Danmark sammenlignet med priserne i forskellige andre europæiske lande, herunder navnlig nabolandene.

Når Aalborg Portland-Cement-Fabrik har hævdet, at cementpriserne i Danmark ligger på et lavt niveau i sammenligning med priserne i nabolandene, har det i første række været til begrundelse af, at der ikke kan ventes konkurrence på det danske hjemmemarked fra cementindustriene i nabolandene. Som nævnt i afsnit 19 er det efter kommissionens opfattelse snarere andre ting end prisforholdene, som her er afgørende. Men sammenligningen med udlandets prisforhold kan have interesse også ud fra andre hensyn, f. eks. til belysning af, om de danske cementfabrikker har højere eller lavere omkostninger og avancer end cementfabrikker i udlandet, eller for at belyse højden af de priser, danske cementforbrugere betaler i sammenligning med forbrugerpriserne i udlandet.

Inden de foreliggende oplysninger om prisforholdene nærmere omtales, skal det nævnes, at man ved sammenligning af hjemmemarkedspriser fra land til land må være

opmærksom på en række vanskeligheder og usikkerhedsfaktorer.

Såfremt prissammenligningen skal belyse f. eks. fabrikkernes effektivitet eller forholdet mellem forbrugerpriserne, må det tages i betragtning, at omregningen af de enkelte landes priser til en fælles pengeværdi kan indeholde en vis fejkilde derved, at valutakurserne ikke altid på et givet tidspunkt er i nøje overensstemmelse med forholdet mellem det almindelige niveau for priser og omkostninger fra det ene land til det andet. Når man ser på tal for en vis årrække, reduceres usikkerheden ved kursomregningen dog i nogen grad. Er der tale om at belyse eksportforhold, er det selvsagt den til enhver tid gældende valutakurs, der er afgørende.

De priser, man sammenligner, må være opstillet på ensartet grundlag. Priserne må gælde for samme vægtenhed og for varer af ensartet kvalitet, emballering m.v. Endvidere må priserne gælde for ensartede leveringsmåder (f. eks. ab fabrik, cif, tilkøbt etc.) og betalingsbetingelser (f. eks. kontant betaling, en vis tids rentefri kredit etc.). Desuden må sammenligningen gælde priserne for salg i partier af samme størrelse og for salg til samme købergrupper (forhandlere, forbrugere). Dernæst må der være taget hensyn til rabatter og andre prisgodtgørelser samt til eventuelle omsætningsafgifter. Endelig må det naturligvis være oplysningerne om priserne eller gennemsnit af disse på samme tidspunkt eller i samme tidsrum, der sam-

menlignes. Såfremt man ved prissammenligningen tilsigter at belyse fabrikernes effektivitet (omkostningerne), må det tages i betragtning, at avancerne kan variere som følge af forskelligheder i konkurrenceforholdene, offentlig prisregulering m.m.

Organisationen for europæisk økonomisk samarbejde (O.E.E.C.) udsender årligt en publikation: »The Cement Industry in Europe«, fra hvilken de i hosstående oversigt anførte prisoplysninger, som Aalborg Portland-Cement-Fabrik har henvist til, er hentet. Tallene er for 1957 suppleret med oplysninger, som Aalborg Portland-Cement-Fabrik har fremskaffet fra cementindustriens internationale sammenslutning, Cembureau.

De i oversigten anførte priser 1950-56 er fremskaffet efter henvendelse fra O.E.E.C. til myndighederne i de pågældende lande, der formentlig har afgivet oplysningerne på grundlag af foreliggende statistisk materiale og under medvirken af cementindustriene i de enkelte lande. Priserne angives at være de gennemsnitlige af fabrikspriser eksklusive emballage og korrigeret for omsætningsafgifter. Fra dansk side er opgivet Aalborg Portland-Cement-Fabriks laveste af fabrikspris til forhandler, eksklusive emballage og med fradrag af bonus.

Oversigten synes umiddelbart at vise, at cementpriserne her i landet i den betragtede periode som helhed har ligget lavere end priserne i de øvrige lande, som er nævnt i oversigten. For med sikkerhed at kunne bedømme forholdet mellem priserne i Danmark og udlandet må man imidlertid have

nærmere oplysning om, hvorvidt priserne er opgjort på ensartet grundlag.

Efter kommissionens anmodning har Aalborg Portland-Cement-Fabrik søgt fremskaffet oplysninger om beregningsgrundlaget for de til O.E.E.C. opgivne priser. Selskabet har fået forskellige oplysninger om de priser, der er opgivet fra Belgien, Tyskland og Sverige, og det har herved vist sig, at der må være nogen tvivl om, hvorvidt de i oversigten anført priser i udlandet umiddelbart kan sammenlignes med de fra dansk side opgivne priser.

Om priserne i *Belgien* er det oplyst, at de opgivne priser gælder ved salg i partier på mindst 251 tons til forhandlere. Der sælges ikke cement til denne pris, idet der altid bliver beregnet forskellige tillæg, f. eks. for løs cement og for cement i sække samt for levering i mindre partier. For levering i partier under 150 tons gælder således et tillæg på 0,42 \$ pr. t. For at være fuldt sammenlignelige med de fra dansk side opgivne priser må der derfor foretages visse korrektioner af de opgivne belgiske priser.

I *Tyskland* er prissystemet opbygget med en række franko-priser for levering på jernbanestation i de forskellige egne af landet. Til O.E.E.C. er opgivet en beregnet gennemsnitlig af fabrikspris. På grundlag af oplysninger fra de tyske cementfabrikker har Aalborg Portland-Cement-Fabrik søgt at beregne, hvorledes de opgivne priser fremkommer. Selskabet finder, at der er grund til at antage, at de fra tysk side opgivne priser

Cementpriser i Danmark og forskellige andre europæiske lande 1950—1957.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
	\$	\$	\$	\$	\$	\$	\$	Sh.
	pr. t.	pr. t.	pr. t.	pr. t.	pr. t.	pr. t.	pr. t.	pr. t.
England	-	-	10,90	-	-	-	-	81/8
Tyskland	-	-	-	12,25	12,25	11,90	11,90	90/-
Belgien	9,58	10,00	10,24	10,24	10,18	10,20	10,06	83/4
Norge	9,46	9,46-11,32	11,32-12,16	12,05	12,34	12,15	12,57	93/6
Sverige	11,50	13,83	15,07	14,09	13,52	13,52	14,16	99/-
Danmark	8,24	10,48	10,86	10,12	8,86	9,67	11,67	77/3

Kilde: Oplysningerne for 1950-1956 hidrører fra O.E.E.C.s årlige publikation: »The Cement Industry in Europe«. Priserne i 1957 er oplyst af Cembureau.

dækker det samme som de til O.E.E.C. opgivne danske cementpriser. Kontrollen med de opgivne tyske priser er foretaget på den måde, at man har haft oplysninger om noteringen på forskellige pladser, og disse noteringer er reduceret med fragten fra nærmeste fabrik. Bortset fra den usikkerhed, der er forbundet med en sådan beregning, er der her yderligere den usikkerhed, at man ikke har tilstrækkelige oplysninger om, hvorledes afsætningen af cement i Tyskland er tilrettelagt, for hvilke kvanta priserne gælder etc.

De mest fuldstændige oplysninger foreligger om priserne i *Sverige*. Fra svensk side er der i en årrække til O.E.E.C. opgivet de laveste bruttopriser for løs cement af fabrik. Man har imidlertid for nylig korrigeret opgivelserne således, at priserne nu er de laveste nettosalgspriser til fabrikkernes direkte købere med fradrag af samtlige rabatter. For at de svenske priser skal være fuldt sammenlignelige med de fra dansk side opgivne, burde de yderligere korrigeres således, at grundlaget er priserne for cement i sække med fradrag af emballagen. Korrigeres de svenske priser på de nævnte punkter, får man følgende resultater for 1954-56 til sammenligning med de danske cementpriser.

	1954 \$ pr. t.	1955 \$ pr. t.	1956 \$pr. t.
Svenske cementpriser efter O.E.E.C.	13,52	13,52	14,16
Korrigerede priser . . .	11,26	11,34	12,45
Danske cementpriser efter O.E.E.C.	8,86	9,67	11,67

Som det ses af oversigten, er de foretagne korrektioner af de fra svensk side opgivne priser til O.E.E.C. af ikke helt ubetydelig størrelsesorden. Hertil kommer, at der ikke er taget hensyn til, at de svenske og danske cementfabrikker har organiseret deres afsætning på forskellig måde. Medens A/S Dansk Cement Central hovedsagelig sælger gennem forhandlere, sælger de svenske fabrikker i meget stort omfang direkte til forbrugere gennem deres fælles salgskontor »Cementa«. De svenske cementfabrikker må derfor formodes at have større salgsomkostninger end de danske, og priserne burde for at være fuldt sammenlignelige korrigeres for disse omkostningsforskelle.

Det i det foregående omtalte prismateriale vedrører fabrikkernes salgspriser. Det kan imidlertid også have interesse at sammenligne de priser, forbrugerne må betale i forskellige lande. Herved inddrager man foruden fabrikkernes omkostninger og avancer også transportomkostningerne og forhandlerens omkostninger og nettoavancer i billedet.

Til nærmere belysning af forholdet mellem forbrugerpriserne i Danmark og Sverige har Aalborg Portland-Cement-Fabrik fremskaffet forskellige oplysninger om, hvilke priser cementforbrugere i Danmark og Sverige betaler under sammenlignelige købsforhold, herunder ensartede transportafstande fra fabrik til køber. Det pågældende materiale viser, at forbrugerpriserne i 3 svenske byer, hvis beliggenhed i forhold til de leverende fabrikker svarer til leverancer fra cementfabrikkerne i Nordjylland til Ålborg, Århus og Esbjerg, er henholdsvis 2,34, 4,24 og 4,49 d.kr. pr. td. højere end de tilsvarende danske priser. En del af prisforskellen, nemlig henholdsvis 0,28, 2,10 og 2,35 d.kr. pr. td., skyldes dog, at de svenske takster for vognmandskørsel er væsentlig højere end de danske. Forbrugerpriserne i Stockholm ved salg fra silo af cement i sække svarer nogenlunde til priserne i København, hvorimod priserne for løs cement er lavere i Stockholm end i København.

Af det foregående fremgår, at oplysningerne fra de forskellige lande i det omtalte prismateriale fra O.E.E.C. næppe opfylder de krav, der som ovenfor nævnt må stilles ved det brug, Aalborg Portland-Cement-Fabrik har villet gøre af tallene. I hvert fald tyder de af Aalborg Portland-Cement-Fabrik fremskaffede oplysninger om de fra svensk side opgivne priser på, at der ved en nærmere undersøgelse kan blive tale om ret betydelige korrektioner, når oplysningerne skal opstilles på fuldt sammenligneligt grundlag. Det er derfor næppe på grundlag af det foreliggende materiale muligt med fuld sikkerhed at afgøre, hvorledes cementpriserne her i landet ligger i forhold til priserne i de øvrige omtalte lande. Materialet, herunder navnlig oplysningerne om priserne i Sverige, tyder dog ikke på, at cementpriserne i Danmark ligger på noget højt niveau i sammenligning med priserne i andre lande.

PRISER OG RABATTER I SOMMEREN 1958 FOR ALMINDELIG PORTLAND-CEMENT

I. DANSK CEMENT CENTRAL

HOVEDSTADEN

Cementcentralens priser til forhandlere (direkte købere):

Pakket cement.

	kr. pr. td.
ab silo.....	19,60
cif Sletten.....	18,80
cif Rungsted og Mosede.....	19,00

Løs cement.

	kr. pr. td.
Tilkørt zone A (indtil ca. 4 km fra Rådhuspladsen).....	19,90
Tilkørt zone B (indtil ca. 10 km fra Rådhuspladsen).....	20,15

Cementcentralen yder sine direkte købere følgende *rabatter* efter årskøbet:

	øre pr. td.
12.000-18.000 tdr.....	15
18.000-25.000 -.....	20
25.000 tdr. og derover.....	40

Den københavnske forhandlerforenings (de direkte køberes) priser til forbrugere:

Pakket cement

	kr. pr. td.
Frit på vogn fra silo.....	20,60
Tilkørt ét aflæsningssted inden for 10 km fra Rådhuspladsen	
i hele læs.....	21,80
i mindre end hele læs.....	22,50

Ved levering fra havnelager kan til ovenstående priser lægges 0,40 kr. pr td. Ved levering fra andet lager kan priserne forhøjes med de faktisk afholdte udgifter til transport fra silo til lageret.

Løs cement.

Tilkørt byggeplads:

	kr. pr. td.
Zone A (indtil ca. 4 km fra Rådhuspladsen).....	20,90
Zone B (indtil ca. 10 km fra Rådhuspladsen).....	21,15

På de anførte priser yder Cementcentralen forbrugere, der forpligter sig til at aftage hele deres årsforbrug hos Cementcentralens forhandler, en rabat, der er graderet således efter årsforbruget:

	øre pr. td.
indtil 1.000 tdr.....	30
1.000-5.000 -.....	40
5.000 tdr. og derover.....	50

Til forbrugere, der indgår på denne ordning, ydes ingen årsbonus.

Priser til andre forhandlere:

På de fastsatte forbrugerpriser yder Cementcentralens direkte køber deres videreforhandlere en almindelig forhandlerrabat på 0,80 kr. pr. td., hvis den pågældende forhandlers årsforbrug er under 5.000 tdr. Herudover ydes der de videreforhandlere, der ta-

ger mere end 5.000 tdr. pr. år, en kvantumsrabat efter årskøbet.

SJÆLLAND (uden for hovedstaden)
OG LOLLAND-FALSTER

Cementcentralens pris til førstehåndshandlere:

	kr. pr. td.
cif	18,20

Forbandlerforeningenspriser til forbrugere:

	kr. pr. td.
Frit på vogn fra skib.....	20,80
Frit på vogn fra lager.....	21,85

For *udkørsel* af cementen er fastsat følgende vejledende tillæg:

	kr. pr. td.
Indtil 6 km.....	1,20
Ud over 6 km.....	1,40

Priser til andenhåndshandlere:

På de ovenfor nævnte forbrugerpriser ydes der andenhåndshandlerne en almindelig rabat på 0,80 kr. pr. td.

BORNHOLM

Førstehåndshandlerne køber til cif-prisen 18,20 kr. pr td.

Der findes ingen forhandlerforening på Bornholm og ingen prisaftaler mellem forhandlerne.

FYN

Førstehåndshandlerne køber overvejende til Cementcentralens ab fabrik-pris, 15,20 kr. pr. td.¹⁾, og i mindre omfang til cif-prisen, 18,20 kr. pr. td. Den fynske forhandlerforening har fastsat samme priser som den sjællandske, men kun for cement, der hjemtages pr. skib.

JYLLAND

Førstehåndshandlerne køber overvejende til ab fabrik-prisen, 15,20 kr. pr. td. i). Forhandlerne har tillige mulighed for at købe til den generelle cif-pris, 18,20 kr. pr. td. For levering i Limfjordshavne gælder en særlig cif-pris på 16,75 kr. pr. td. På landet i Jylland nord for den gamle grænse har alle købmænd, tømmerhandlere og cementvarefabrikanter adgang til at købe til ab fabrik-prisen.

* * *

Ud over de i det foregående nævnte almindelige rabatter ydes der under forskellige former godtgørelser og rabatter til forhandlere og forbrugere, f.eks. cementvarefabrikker o.lign., dels efter faste regler, dels efter individuelle hensyn. Rabatterne ydes af førstehåndshandlerne, men godtgøres i de fleste tilfælde disse af Cementcentralen.

¹⁾ Denne pris gælder for afhentning hos fabrikerne ved Ålborg; ved levering fra Mariagerfabrikken er prisen 15,50 kr. pr. td.

II. DANSK ANDELS CEMENTFABRIK

Priser til medlemmer:

	pr. td.
Hovedstaden - fra skib.....	19,80
Sjælland (uden for hovedstaden), Lolland-Falster og Bornholm frit på vogn fra skib.....	19,45
frit på vogn fra lager.....	20,45
Jylland og Fyn - ab fabrik.....	15,20

Priser til ikke-medlemmer:

Fabrikken har enkelte forhandlere, som ikke er medlemmer. Nogle af disse forhandlere får en særlig rabat. Endvidere yder fabrikken en særlig rabat på cement der købes til Københavns kommune.

